

14 กรณีศึกษา 14 จังหวัด

กระบวนการนโยบายสาธารณะในพื้นที่ภาคใต้

ผศ.ดร.พงศ์เทพ สุธีรัฐผิ
วินิจ ชุมบุรุษ
รัฐธูมาศ เทพธู
บรรณาธิการ เรียบเรียง สังเคราะห้

คำนำ

พื้นที่ภาคใต้ เป็นพื้นที่ที่มีการใช้กระบวนการสมัชชาสุขภาพเป็นเครื่องมือการพัฒนาโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพอย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ประจักษ์และน่าสนใจในหลายๆพื้นที่ เพราะมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง มีการสังเคราะห์บทเรียนเพื่อพัฒนาต่อยอดและขยายวงอยู่ตลอดเวลาทำให้เกิดความเข้มข้นทั้งในเชิงกระบวนการและประเด็นมากยิ่งขึ้น ซึ่งนอกจากจะเกิดนโยบายสาธารณะที่ดีที่มีผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมแล้วยังเกิดความรู้ใหม่ๆ ขึ้นตลอดเวลาเพราะการดำเนินงานที่ผ่านมาทั้งหมดเป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการทางสังคมอย่างหนึ่ง

จึงเป็นโอกาสที่ดีที่ทางคณะทำงานได้มีโอกาสดังเคราะห์บทเรียนจัดทำเป็นหนังสือเล่มนี้ขึ้นซึ่งนอกจากจะเป็นการรวบรวมผลงานการขับเคลื่อนและพัฒนาโยบายสาธารณะของพี่น้องชาวไทย ยังเป็นการจัดการความรู้ สามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการเรียนรู้ร่วมกันของพี่น้องชาวไทยและพี่น้องในพื้นที่อื่นๆ ได้เป็นอย่างดีด้วย

สถาบันการจัดการระบบสุขภาพภาคใต้

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

สารบัญ

เมื่อกระบวนการสมัชชาสุขภาพ...ผลิตดอกออกผล	4
1. กระบวนการสมัชชาสุขภาพสู่นโยบายสาธารณะระดับชุมชน การอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น ต.ละอุ่นเหนือ อ.ละอุ่น จ.ระนอง	10
2. ประเพณีการแข่งขันเรือ จุฬาร่วมของคนบ้านควน ในกระบวนการสมัชชาสุขภาพ จ.ชุมพร	23
3. สถานอุดมการณ์จากเครือข่ายเด็กและเยาวชนที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันนี้ที่ตรง	34
4. โครงการบูรณาการพัฒนาคูณภาพเด็ก เยาวชนและครอบครัว จ.สตูล	44
5. กองทุนสุขภาพตำบลกับการจัดการอนามัยแม่และเด็ก ต.นาเกตุ อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี	53
6. สงขลาสู่สุขภาพวะ การเตรียมทุนทางสังคม รากฐานของกระบวนการสมัชชา	62
7. กระบวนการสมัชชาเพื่อการแก้ปัญหาโรคอ้วนในเด็กของเทศบาลนครภูเก็ต	83
8. กระบวนการสมัชชาสุขภาพ เพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองพัทลุง	95
9. เมื่อชุมชนแก้ปัญหาความรุนแรงในกลุ่มเด็กและเยาวชน บทเรียนจาก ต.เกาะกลาง อ.เกาะลันตา จ.กระบี่	115
10. การอนุรักษ์ลุ่มน้ำคลองยั้งงา กับกระบวนการสมัชชาเพื่อสิ่งแวดล้อม	132
11. จิตสาธารณะของอาสาสมัครสร้างสุขชุมชน บทเรียนจาก ต.วังหิน อ.บางขัน จ.นครศรีธรรมราช	143
12. การอนุรักษ์วังปลาคลองยั้ง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี	156
13. กระบวนการพัฒนานโยบายสาธารณะ ประเด็นเด็กและเยาวชน จ.ยะลา	165
14. การต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน บทเรียนจากเทือกเขาบูโด อ.บาเจาะ จ.นราธิวาส	181

เมื่อกระบวนการสมัชชาสุขภาพ... ผลิตดอกออกผล

หลายปีที่ผ่านมา เครือข่ายคนทำงานด้านสุขภาพในภาคใต้ เรียนรู้กระบวนการนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพโดยผ่านกระบวนการสมัชชาสุขภาพ จนตกผลึกร่วมกันว่า สมัชชาสุขภาพ เป็นกระบวนการนโยบายสาธารณะแบบหนึ่งซึ่งมีความเหมือนและความต่างจากนิยามและหลักการทางรัฐศาสตร์ที่มีการสอนกันมาอย่างยาวนาน มุมมองโดยทั่วไปมักคิดว่านโยบายสาธารณะเป็นนโยบายจากรัฐที่กระทำต่อสาธารณะเพื่อการพัฒนาสังคมเจริญและให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี

สมัชชาสุขภาพ เป็นการเพิ่มมุมมองใหม่ ให้เห็นมิติกระบวนการนโยบายสาธารณะที่เกิดโดยการทำให้คน กลุ่มคน เครือข่าย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในสังคมมาทำงานร่วมกัน เรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อกำหนดจุดหมาย ทิศทาง และตัดสินใจร่วมกัน ในการกำหนดวิธีการทำงานและทำงานร่วมกัน ตลอดจนการติดตามประเมินผลร่วมกัน ทั้งนี้ก็เพื่อการผลักดันให้สังคมมีสุขภาวะหรือที่เรียกว่าภาวะที่เป็นสุขนั่นเอง

กระบวนการสมัชชาสุขภาพในพื้นที่ภาคใต้ ขับเคลื่อนโดยกลไก 3 ระดับ คือกลไกระดับภาค กลไกระดับจังหวัด และกลไกเชิงประเด็น กลไกในที่นี้หมายถึง กลุ่มคนและเครือข่ายที่มารวมตัวกันทำงานภายใต้ความตกลงร่วมและมีจุดหมายร่วมกัน

กลไกระดับภาค มีสถาบันการจัดการระบบสุขภาพภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (ศจร.ส.มอ.) เป็นตัวหลักในการประสานและจัดการ ทั้งในเรื่องการพัฒนาภาคีการทำงานในระดับต่างๆและการพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายทั้งเชิงพื้นที่และเชิงประเด็น

กลไกระดับจังหวัด ในแต่ละจังหวัดมีแกนนำและทีมงานที่มีความหลากหลาย โดยส่วนใหญ่จะมีเครือข่ายภาคประชาสังคม เป็นตัวจักรสำคัญและได้รับการหนุนเสริมจากหน่วยงานรัฐเช่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด ฯลฯ หรือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล เป็นต้น

กลไกเชิงประเด็น ในภาคีได้มีเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งอยู่มาก และหลากหลาย เครือข่ายส่วนใหญ่เริ่มเข้าใจและใช้กระบวนการสมัชชาสุขภาพมากขึ้น เพราะเป็นช่องทางสำคัญที่จะใช้ผลักดันนโยบายสาธารณะ เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่ายเกษตรและอาหารปลอดภัย เครือข่ายเด็กและเยาวชน เป็นต้น

เมื่อกระบวนการสมัชชาสุขภาพ ผลิดอกออกผล

จังหวัดภูเก็ต ภายใต้การทำงานที่ยาวนานและเข้มแข็งของประชาคมภูเก็ต สามารถเชื่อมร้อยกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด และเทศบาลเมืองภูเก็ต สร้างนโยบายการแก้ปัญหา “เด็กอ้วน” โดยเริ่มต้นจากการใช้งานวิจัยเป็นปัจจัยนำเข้า ทำให้ผู้บริหารตระหนัก แล้วดึงทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาร่วมกัน เริ่มทำในโรงเรียนเขตเทศบาล และขยายผลต่อเป็นนโยบายของจังหวัด สิ่งท้าทายที่น่าสนใจคือประชาคมภูเก็ต กำลังเริ่มจับมือกับองค์กรสาธารณะประโยชน์เช่น สโมสรไลอ้อนส์ ให้เข้ามาเป็นเครือข่ายสมัชชาสุขภาพของจังหวัดภูเก็ต

จังหวัดระนอง ด้วยฐานการทำงานและการได้รับการยอมรับของแกนนำเครือข่ายประชาคม นำไปสู่การตั้งคณะกรรมการสมัชชาสุขภาพระดับจังหวัดทำให้เกิดการทำงานทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการระหว่างหน่วยงานระดับจังหวัด และองค์การบริหารส่วนจังหวัด เห็นได้จากการสร้างนโยบายสาธารณะเพื่ออนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น เริ่มต้นที่ ต.ละอุ่นเหนือ อ.ละอุ่น จ.ระนอง ชุมชนใช้การอนุรักษ์พันธุ์ปลาเป็นตัวเดินเรื่องเพื่อเชื่อมร้อยไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทั้งระบบ กระบวนการที่เกิดขึ้นใช้หลักกรรมในการสร้างความเข้าใจ ทำให้ชุมชนเห็นคุณค่า และเสียสละเพื่อสร้างทานให้กับสรรพสิ่งที่มีชีวิต เป็นการสร้างสุขภาวะทางจิตวิญญาณและความสมานฉันท์ในชุมชน และเป็นค่านิยมร่วมของคนทำให้นำไปสู่การ

แก้ปัญหาอื่นๆในชุมชน สุดท้ายกลายเป็นนโยบายร่วมของจังหวัด และเกิดการทำงานร่วมกันของชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

จังหวัดพังงา จากวิกฤตภัยธรรมชาติสึนามิในหลายปีก่อน ทำให้พบว่า เครือข่ายประชาสังคม และหน่วยงานหลายหน่วย หลายองค์กรของจังหวัดพังงา มีพลังและมีความหลากหลาย แม้การก่อรูปกระบวนการสมัชชาสุขภาพไม่ได้มีโครงสร้างเช่นจังหวัดอื่น แต่กระบวนการนโยบายสาธารณะต่อการอนุรักษ์ดูแลลุ่มน้ำคลองพังงา ก็เป็นตัวช่วยให้เห็นว่าชุมชนสามารถร่วมมือร่วมใจกำหนดทิศทางและแนวทางของตนเองโดยเริ่มต้นจากกลุ่มเด็กเยาวชน คนในหมู่บ้าน ร่วมกันทำกิจกรรมจนวันหนึ่งก็สามารถสร้างมาตรการในชุมชน ประกาศเขตป่าต้นน้ำและปลูกป่า เป็นการดูแลคลองพังงาตลอดสายน้ำ และก้าวสู่นโยบายการจัดการน้ำที่ยั่งยืน

จังหวัดกระบี่ ความสามารถในการบูรณาการความร่วมมือระหว่าง เครือข่ายประชาสังคมต่างๆกับองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะกลาง ในการแก้ปัญหาความรุนแรงเด็กและเยาวชน เป็นตัวอย่างในเรื่องการสร้างพลังในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ที่เริ่มต้นจากชุมชนเห็นความสำคัญของปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับเยาวชน นำมาสู่การใช้เวทีสมัชชาสุขภาพในการหาแนวทางแก้ปัญหาาร่วมกันของเด็กและผู้ใหญ่ สุดท้ายออกเป็นประกาศรวมทั้งตำบลในการแก้ปัญหาโดยใช้ศาสนาเป็นตัวเชื่อมร้อย และนำมาสู่การทำเป็นข้อเสนอเพื่อปรับเป็นแผนงานหลักของพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดกระบี่ ในการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน

จังหวัดตรัง การสร้างคนรุ่นใหม่สถานอุดมการณ์งานประชาสังคม เป็นความงดงามที่เกิดขึ้นของจังหวัดตรัง ภาพเครือข่ายเด็กและเยาวชนที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ยังคงยึดอุดมการณ์รวมกลุ่มกันทำงานต่อเพื่อชุมชนได้สร้างความหวังในกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคม เมื่อกลุ่มคนที่เติบโตเหล่านี้ได้สานพลังกับองค์กร เครือข่ายอื่นในจังหวัดภายใต้ความตกลงร่วมกันในกระบวนการสมัชชาสุขภาพระดับจังหวัด และเลือกใช้ประเด็นเด็กและเยาวชนเป็นตัวเดินเรื่อง เราจึงเห็นบทบาทของเด็กและเยาวชนในการขับเคลื่อนงานด้านต่างๆในระดับนโยบายของจังหวัด เช่น การจัดการฐานทรัพยากร เกษตรและอาหารปลอดภัย การคุ้มครองผู้บริโภค ผู้สูงอายุ และคนพิการ

จังหวัดชุมพร สมัชชาสุขภาพจังหวัดชุมพรในหลายครั้งที่ผ่านมาเป็นความพยายามที่จะทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทในการจัดการสุขภาพของชุมชน โดยเฉพาะที่ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร สิ่งที่ได้เรียนรู้จากบ้านควนคือ การขับเคลื่อนกระบวนการนโยบายสาธารณะอย่างมีส่วนร่วมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุติเดิเหนียวร้อยรัดผู้คนในชุมชน อบต.บ้านควนใช้ฐานวัฒนธรรมโดยเฉพาะประเพณีการแข่งขันเรือ เป็นจุดร่วมในการรวมใจรวมพลังของคนในชุมชน เพื่อให้มีเวทีชุมชนทุกเดือน นำมาสู่การสร้างพื้นที่สร้างความคิดร่วมกัน นำเสนอทางออกให้อบต. เพื่อสร้างชุมชนสุขภาพอย่างยั่งยืน

จังหวัดสุราษฎร์ธานี ภายใต้เงื่อนไขความซับซ้อนของสังคม ไม่ว่าจะ เป็นอิทธิพลจากการเมือง ความเห็นต่างทางการเมืองและกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมที่หลากหลาย เครือข่ายประชาสังคมและเครือข่ายสมัชชาสุขภาพจังหวัดสุราษฎร์ธานี ยังคงมีจุดร่วมที่มั่นคงในเรื่องการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกรณีการอนุรักษ์วังปลาคลองยันเป็นการแก้ปัญหาและการกำหนดทิศทางการพัฒนาโดยชุมชน และแสดงให้เห็นถึงมิติการใช้สมัชชาสุขภาพเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ต้องใช้ร่วมกับเครื่องมืออื่นๆ และใช้ร่วมกับกระบวนการอื่นๆ เพื่อเสริมพลังในการแก้ปัญหาของชุมชน

จังหวัดนครศรีธรรมราช จิตอาสาหรือจิตสาธารณะของอาสาสมัครสร้างสุขชุมชน ตำบลวังหิน อำเภอบางขัน เป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดข้อตกลงร่วมในกระบวนการสมัชชา และกลายเป็นพันธะสัญญาทางใจที่สำคัญในการแก้ปัญหาของชุมชนจนกระทั่งเกิดเป็นความร่วมมือในการทำงานร่วมกับท้องถิ่น แม้ว่าข้อตกลงไม่ได้เขียนเป็นข้อความนโยบายที่ชัดเจน แต่ปรากฏการณ์ที่เป็นผลจากการร่วมไม้ร่วมมือกันทำงานตามภารกิจของแต่ละกลุ่มคนก็ออกดอกออกผลอย่างชัดเจน จนทำให้ได้คิดว่าข้อความนโยบายที่ชัดเจน ไม่สำคัญเท่ากับพันธะทางใจของคนในชุมชน

จังหวัดยะลา ความศรัทธาและความมุ่งมั่น ของกลุ่มฟ้าใส สร้างความหวังให้กับเด็กและเยาวชนในพื้นที่ที่มีวิกฤตความรุนแรงเช่นยะลา ด้วยประสบการณ์และความเชื่อมั่นทำให้องค์กร หน่วยงานหลายเครือข่าย เข้ามาร่วมทำงานกับผู้หญิงตัวเล็กใจใหญ่จากกลุ่มฟ้าใส สิ่งดีๆที่เกิดขึ้นจาก

กิจกรรมที่ผ่านมาถูกเรียนรู้นำไปสู่การกำหนดเป็นนโยบายขององค์การบริหารส่วนจังหวัด และเกิดการสนับสนุนผลักดันให้เป็นแผนงานร่วมของทุกองค์การบริหารส่วนตำบล

จังหวัดปัตตานี กลไกสมัชชาสุขภาพจังหวัดปัตตานีพัฒนาไปไกล ทำให้ภาพความร่วมมือระหว่างภาคประชาสังคม ภาคท้องถิ่นเช่นองค์การบริหารส่วนจังหวัด และองค์การบริหารส่วนตำบลบางแห่ง ภาครัฐโดยเฉพาะสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดซึ่งเป็นแม่งานในขณะนี้ รวมถึงภาควิชาการมีความชัดเจนมาก เห็นได้จากการใช้กลไกกองทุนหลักประกันสุขภาพระดับตำบล เป็นตัวขับเคลื่อนการแก้ปัญหาอนามัยแม่และเด็ก เกิดจากกระบวนการวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกันของชุมชนและนำมาสู่การแก้ปัญหาเพื่อหาทางออกสุดท้ายผลักดันเป็นนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบล และการขับเคลื่อนสู่นโยบายร่วมของจังหวัด

จังหวัดนราธิวาส การแก้ปัญหาที่ดินอุทยานแห่งชาติบูโด-สุไหงปาดี แสดงให้เห็นถึงกระบวนการต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาไม่มีที่ทำกินของคนจนคนด้อยโอกาส เป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิในที่ดินทำกินดั้งเดิม เมื่อต้องต่อสู้ด้วยข้อมูล เอกสารหลักฐาน กระบวนการรวบรวม ศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างมหาศาล เป็นสุขภาวะทางปัญญาที่พบว่า การต่อสู้ครั้งนี้ไม่ใช่ต่อสู้เพื่อที่ทำกินเท่านั้น แต่เป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชนและความเป็นธรรม กระบวนการสมัชชาสุขภาพจึงเป็นกระบวนการที่สร้างความเป็นธรรมในสังคมด้วยเช่นกัน

จังหวัดสงขลา เครือข่ายสมัชชาสุขภาพจังหวัดสงขลา ทำหน้าที่เชื่อมร้อยผู้คนทั้งระดับปฏิบัติการและระดับนโยบายได้มาก ผลของกระบวนการสมัชชาสุขภาพเกิดรูปธรรมมากมายไม่เพียงแต่เป็นนโยบายและสามารถแปลงไปสู่แผนปฏิบัติการเท่านั้น แต่บางพื้นที่สามารถยกระดับเป็นธรรมนูญสุขภาพเช่นที่ตำบลชะแล้ ขณะเดียวกันก็พยายามที่จะประกอบส่วนต่างๆ ที่เคลื่อนกันอยู่ในจังหวัด ให้มีจุดหมายร่วมที่ชัดเจน โดยการสร้างความร่วมมือกับจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วางเป้าหมายให้เกิดภาพจังหวัดสุขภาพสงขลาพอเพียงภายในปี 2554 กระบวนการผลักดันนโยบายสาธารณะโดยกระบวนการสมัชชาสุขภาพจึงไม่ใช่เพียงแต่การแก้ปัญหา

ตามสถานการณ์เท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างจุดหมายร่วมกันของคนทั้งชุมชน

จังหวัดสตูล การเรียนรู้ที่ไม่เคยหยุด และการผูกเรื่องราวต่างๆ ให้เชื่อมร้อยกันเป็นสิ่งที่น่าเรียนรู้ของเครือข่ายสมัชชาสุขภาพจังหวัดสตูล โครงการบูรณาการพัฒนาคูณภาพเด็กเยาวชนและครอบครัว และโครงการพัฒนาระบบคุ้มครองผู้บริโภค เป็นความพยายามที่จะบูรณาการทำงานเรื่องเด็กเยาวชนในจังหวัดสตูล โดยการสร้างพื้นที่ต้นแบบ 10 พื้นที่ เป็นพื้นที่ปฏิบัติการ ผลจากปฏิบัติการในพื้นที่ จะใช้กระบวนการสมัชชาสุขภาพเป็นเวทีเรียนรู้เพื่อพัฒนาเป็นนโยบายร่วมของจังหวัดในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน

จังหวัดพัทลุง ความเป็นคนช่างคิด และเอาเกลอของคนพัทลุง ทำให้พัทลุงมีการขับเคลื่อนสังคมระดับนาในหลายด้านไม่ว่าจะทางเครือข่ายชุมชน สภามัคคุเทศก์ชุมชน สถาปนาการเมือง เป็นต้น กระบวนการสมัชชาสุขภาพจังหวัดพัทลุงได้สร้างโอกาสให้ภาคีที่เข้มแข็งเหล่านี้ได้มีเวทีนโยบายสาธารณะเพื่อมาวางจุดหมายและทิศทางที่สามารถทำร่วมกัน โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองเป็นตัวอย่างของการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่าย หน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น จนมีการผลักดันให้เป็นนโยบายทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

กระบวนการสมัชชาสุขภาพในภาคใต้ แม้ยังไม่เติบโตเต็มที่ แต่พัฒนาการที่เกิดขึ้นทำให้เห็นความหวังของกระบวนการนโยบายสาธารณะที่เกิดจากสาธารณะและเพื่อสาธารณะ

1

กระบวนการสมัชชาสุขภาพ สื่อนโยบายสาธารณะระดับชุมชน การอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น ต.ละอุ่นเหนือ อ.ละอุ่น จ.ระนอง

ปัจจุบันพื้นที่ ต.ละอุ่นเหนือ อ.ละอุ่น จ.ระนอง ยังคงมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ทั้งนี้เป็นเพราะมีการสร้างจิตสำนึกร่วมกันของชุมชนให้เกิดความรู้สึกหวงแหนและช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

ไม่ว่าจะเป็น การดูแลป่าต้นน้ำ การรักษาความสะอาดแม่น้ำลำคลอง การรักษาป่าไม้ให้เขียวขจี รวมไปถึงการบำรุงรักษาดิน เพื่อให้เหมาะแก่การเกษตร

แต่ที่สำคัญที่สุดคือ การอนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำจืดจากธรรมชาติ ซึ่งเป็นปลาท้องถิ่น ได้แก่ ปลาพลวง ปลาปล่า ปลาขำ ปลาตะเพียน ฯลฯ

ปัจจุบันตำบลละอุ่นเหนือมีแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำจืดจำนวน 10 แห่ง จากทั้งหมดรวม 5 หมู่บ้าน โดยมีจุดที่ถือได้ว่าเป็นแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นและการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์เชิงบูรณาการเพื่อการสร้างเสริมสุขภาวะคนละอุ่นเหนือ รวม 3 แห่ง โดยทั้งสามแห่งเปิดให้ผู้คนเข้าเยี่ยมชมในลักษณะเชิงอนุรักษ์อีกด้วย ประกอบด้วย วังปลาตาแก้ว หมู่ที่ 5 วังปลาสังไต้ หมู่ที่ 3 และวังปลาบ้านบางฉนวน หมู่ที่ 2

ที่อำเภอละอุ่น ได้ใช้กระบวนการสมัชชาสุขภาพในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น

รู้จักอำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง

อำเภอละอุ่น จังหวัดระนองตั้งอยู่ทางตอนกลางของจังหวัด อยู่ห่างจากตัวจังหวัดตามถนนเพชรเกษม ระยะทาง 43 กม. เป็นอำเภอขนาดเล็ก มีพื้นที่เพียง 748.5 ตารางกิโลเมตร ประชากรเพียง 12,941 คน(ปี 2551) ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรและนับถือศาสนาพุทธ

อำเภอละอุ่น จัดตั้งเป็นอำเภอครั้งแรก ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด และถูกลดฐานะเป็นกิ่งอำเภอ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. 2475 ขึ้นกับอำเภอเมืองระนอง และได้ยกฐานะเป็นอำเภออีกครั้งเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2516 อำเภอละอุ่นได้ชื่อว่าเป็น “เมืองในหุบเขา” เพราะภูมิประเทศส่วนใหญ่เต็มไปด้วยภูเขาสลับซับซ้อน

อำเภอละอุ่นแบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น 7 ตำบล 30 หมู่บ้าน ท้องที่อำเภอละอุ่นประกอบด้วยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น 4 แห่ง ได้แก่

1. เทศบาลตำบลละอุ่น ครอบคลุมพื้นที่ตำบลละอุ่นใต้และตำบลบางพระใต้ทั้งตำบล

2. องค์การบริหารส่วนตำบลละอุ่นเหนือ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลละอุ่นเหนือ ตำบลในวงเหนือ และตำบลในวงใต้ทั้งตำบล โดยตำบลละอุ่นเหนือ ประกอบด้วย 5 หมู่บ้าน

3. องค์การบริหารส่วนตำบลบางพระเหนือ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบางพระเหนือทั้งตำบล

4. องค์การบริหารส่วนตำบลบางแก้ว ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบางแก้วทั้งตำบล

อำเภอละอุ่น มีแหล่งน้ำธรรมชาติสายสำคัญ 4 สาย คือ

1. คลองละอุ่น มีความยาวประมาณ 45 กิโลเมตร ต้นน้ำเริ่มจากเทือกเขาขุนอำไพ และเทือกเขานมสาว ไหลผ่านตำบลในวงใต้ ตำบลในวงเหนือ ตำบลละอุ่นเหนือ ตำบลละอุ่นใต้ รวมกับคลองบางพระที่หมู่ที่ 3 ตำบลบางพระใต้ และรวมกับคลองบางแก้วที่ หมู่ที่ 2 ตำบลบางแก้ว และหมู่ที่ 2 ตำบลละอุ่นใต้ ไหลลงสู่แม่น้ำกระบุรีที่หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว (กม.30) คลองละอุ่นเป็นคลองสายสำคัญที่มีกระบวนการอนุรักษ์ปลาน้ำจืดจนถึงทุกวันนี้

2. คลองบางพระ ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขานมสาว เขตติดต่อกับตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ไหลผ่าน หมู่ที่ 5, 4, 3, 2 ตำบลบางพระเหนือ และหมู่ที่ 2, 1, 3 ตำบลบางพระใต้ ไหลรวมกับคลองละอุ่นที่ หมู่ที่ 3 ตำบลบางพระใต้ ความยาวประมาณ 35 กิโลเมตร

3. คลองบางแก้ว ต้นน้ำเกิดจากเขา หมู่ที่ 3 ตำบลบางแก้วไหลผ่านหมู่ที่ 3 และ 2 ตำบลบางแก้ว รวมกับคลองละอุ่น หมู่ที่ 2 ตำบลบางแก้ว

อนุรักษ์คลองละอุ่น

กิจกรรมอนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำจืดดังกล่าวทำควบคู่กับการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลอง ตามวิสัยทัศน์ของนโยบายจังหวัดระนอง ที่กำหนดให้เป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและเมืองที่มีสิ่งแวดล้อมน่าอยู่

สำหรับรูปแบบการทำงานอนุรักษ์ตามโครงการนี้ ได้จัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน ละ 11 คน ทำหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของอำเภออีกด้วย

ในปัจจุบันชาวบ้านละอู่เหนือร่วมกันอนุรักษ์ ขยายพันธุ์ปลา และสัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้จำนวนฝูงปลาเหล่านี้อยู่กับ “คลองละอู่” ซึ่งเป็นลำคลองสายหลักของตำบล และเป็นลำคลองที่สวยงาม เคยได้รับรางวัล “คลองสวยน้ำใส” มาแล้ว

โดยผู้นำชุมชนและชาวบ้านได้ร่วมกันปลูกสมุนไพรรอบคันน้ำและต้นไม้ประดับรอบฝั่งคลอง เพื่อปรับภูมิทัศน์ รวมถึงเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นอาหารของปลา

ในส่วนของการปกครองในชุมชน ชาวบ้านใช้ระบอบประชาธิปไตยอยู่ร่วมกันด้วยความรัก สามัคคี ในรูปแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

โดยนำภูมิปัญญาของคนในชุมชน มาใช้ในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. อบจ. ตลอดจนส่วนราชการต่างๆ

พร้อมทั้งร่วมกันกำหนดการพัฒนาเป็นนโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วม ภายใต้กฎกติกาของหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ

โดยมีกติกาทั้งหมด 3 ข้อคือ

ข้อหนึ่ง สมาชิกของครัวเรือนต้องเข้าร่วมประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านทุกเดือน

ข้อสอง ห้ามจับสัตว์น้ำบริเวณเขตหวงห้าม โดยเฉพาะเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและช่วงฤดูปลาวางไข่

ข้อสาม ร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านในวันสำคัญ ตามประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

โดยเฉพาะในส่วนข้อสองที่ห้ามจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ ถือเป็นเรื่องสำคัญมากของชุมชน ถึงขนาดมีการประกาศใช้ข้อบังคับอย่างเป็นทางการดังตัวอย่างนี้

ประกาศองค์การบริหารส่วนตำบลละอุ่นเหนือ
เรื่อง ประกาศใช้ข้อบังคับ
เรื่องห้ามจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ พ.ศ. 2545

ตามที่องค์การบริหารส่วนตำบลละอุ่นเหนือได้ออกข้อ
บังคับตำบล เรื่อง ห้ามจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ พ.ศ.2545 ไป
แล้วนั้น และบัดนี้ได้รับอนุมัติจากนายอำเภอละอุ่น เป็นที่
เรียบร้อยแล้ว

เพื่อให้การดำเนินการถูกต้องตามพระราชบัญญัติสภา
ตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 และที่แก้ไข
เพิ่มเติมจนถึง ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2542) มาตรา 71 วรรค 3 ให้
ประธานคณะกรรมการบริหารลงชื่อ และประกาศเป็นข้อบังคับ
ตำบล ให้บังคับใช้ในเขตพื้นที่ตำบลละอุ่นเหนือ หลังจากได้
ประกาศเป็นเวลา 7 วันแล้ว

ประกาศ ณ วันที่ 18 กรกฎาคม 2545
ชีพ พยัฆยุทธ์
(นายชีพ พยัฆยุทธ์)
ประธานกรรมการบริหาร
องค์การบริหารส่วนตำบลละอุ่นเหนือ

เรื่องเล่าจากลุงสุชีพ

“สุชีพ พัฒน์ทอง” เลขาอนุการ คณะทำงานสมัชชาสุขภาพจังหวัด ระนอง เผยว่า ตำบลละอุ่นเหนือเริ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาตั้งแต่ปี 2542 หลังเกิดวิกฤตพายุซัดน้ำ ในปี 2541

ผลจากพายุซัดน้ำทำให้ดินภูเขาพังทลายลงสู่น้ำ จนแม่น้ำตื้นเขิน กระทั่งส่งผลกระทบต่อพันธุ์ปลาท้องถิ่นสูญหายไปเป็นจำนวนมาก

ต่อมากลุ่มแกนนำชาวบ้านได้มานั่งปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหานี้ จนได้ข้อสรุปร่วมกันว่าจะจัดโครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นขึ้นมาอย่างจริงจัง

หลังจากนั้นได้ไปช่วยกันขยายแนวคิดนี้ ทำความเข้าใจกับชาวบ้าน คนอื่นๆ จนกระทั่งคนส่วนใหญ่เห็นด้วย จึงเกิดข้อตกลงร่วมว่าหากใครจับปลาในแม่น้ำ จะถูกปรับ 500 บาท ซึ่งคนในหมู่บ้านก็พร้อมใจกันทำตามข้อตกลงเป็นอย่างดี

จนในที่สุดได้ขยายเป็นการอนุรักษ์ทั่วทั้งตำบลละอุ่นเหนือ ส่งผลให้พันธุ์ปลาเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ

สาเหตุหนึ่งที่ทำให้โครงการนี้ประสบความสำเร็จค่อนข้างเร็ว นอกจากเป็นเพราะความร่วมมือร่วมใจเป็นอย่างดีของคนในชุมชนแล้ว

ยังเป็นเพราะมีต้นทุนเดิมของชุมชนในการรวมตัวกันอยู่แล้ว นั่นคือ การทำกลุ่มออมทรัพย์มาก่อน โดยทุกเดือนที่มีการประชุมเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ ก็จะมีพูดคุยเรื่องการอนุรักษ์พันธุ์ปลาไปด้วย

จนสุดท้ายเมื่อกิจกรรมเป็นรูปเป็นร่าง ชาวบ้านก็ได้ร่วมกันร่างข้อบังคับของตำบลเพื่อให้ทุกคนปฏิบัติตาม และจัดทำเป็นแผนร่วมกันของชุมชนในเวลาต่อมา ทำให้การอนุรักษ์พันธุ์ปลาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

หลังจากโครงการที่ทำในพื้นที่ตำบลละอุ่นเหนือเริ่มประสบความสำเร็จ มีระบบที่ค่อนข้างชัดเจน ต่อมาจึงได้เริ่มขยายการอนุรักษ์พันธุ์ปลาไปสู่ตำบลละอุ่นใต้ด้วย เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่มากขึ้นไปเรื่อยๆ

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชน

สำหรับกลไกที่ใช้ในการขับเคลื่อนการทำงานของโครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลา ตำบลละอุ่นเหนือ ประกอบด้วย 2 ส่วนหลักๆ คือ

ส่วนที่หนึ่ง มีคณะกรรมการดูแลพันธุ์ปลา ซึ่งมาจากตัวแทนแต่ละหมู่บ้าน โดยจัดแบ่งเวรยามเฝ้าปลา

ส่วนที่สอง ใช้เครือข่าย “คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมู่บ้านชุมชนเมือง” ซึ่งเป็นเครือข่ายป่าต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เพื่อลดการใช้สารเคมี โดยใช้ปุ๋ยชีวภาพเป็นหลัก เพื่อไม่ให้น้ำเสีย และทำลายพันธุ์ปลา

นอกจากนี้หลังจากที่โครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลาของตำบลละอุ่นเหนือ เริ่มประสบความสำเร็จ ก็ได้มีหน่วยงานต่างๆ จากภายนอกเข้ามาช่วยสนับสนุนส่งเสริมการทำงานในด้านต่างๆ

ยิ่งช่วงหลังโครงการนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายขึ้น ก็ยังมีองค์กรจากภายนอกเข้ามาร่วมมากขึ้น จนปัจจุบันมีภาคีสนับสนุนโครงการนับสิบองค์กร ประกอบด้วย

สำนักงานประมงจังหวัด

สำนักงานเกษตรอำเภอละอุ่น

องค์การบริหารส่วนจังหวัดระนอง

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอละอุ่น

องค์การบริหารส่วนตำบลละอุ่นเหนือ

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช)

นายพงศพัทธ์ เรื่องระพีพรรณ (นายอำเภอละอุ่น)

สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จ.ระนอง

สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัด

ผลที่ได้จากการทำโครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลา ทำให้คนในตำบลละอุ่นเหนือมีความตื่นตัวในการอนุรักษ์มากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เปรียบเทียบกับสมัยก่อนที่คนส่วนใหญ่จะไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มากนัก

รวมทั้งหน่วยงานต่างๆ จากภาครัฐ ก็ให้ความสนใจและเข้ามาสนับสนุนการทำกิจกรรมของชาวบ้าน ไม่ใช่แค่เพียงโครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลาเท่านั้น แต่ยังขยายผลไปถึงกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชนด้วย

และที่สำคัญคือ เกิดความร่วมมือในการทำงานระหว่างรัฐกับชาวบ้านมากขึ้น จากเดิมที่มีช่องว่างระหว่างกันค่อนข้างมาก แต่ผลจากการประสานงานกันทำโครงการนี้ ทำให้ช่องว่างลดลง การทำงานร่วมกันจึงเป็นไปได้ด้วยความราบรื่นมากขึ้น

มีปลากับผลพวงการพัฒนาที่ยั่งยืน

นอกจากนี้ การอนุรักษ์พันธุ์ปลา ยังส่งผลให้เกิดโครงการท่องเที่ยว “ล่องแพ แลปลา” ขึ้นในหมู่บ้าน โดยพานักท่องเที่ยวนั่งแพล่องแม่น้ำเพื่อดูปลาและความสวยงามของธรรมชาติสองฟากฝั่ง

- และยังมีโฮมสเตย์ในหมู่บ้าน โดยให้นักท่องเที่ยวมาเข้าพักและเรียนรู้การใช้ชีวิต การกินอยู่แบบชาวบ้านอย่างแท้จริง จุดนี้ถือเป็นการสร้างอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชนเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง

- ต่อมายังเกิดโครงการปลูกพืชสมุนไพร เพื่อนำมาใช้ในแต่ละครัวเรือน นำมาซึ่งการดูแลสุขภาพกันเองของคนในชุมชน ส่งผลให้ลดการไปรักษาที่โรงพยาบาล โดยเฉพาะการรักษาเบื้องต้นหรือผู้ที่ป่วยไม่หนัก ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายไปได้มากพอสมควร

นอกจากนี้ โครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลายังส่งผลให้เกิดกิจกรรมอื่นๆ อีกมากมาย เช่น

- กิจกรรมล่องแก่ง
- กิจกรรมคินกัลวีย์ไม้สู่ป่า
- กิจกรรมปลูกป่าต้นน้ำ
- กิจกรรมล่องเรือชมหิ่งห้อย
- กิจกรรมส่งเสริมให้คนเริ่มกลับมาทำนามากขึ้น
- กิจกรรมมัดคุเทศก์น้อย
- เกิดศูนย์เรียนรู้ของชุมชน

หลายกิจกรรมทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ และที่สำคัญ จากการรวมตัวกันทำเรื่องต่างๆ เหล่านี้ทำให้ชาวบ้านได้มีเวลาว่างพักผ่อนและรักษาหรือกันมากขึ้น

ทำให้ส่งผลกระทบต่ออีกหลายเรื่อง โดยเฉพาะการฟื้นฟูวัฒนธรรมที่เคยมีในชุมชนให้กลับมาอีกครั้ง เช่น การแข่งถ่อแพ มวยทะเล แข่งพายเรือ แข่งพายแพ แข่งเก็บลูกมะพร้าว แข่งเก็บหอยไฟไหม้ (หอยตลับ)

นอกจากผลต่อชุมชนโดยตรงแล้ว โครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นของตำบลละอุ่นเหนือ ยังส่งผลเชิงนโยบายระดับต่างๆ อีกหลายอย่าง อาทิ

ทำให้ภาครัฐเห็นความสำคัญจัดทำเป็นแผนนโยบายของจังหวัด โดยส่งเสริมการเพาะเลี้ยงพันธุ์ปลา และให้งบประมาณแก่ชุมชนในการทำกิจกรรมต่างๆ

ผลจากความสำเร็จของตำบลละอุ่นเหนือ ยังทำให้พื้นที่อื่นๆ โดยเฉพาะตำบลที่อยู่ใกล้เคียง เช่น ตำบลละอุ่นใต้ เริ่มมีนโยบายทำโครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นและโครงการอื่นๆ ในรูปแบบเดียวกัน

กระทั่งส่งผลให้เกิดเป็นนโยบายระดับอำเภอ ในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น โดยประสานกับระดับตำบลและสูงขึ้นไปถึงระดับจังหวัด

และยังส่งผลให้เกิดเป็นนโยบายของกรมประมงในการสนับสนุนชาวบ้าน โดยส่งทีมงานมาทำวิจัยพันธุ์ปลาท้องถิ่น ศึกษาว่ามีพันธุ์ปลาและจำนวนปลาเพิ่มขึ้นจากก่อนทำโครงการมากน้อยเท่าไร

ขณะที่ กรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้นำต้นแบบจากโครงการของตำบลละอุ่นเหนือ จัดทำเป็นจุดขายนำร่องเรื่องการอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยใช้เป็นแบบอย่างให้กับจังหวัดอื่นๆ ด้วย

ถอดบทเรียนข้อค้นพบจากการพัฒนา

นอกจากนี้ ผลจากโครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น ยังทำให้ชุมชนละอุ่นเหนือ มีข้อค้นพบอีกหลายประการ เช่น

เด็กและเยาวชนให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ และเริ่มมีการเรียนรู้และการปลูกฝัง โดย เด็กและเยาวชนจะมาร่วมกับผู้ใหญ่ทำกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการดูแลรักษาพันธุ์ปลา

เกษตรกรลดการใช้สารเคมีลง เพราะกลัวจะไปทำลายน้ำในแม่น้ำ ซึ่งจะทำให้ปลาตาย ส่งผลทางอ้อมให้ชาวบ้านกลับไปสู่วิถีดั้งเดิม คือการทำเกษตรแบบธรรมชาติ ปลูกผักปลอดสารพิษ

สุขภาพของคนในชุมชนดีขึ้น เป็นผลจากความสำเร็จของโครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลา ที่ต่อยอดไปจนเกิดโครงการอื่นๆ เช่น การปลูกสมุนไพรวัวใช้เอง ทำให้การดูแลสุขภาพของชาวบ้านดีขึ้น

และที่เห็นได้ชัดเจนนคือ โครงการนี้ทำให้จำนวนปลาและพันธุ์ปลาท้องถิ่นเพิ่มขึ้นจากเดิม และมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

บทเรียนที่ชาวตำบลละอุ่นเหนือ ได้รับจากโครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น คือในอดีตชาวบ้านจะแห่ไปจับปลาในฤดูวางไข่ ทำให้ปลาลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว แต่ในปัจจุบัน ชาวบ้านจะช่วยกันรณรงค์ไม่จับปลาในฤดูวางไข่ เพื่อให้ปลาแพร่พันธุ์ได้มากขึ้น นอกจากนี้ ยังจัดกิจกรรมชวนกันไปถ่ายรูปช่วงที่ปลาวางไข่ที่โขดหิน โดยเก็บรูปมาไว้ดูเพื่อความเพลิดเพลิน และยังสร้างความสนุกสนานระหว่างการไปร่วมกันถ่ายรูปที่ริมแม่น้ำอีกด้วย

ส่วนปัญหาที่ผ่านมาของโครงการนี้คือในอดีตมีคนจำนวนหนึ่งต่อต้านการอนุรักษ์ เพราะคิดว่าปลาเป็นของธรรมชาติ ใครก็ไปจับมากินได้ ไม่ควรหวงห้าม

ช่วงแรกที่เกิดปัญหา แกนนำที่ทำโครงการใช้วิธีเข้าไปพูดคุยแลกเปลี่ยน โดยใช้เวทีสภาคาแฟ่ประจำหมู่บ้าน เพื่ออธิบายทำความเข้าใจ รวมถึงใช้โอกาสตามงานต่างๆ ในการเข้าไปพูดคุยด้วย เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานศพ เป็นต้น

ผลจากการพยายามทำความเข้าใจกันทำให้ปัญหาที่ถือว่าเป็นจุดอ่อนได้รับการแก้ไขจนโครงการประสบความสำเร็จ และกลายเป็นจุดแข็งในเวลาต่อมา

จุดแข็งที่สำคัญอีกอย่างในตอนนี้คือ หน่วยงานราชการนำไปเป็นนโยบายที่จะสนับสนุน และส่งเสริมทุกกิจกรรมของชาวบ้าน โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ซึ่งเป็นผลจากโครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลา ที่ขยายผลไปสู่กิจกรรมอื่นๆ

อนุรักษ์พันธุ์ปลาคือวิถีคนละอู่

“สุคน แซ่อู่ย” ชาวบ้านตำบลละอู่ยเหนือ เล่าว่า ปัจจุบันตำบลละอู่ยเหนือมีวังปลาทั้งหมด 10 วังตลอดสายน้ำ ครั้งแรกที่นั่งคุยกันเรื่องอนุรักษ์พันธุ์ปลาหลังเกิดพายุซิด้านั้น มีหลายคนเห็นด้วย แต่ก็มีอีกหลายคนที่ไม่เห็นด้วย

ช่วงแรกของโครงการ จึงยังได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านไม่เต็มที่ อย่างเช่นการแบ่งเวรยามกันเฝ้าระวังการจับปลา ก็ไม่ใช่ว่าผลสำเร็จเท่าไร เพราะยังมีการลักลอบจับปลาอยู่

จนสุดท้ายมาปรึกษากันว่า เราควรที่จะสร้างจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชนให้เห็นความสำคัญและให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ โดยวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นตัวเชื่อมในการปลูกจิตสำนึกร่วม ซึ่งก็คือ การไปวัด โดยเน้นหลักการว่า ไปทำบุญ แล้วกลับมาทำทาน

“วิถีชีวิตปกติของคนที่นี่จะไปทำบุญที่วัดกันเป็นประจำทุกวันอยู่แล้ว พวกเราจึงช่วยกันรณรงค์บอกชาวบ้านว่า หลังจากไปทำบุญที่วัดแล้ว ขอให้ทุกคนช่วยนำข้าวที่เหลือจากวัดไปให้ปลากินด้วย”

“ทำกันไปได้สักระยะ คนก็เริ่มสนใจ แล้วก็มีคนทำเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนที่นี่ไปเลย ว่าจะต้องเอาข้าวที่เหลือจากวัดมาให้ปลากิน”

“แล้วก็ไม่ใช่แต่ชาวบ้านเท่านั้นนะที่ทำแบบนี้ แม้แต่พระ หลังจากที่ยุติบิณฑบาตแล้ว ก็ยังเอาข้าวที่เหลือไปให้ปลาด้วยเหมือนกัน ถือว่าเป็น การโปรดสัตว์ไปในตัว” “สุคน” กล่าว

“สุคน” กล่าวต่อว่า แนวคิดนำข้าวจากวัดไปให้ปลากิน ทำให้คนรู้สึกว่าเป็นของพวกเราทุกคน ต้องช่วยกันเลี้ยง ช่วยกันดูแลรักษา

จนในที่สุดเมื่อคนส่วนใหญ่ในชุมชนมีจิตสำนึกเรื่องนี้ ทุกคนก็ให้ความสำคัญและปฏิบัติตามกติกาที่วางไว้ จนส่งผลให้การจับปลารองกัน การจับปลาในช่วงหลัง สามารถลดจำนวนคนลงได้ ขณะที่จำนวนปลาก็เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

ตัวชีวิตอย่างหนึ่งที่ทำให้เห็นว่าพันธุ์สัตว์น้ำของตำบลละอุ่นเหนือเพิ่มมากขึ้นคือ ปัจจุบันชาวบ้านใช้เพียงแค่กิ่งไม้ไปแช่ไว้ในน้ำ ก็จะได้กุ้งมากินมากมาย ไม่ต้องใช้เครื่องมืออะไรให้ยุ่งยาก โดยเรียกวิธีการนี้ว่า “ลากฟุ่ม”

การลากฟุ่มเป็นวิธีจับปลาแบบธรรมชาติ โดยใช้ใบและกิ่งไม้พลา มามัดรวมกัน แล้วนำไปแช่ไว้ในน้ำ อาจจะใช้ก้อนหินทับเอาไว้ด้วยก็ได้ เพื่อไม่ให้กิ่งไม้ไหลจากผิวน้ำ ผานไป 3-4 คืบ ก็ไปนำกิ่งไม้ขึ้นจากน้ำ กุ้งก็จะติดกิ่งไม้ขึ้นมาด้วย

อบจ.ร่วมขยายผลสู่ความยั่งยืน

“นภา นทีทอง” นายจ.ระนอง เผยว่า ในพื้นที่ตำบลละอุ่นเหนือใช้การอนุรักษ์พันธุ์ปลา เป็นตัวเชื่อมร้อยไปสู่ชุมชนสุขภาวะและความสมานฉันท์ของชุมชน

โดยในตอนนี้อย่างประชาชนได้ร่วมกันคิดนโยบายหรือยุทธศาสตร์ในการที่จะพัฒนาชุมชนท้องถิ่นออกมาเป็นแผนงาน โดยส่งแผนดังกล่าวให้ อบจ. เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ทาง อบจ. ก็มีหน้าที่นำแผนของชาวบ้านมาปฏิบัติต่อ และจะนำแผนงานนี้ไปประสานกับ อบต. เพื่อให้เป็นแผนงานที่จะทำร่วมกันระหว่างชุมชนกับ อบต. ถือเป็นความร่วมมือกันกำหนดความเป็นไปของชุมชนในอนาคต

สำหรับการจัดทำแผนเพื่อพัฒนาพื้นที่ต่างๆ ของจังหวัดระนอง อบจ.ระนอง ได้วางรูปแบบไว้แต่แรกแล้วว่าให้นำแผนการทำงานของแต่ละชุมชนหรือแต่ละตำบล เข้ามาสอดคล้องกับแผนงานของจังหวัด ซึ่งปัจจุบัน ในจ.ระนอง มีทั้งหมด 5 อำเภอ 30 ตำบล

การนำแผนงานของแต่ละชุมชนมาร่วมด้วย ก็เหมือนกับเป็นการฟังเสียงของชุมชนต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับวิธีการทำงานของ อบจ.ระนอง ที่ทำแบบนี้มาตลอด โดยใช้เวทียุทธศาสตร์ในการระดมความคิดเห็นจากประชาชนทุกภาคส่วน

นายก อบจ.ระนอง กล่าวด้วยว่า ที่สำคัญหลังจากนี้ อบจ. จะเข้ามา
ร่วมเป็นเครือข่ายสมัชชาสุขภาพ จ.ระนอง เพราะเป้าหมายตรงกับนโยบาย
ของ อบจ. และสุขภาพก็เป็นแผนงานหนึ่งของอบจ. อยู่แล้ว

“ความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ที่เห็นได้อย่างชัดเจนของที่นี่คือ
จากแต่ก่อนความสัมพันธ์ของรัฐกับชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นแบบ ผู้ขอ กับ
ผู้ให้ แต่ตอนนี้เปลี่ยนมาเป็นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชนกับ
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมากขึ้น”

“คือไม่ใช่เป็นผู้ขอกับผู้ให้แบบเก่าแล้ว แต่จะเป็นการทำร่วมกันไป
ระหว่างรัฐกับชาวบ้าน โดยเชื่อมโยงการทำงานจากชุมชนขึ้นไปสู่ระดับจังหวัด
แล้วไปสู่นโยบายระดับประเทศ ถือว่าเป็นพัฒนาการที่ดีของบ้านเรา” นายก
อบจ.ระนอง กล่าวทิ้งท้าย

จากการพัฒนาสู่กระบวนการสมัชชาสุขภาพ

จากการอนุรักษ์คลองละอุ่นที่เริ่มขยับจากคนกลุ่มเล็กๆมาตั้งแต่
ปี 2542 และค่อยๆขยายตัวจนได้รับการยอมรับจากชุมชน เปลี่ยนวิถีของ
คนริมคลองจากที่จับปลาให้มากที่สุดมาเป็นการจับโดยมีการอนุรักษ์พันธุ์
ปลาด้วย และขยายโอกาสในการพัฒนาไปสู่กิจกรรมเชิงอาชีพอื่นๆในชุมชน
เช่นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ เป็นต้น รวมทั้งได้สร้างภาคีเครือข่ายในการร่วม
การพัฒนาได้อย่างกว้างขวางทั้งในส่วนของส่วนราชการและองค์กรปกครอง
ส่วนท้องถิ่นทั้งระดับตำบลและระดับจังหวัด

และในที่สุดเมื่อภาคีหลายภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วม การนำ
กระบวนการสมัชชาสุขภาพเข้ามาใช้ก็ทำให้เกิดเป็นการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย
สาธารณะในการอนุรักษ์สายน้ำและพันธุ์ปลาริมในจังหวัดระนอง

เป็นอีกหนึ่งบทเรียนของอำเภอเล็กๆ ที่มีความมุ่งมั่นรักษา
ทรัพยากรธรรมชาติในแผ่นดินถิ่นเกิดด้วยสองมือของคนในชุมชนตำบล
ละอุ่นเหนือและภาคีในจังหวัดระนอง

2

ประเพณีการแข่งขัน จุดร่วมของคนบ้านควน ในกระบวนการสมัชชาสุขภาพ จ.ชุมพร

จุดเริ่มต้นของการทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนตำบลบ้านควน อ.หลังสวน จ.ชุมพร มาจากการใช้ประเพณี “แข่งเรือ” เข้ามาเป็นตัวขับเคลื่อน และรวมใจผู้คนในการเข้ามาทำงาน ทำกิจกรรมร่วมกัน

ก่อนหน้านี้การแข่งขันเรือเป็นประเพณีที่สำคัญในชุมชนแต่ต่อมาค่อยๆ ถูกกลืนหายไป จากการเข้ามาของสิ่งต่างๆ ที่เป็นโลกสมัยใหม่

กระทั่งต่อมา ผู้นำในชุมชนและชาวบ้านส่วนหนึ่ง ได้ร่วมกันปรึกษาหารือคิดที่จะฟื้นฟูกิจกรรมการแข่งขันเรือในชุมชนขึ้นมาอีกครั้ง จนกระทั่งได้ข้อสรุปว่าคนส่วนใหญ่เห็นด้วย จึงได้ช่วยกันระดมความคิดเห็นและเริ่มดำเนินการ

จนในที่สุดประเพณีแข่งเรือในตำบลบ้านควนก็กลับฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง กลายเป็นกิจกรรมที่ได้รับความสนใจจากผู้คนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นอย่างมาก

“ประเสริฐ ทองมณี” นายกอบต.บ้านควน เผยว่า ประเพณีการแข่งขันเรือกลายเป็นจุดรวมผู้คนให้มาทำกิจกรรมร่วมกัน พบปะกัน สนุกสนานด้วยกัน ไปจนกระทั่งแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลข่าวสารต่างๆ ทั้งระหว่างคนในชุมชนเองและกับคนนอกชุมชน

เมื่อได้พบปะพูดคุยกันบ่อยๆ ทำให้เนื้อหาเริ่มขยายจากเรื่อง สัพเพเหระ ไปเป็นการพูดคุยถึงปัญหาในชุมชน จนนำไปสู่การคิดที่จะแก้ ปัญหาในชุมชนร่วมกัน

“หลังจากที่รวมคน รวมใจกันได้แล้ว ทุกคนก็มาคิดถึงชุมชน มาพูดคุยว่าเราจะทำอะไรกันบ้าง กรณีของพวกเรา จะเห็นได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาที่เริ่มจากการใช้ประเพณี และวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมคน ร้อยใจคน”

“ซึ่งต่างจากที่อื่น เพราะส่วนใหญ่เขาจะเริ่มจากนโยบายที่แข็งตัว แต่บางครั้งก็ไม่สามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้เสมอไป แต่สำหรับที่นี่ ประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญกับจิตใจคน ก็สามารถที่จะแก้ปัญหาได้ เช่นกัน และแก้ได้ดีด้วย” ประเสริฐกล่าว

ผลสืบเนื่องจากการรื้อฟื้นประเพณีแข่งเรือ ทำให้เกิดการรวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ หลายอย่างในตำบลบ้านควน โดยหลักๆ จะเน้นโครงการที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของคนในชุมชน เพราะทุกคนมองเห็นว่าสุขภาพเป็นเรื่องสำคัญมาก และมีผลกระทบไปกับทุกเรื่องในวิถีชีวิต

ด้วยเหตุผลนี้ โครงการต่างๆ ของตำบลบ้านควน จึงทำภายใต้โครงการใหญ่ที่มีวัตถุประสงค์เดียวกันคือ เน้นการดูแลจัดการเรื่องสุขภาพ ใช้ชื่อโครงการ “ท้องถิ่นกับการจัดการสุขภาพ”

โดยแยกส่วนออกเป็นหลายโครงการย่อย เช่น โครงการสร้างสุขภาพ โครงการเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร โครงการเด็กเยาวชน และครอบครัว โครงการแรงงานต่างด้าวและคนไทยพลัดถิ่น

นอกจากนี้ยังมี โครงการคุ้มครองผู้บริโภค โครงการลดอบายมุข โครงการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการสุขภาพ โครงการจัดการสิ่งแวดล้อม โครงการเติมหัวใจให้สังคม

“ทวิวัตร เครือสาย” นายกสมาคมประชาสังคมชุมพร และผู้ประสานงานคณะกรรมการพัฒนานโยบายสาธารณะ จ.ชุมพร เผยความเป็นมาในการเข้าร่วมทำโครงการท้องถิ่นกับการจัดการสุขภาพของตำบลบ้านควน ว่า ในอดีตเคยทำเรื่องกองทุนหลักประกันสุขภาพมาก่อนแล้ว แต่ก็ได้ไม่ได้ทำให้เกิดผลการดำเนินงานในทางปฏิบัติจริง

เหตุผลเพราะกองทุนหลักประกันสุขภาพ ทำแค่เรื่องกองทุนสุขภาพ แต่ไม่ได้ทำงานเชื่อมกับประเด็นอื่นๆรวมทั้งการทำงานที่ผ่านมาเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ ยังไม่มีทิศทางในการทำงาน หรือวางเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน

กระทั่งในปี 2551 ได้เริ่มทำโครงการ “ท้องถิ่นกับการจัดการสุขภาพตำบลบ้านควน” เหตุที่เลือกพื้นที่นี้ เพราะเมื่อดูจากพื้นฐานศักยภาพต่างๆแล้ว เล็งเห็นว่าหากทำโครงการอย่างเป็นระบบ จะทำให้เกิดผลการทำงานออกมาเป็นรูปธรรมได้

โดยพื้นที่ตำบลบ้านควนได้รับการสนับสนุนงบประมาณทำกิจกรรมจาก สสส. ในโครงการเสริมสร้างสุขภาวะในพื้นที่ โดยมีการบูรณาการในการทำงานจาก 2 แหล่งทุน คือ สสส. และสมัชชาสุขภาพ

“พอมาทำโครงการนี้ การทำงานก็เริ่มเห็นเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น เริ่มมีการมานั่งคิดและวางแผนการทำงานร่วมกันแล้วก็เริ่มปรับวิธีการทำงานให้ เป็นแบบบูรณาการ”

“วิธีการทำงานแบบชุมชนบูรณาการ คือ ไม่ว่าแหล่งทุน หรือหน่วยงานไหน หรือองค์กรไหนเข้ามา เราจะใช้วิธีการทำงาน ให้ทำตามแบบแผนงานของชุมชน”

“คือเราจะมีแผนงานที่ชุมชนคิดเอาไว้แล้ว ถ้าองค์กรไหนที่ต้องการเข้ามาสนับสนุนงานของชาวบ้าน ก็ต้องทำตามแผนที่ชาวบ้านวางไว้ แม้แต่งบประมาณ ก็ต้องนำมาบูรณาการตามแผนของชุมชนที่มีอยู่เดิมแล้ว” ทวิวัตรกล่าว

สำหรับหลักสำคัญของการทำงาน ในโครงการ “ท้องถิ่นกับการจัดการ
สุขภาพตำบลบ้านควน” ประกอบด้วย

เน้นพัฒนากระบวนการนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วม
ตามแนวทางประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ผสมผสานเข้ากับหลักประชา-
ธิปไตยแบบตัวแทน

ใช้ยุทธศาสตร์สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา โดยเชื่อมโยงพลังทั้งสาม
ภาคส่วนหลัก มาทำงานด้วยกันอย่างกัลยาณมิตร ประกอบด้วย 1) ภาค
การเมืองและภาคราชการ 2) ภาควิชาการและวิชาชีพต่าง ๆ 3) ภาคประชาชน
ประชาสังคม เอกชนและสื่อมวลชน

เน้นการทำงานบนฐานความรู้และมีการสื่อสารทางสังคมตลอด
กระบวนการ

เน้นการเชื่อมโยง ประสานพลังศักยภาพความร่วมมือของทุกฝ่าย
เข้าด้วยกัน ทำงานร่วมกันอย่างเป็นหุ้นส่วนของกันและกัน ไม่ใช่
กระบวนการทำงานที่ใช้การประสานแนวตั้ง หรือการบังคับ การเกณฑ์
ให้มาร่วม

เน้นการสร้างฉันทามติ แสดงเจตนารมณ์ พันธะทางสังคมเพื่อรวม
กันและมุ่งการร่วมมือปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละภาคส่วน

ส่วนแนวทางการดำเนินงานของโครงการ “ท้องถิ่นกับการจัดการ
สุขภาพตำบลบ้านควน” ประกอบด้วยประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

การพัฒนาขีดความสามารถของกลไกสมัชชาสุขภาพจังหวัด ให้มี
ศักยภาพในกระบวนการสมัชชาสุขภาพและการขับเคลื่อนเชิงนโยบาย
สาธารณะ โดยจัดให้มีคณะทำงานต่างๆ เช่น คณะกรรมการอำนวยการ
คณะกรรมการพัฒนานโยบายสาธารณะฯ (พลังเครือข่าย พลังนโยบาย
พลังความรู้)

และมีคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ เช่น คณะทำงานจัดการ คณะทำงาน ฝ่ายวิชาการ คณะทำงานติดตามหนุนเสริมพื้นที่ คณะทำงานสื่อสาร และมีศูนย์ประสานงานคือสมาคมประชาสังคมชุมชน

นอกจากนี้ ยังมีการประเมินผลข้อเสนอเชิงนโยบาย โดยการติดตามหนุนเสริมและผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบาย “ท้องถิ่นกับการจัดการสุขภาพ” และข้อเสนอจากเวทีสมัชชาชาติ “อปท.กับการจัดการสุขภาพและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม” นำไปสู่แผนยุทธศาสตร์และการปฏิบัติสร้างสุขภาพในท้องถิ่น ในพื้นที่ 20 อปท.

ในส่วนของ การขับเคลื่อนพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพฯ ในปี 2553 ของโครงการ “ท้องถิ่นกับการจัดการสุขภาพตำบลบ้านควน” ได้แก่

ประเด็นเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร โดยพัฒนาระบบจัดการพันธกรรมพืชท้องถิ่นเพื่อความมั่นคงทางอาหาร (หมายถึงความถึง การศึกษาวิจัย อนุรักษ์ พันธุ์ พัฒนาพันธกรรมพืชท้องถิ่น เพื่อความมั่นคงทางอาหาร ระบบการจัดการไม้ผลที่เหมาะสมครบวงจร)

ประเด็นเด็กเยาวชนและครอบครัว โดยการพัฒนากลไกและยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาพเด็กเยาวชนที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น

สำหรับสถานการณ์การพัฒนากลไกและยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาพเด็กเยาวชน ที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่นของจังหวัดชุมพร ประกอบด้วย

ปัญหาเด็กเยาวชนและครอบครัว โดยเรียงลำดับความรุนแรงของปัญหา ดังนี้

- 1) ปัญหาเด็กถูกทอดทิ้งและขาดผู้อุปการะ (เข้ามาเรียนในเมือง อยู่หอพักหรือบ้านเช่า หรืออยู่ที่บ้านกับผู้สูงอายุ)
- 2) หนีโรงเรียน หรือติดเกม
- 3) มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร
- 4) ติดยาเสพติดและอบายมุข

โดยมีสถิติเด็กนักเรียนออกจากโรงเรียนกลางคัน จำนวน 1,450 คน ในปี 2552

ประเด็นการดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาสุขภาพของเด็กและครอบครัว เช่น หน่วยงานของกระทรวงพัฒนาสังคมฯ ดำเนินการเรื่องสภาเด็กเยาวชน และบ้านพักเด็ก มูลนิธิศุภนิมิตฯ ให้การสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ อ.เมือง อ.ท่าแพ และ อ.หลังสวน

นอกจากนี้ยังมีประเด็น สภาเด็กเยาวชนระดับตำบลที่ อทป. เป็นแกนนำดำเนินการ เครือข่ายเด็กเยาวชน และกลุ่มเยาวชน ในพื้นที่ซึ่งดำเนินกิจกรรม ด้านอนุรักษ์ทรัพยากร การเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่น การเสริมสร้างคุณธรรม เป็นต้น

และการใช้มิติสุขภาวะแห่งชาติ ปี 2552 เป็นประเด็นการพัฒนาผลการมีส่วนร่วมเพื่อสุขภาพเด็ก เยาวชนและครอบครัว เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่

วิธีการทำงานหลักๆ ของโครงการ “ท้องถิ่นกับการจัดการสุขภาพ ตำบลบ้านควน” ประกอบด้วยหลากหลายวิธีการ อาทิ

การใช้เวทีประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อติดตามสถานการณ์และแลกเปลี่ยนข้อมูล ถือเป็นหลักการสำคัญทั่วไปที่ขาดไม่ได้ สำหรับทำกิจกรรมต่างๆ

การศึกษาดูงานจากพื้นที่อื่นๆ โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีลักษณะต่างๆ ใกล้เคียงกัน และที่สำคัญคือมีแนวคิดและนโยบายในการทำกิจกรรมเพื่อชุมชนคล้ายๆ กัน

และที่สำคัญคือ มีการประชุมในระดับจังหวัดร่วมกันใน 10 พื้นที่ เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และติดตามข้อมูล เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของคนทำงาน

ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการทำงานโครงการฯ ประกอบด้วย
อย่างแรกคือใช้การมานั่งวางแผนงานร่วมกัน ถือเป็นหัวใจของการ
ทำกิจกรรมในทุกๆระดับ โดยเฉพาะการทำงานในชุมชน มีความจำเป็น
อย่างมาก ที่คนในชุมชนต้องมาปรึกษาหารือและวางแผนงานด้วยกัน

ต่อมาคือ การเก็บข้อมูลและจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบ จัดว่า
เป็นฐานสำคัญเพื่อรองรับการทำงานในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะโลกปัจจุบัน
ซึ่งก้าวไกลไปมาก การเชื่อมฐานข้อมูลระหว่างกัน และกับภายนอกชุมชน
จึงเป็นเรื่องสำคัญมาก

โดยที่ผ่านมาชาวตำบลบ้านควนรวมกลุ่มกันเพื่อนั่งแลกเปลี่ยนข้อมูล
หรือเรียนรู้ร่วมกันเป็นปกติอยู่แล้ว แต่ต่อมาเมื่อทำโครงการฯ ได้มีการ
จัดการข้อมูลให้เป็นระบบมากขึ้น ตั้งแต่เมื่อปี 2549

และที่สำคัญอีกอย่างคือ ใช้กระบวนการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพในการเป็น
เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาในชุมชนอย่างเป็นระบบ

สำหรับภาคีที่ร่วมทำงานกับโครงการ “ท้องถิ่นกับการจัดการสุขภาพ
ตำบลบ้านควน” ประกอบด้วย

1. ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือรองผู้ว่าฯ ที่ได้รับมอบหมาย
2. สาธารณสุขจังหวัดชุมพร
3. พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดชุมพร
4. ประชาสัมพันธ์จังหวัดชุมพร
5. นายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดชุมพร
6. ท้องถิ่นจังหวัดชุมพร
7. วัฒนธรรมจังหวัดชุมพร
8. เกษตรจังหวัดชุมพร
9. ประธานเครือข่ายพัฒนาสตรีจังหวัดชุมพร
10. ประธานเครือข่ายประชาสังคมร่วมรัฐสภา

11. เลขานุการหอการค้าจังหวัดชุมพร
12. ประธานอาสาสมัครสาธารณสุขจังหวัด
13. ประธานเครือข่ายพัฒนาสตรีจังหวัดชุมพร
14. นายกสมาคมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
15. ประธานชมรมผู้สูงอายุจังหวัด
16. สภาองค์กรชุมชน

ขณะที่ผลต่อระดับนโยบายจากการดำเนินโครงการ “ท้องถิ่นกับการจัดการสุขภาพตำบลบ้านควน” แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ

ระดับท้องถิ่น ถือเป็นส่วนหนึ่งในนโยบายของ อบต. ที่เข้ามาสนับสนุนงาน ทั้งในส่วนของงบประมาณและการเข้าไปร่วมทำกิจกรรม

โดยมีการนำแผนงานของชุมชนมาเป็นยุทธศาสตร์ของตำบล และล่าสุดได้มีการปรับแผนงานในเดือนพฤษภาคม ที่ผ่านมาด้วย

ระดับจังหวัด ในส่วนของจังหวัดได้มอบหมายให้ตำบลบ้านควนเป็นศูนย์รวมในการฝึกอบรมในด้านสุขภาพให้กับเครือข่าย 20 ตำบล

โดยในจังหวัดชุมพรได้นำวิธีการทำงานเรื่องการจัดการด้านสุขภาพะไปปรับใช้ คือนำวิธีการทำงานของตำบลบ้านควนไปปรับใช้ในอีก 20 ตำบลที่เข้ามาเรียนรู้

และในส่วนของ อปท. หรือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ก็ได้พยายามที่จะผลักดันให้ขยายผลเป็นจังหวัดสุขภาพะทั้งจังหวัด

ส่วนความคาดหวังให้เกิดสุขภาพะที่ดีของชุมพร จากเวทีเครือข่ายจังหวัด และสอดคล้องกับวิสัยทัศน์จังหวัด “ชุมพรน่าอยู่ ประตูกองสองฝั่งทะเล” ซึ่งได้ประมวลสรุปดังนี้

1. มีการส่งเสริมสนับสนุนพัฒนาแก้ไขปัญหาเด็ก เยาวชนและครอบครัวอย่างต่อเนื่อง

2. มีการเสริมสร้างสุขภาพโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

3. มีการพัฒนาจัดการการเกษตรอย่างเป็นระบบครบวงจร

4. เป็นเมืองสีเขียว มีการทรัพยากรธรรมชาติแวดล้อมที่ดีและเหมาะสม

5. มีการจัดการแรงงานต่างด้าวและคนไทยพลัดถิ่น

6. มีการส่งเสริมงานคุ้มครองผู้บริโภค

นอกจากนี้ ยังมีการระดมความคิดจัดทำยุทธศาสตร์และแผนงานโครงการฯ เพื่อนำเสนอเข้าบรรจุในแผนยุทธศาสตร์จังหวัดชุมพร ปี 2553-2555

อาทิ โครงการส่งเสริมความเข้มแข็งภาคประชาสังคม โครงการส่งเสริมวิถีพอเพียง โครงการพัฒนาการจัดการผลผลิตสินค้าเกษตรอย่างครบวงจร โครงการส่งเสริมการเรียนรู้มหาวิทยาลัยชีวิต เป็นต้น

ส่วนปัจจัยแห่งความสำเร็จของโครงการมีอยู่หลายประการที่สำคัญคืออย่างแรก คือ ผู้นำมีวิสัยทัศน์ ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะโครงการที่อยู่ในระยะเริ่มต้น วิสัยทัศน์ของผู้นำถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะจะส่งผลกระทบต่อการดำเนินการต่อไปในภายภาคหน้าได้

อีกอย่างคือ ความมุ่งมั่นตั้งใจ โดยการใช้วัฒนธรรมเป็นตัวหล่อหลอมที่สำคัญตำบลบ้านควนมีการจัดระบบข้อมูล และระบบการทำงานที่ดีอยู่แล้ว โดยมีทุนเดิมที่เข้มแข็งและมีองค์การฐานเดิมอยู่แล้ว เพียงแต่นำเรื่องที่มีอยู่มาบูรณาการร่วมกันเท่านั้น

สำหรับปัญหาและอุปสรรคที่พบในโครงการฯ ถือเป็นเรื่องปกติ โดยเฉพาะการขับเคลื่อนงานทางสังคมที่ประกอบด้วยตัวแทนจากหลายฝ่าย ทั้งเรื่อง คน ทัศนคติ ทำที่ท้วงทำนอง การสื่อสาร การจัดระบบ เป็นต้น

โดยเฉพาะภารกิจที่ต้องใช้ทรัพยากรบุคคลจากสามภาคส่วน คือ ภาคประชาชน ภาควิชาการ/วิชาชีพ และภาคการเมือง/ราชการ ในการดำเนินงาน

บทเรียนจากการทำงานที่ผ่านมา ถือว่ากำลังอยู่ในระหว่างการเรียนรู้ ค้นกับงาน ปรับตนเองให้ร่วมกันดำเนินงานได้ รวมทั้งการสรุปบทเรียน และปรับพัฒนากระบวนการทำงานให้เหมาะสม

อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมายังอยู่ในวิสัยที่คณะทำงานฯ สามารถดำเนินการจัดการแก้ไขได้ ต้องอาศัยจังหวะ เวลา สถานการณ์ เป็นปัจจัยในการขับเคลื่อนกลไกจังหวัด และงานตามภารกิจ

ส่วนบทเรียนที่ค้นพบจากการทำโครงการ “ท้องถิ่นกับการจัดการสุขภาพตำบลบ้านควน” ประกอบไปด้วยบทเรียนที่หลากหลาย อาทิ

การใช้เครื่องมือต่างๆ เข้ามาทำงานในชุมชน จะต้องปรับเครื่องมือ นั้นให้เข้ากับแต่ละชุมชน เพราะแต่ละพื้นที่ หรือแต่ละสังคมจะมีความแตกต่างและหลากหลาย

การทำงานต้องมีความใจเย็นอย่าใจร้อน ถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ของการทำงานทุกรูปแบบ จุดนี้คนทำกิจกรรมได้เรียนรู้และสัมผัสจาก ประสบการณ์ตรง

การทำงานอย่ายึดติดกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในท้องถิ่น และอย่าเข้าไป อยู่กับความขัดแย้ง แต่ต้องวิเคราะห์สถานการณ์ในพื้นที่ให้ได้

ขณะที่ผลลัพธ์ที่ได้จากการทำโครงการฯ คือ

คนในระดับผู้นำในหมู่บ้าน 80% คิดเรื่องสุขภาพอย่างเป็นระบบ มากขึ้น และนำเรื่องนี้ไปเชื่อมกับประเด็นอื่นได้มากขึ้น

สร้างความสัมพันธ์ในท้องถิ่น โดยคนทำกิจกรรมกว่า 90% ที่สามารถ ทำงานกับองค์กรในท้องถิ่นได้ ซึ่งเป็นผลจากที่ได้ทำกิจกรรมร่วมกันบ่อยครั้ง

เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน 28 แหล่งเรียนรู้ ซึ่งนอกจากคนในชุมชน แล้ว ผู้คนจากตำบลอื่นยังสามารถเข้ามาเรียนรู้ได้

“ประเสริฐ ทองมณี” นายก อบต.บ้านควน เผยถึงบทเรียนหรือผลลัพธ์ที่ได้จากการทำโครงการ “ท้องถิ่นกับการจัดการสุขภาพตำบลบ้านควน” ว่า โครงการนี้ได้แตกแขนงออกไปมากมาย โดยเน้นเรื่องสุขภาพและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก

โดยเฉพาะโครงการในเรื่องน้ำถือว่ามีความสำคัญต่อชุมชนอย่างมาก เนื่องจากพื้นที่บ้านควนมีปัญหาที่สำคัญคือ ปัญหา “น้ำ”

เพราะพื้นที่แห่งนี้มีน้ำไม่พอใช้ในชุมชน จึงได้ร่วมกันทำนโยบายจัดการน้ำขึ้นมา โดยมองว่าสาเหตุที่ขาดน้ำ เพราะต้นไม้มีน้อย

และสุดท้ายเห็นร่วมกันว่าเราจะแก้ปัญหาการขาดน้ำได้นั้น จะต้องมีการอนุรักษ์ป่า จึงนำมาสู่การเข้าร่วมโครงการธนาคารต้นไม้ของ ธกส. ซึ่งเริ่มจากแนวคิดของนายพงษ์สา ชูแถม ที่ได้นำเสนอโครงการธนาคารต้นไม้ต่อชาวบ้าน จนกระทั่งมีการผลักดันร่วมกัน

“พวกเราในชุมชนเห็นว่าเป็นโครงการที่ดี และแก้ปัญหาน้ำได้ จึงนำมาใช้ในชุมชน โดยทำในรูปแบบการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ และร่วมมือกับทีมเกษตรจังหวัด ซึ่งก็ได้ผลเป็นอย่างดี ทำให้พื้นที่ของเรามีต้นไม้เพิ่มขึ้น”

“การทำโครงการต่างๆ ของชุมชนบ้านควน ได้รับความสำเร็จเป็นอย่างดี ก็เพราะทุกคนร่วมมือร่วมใจกัน ข้อดีของชุมชนเรา ที่ถือว่าเป็นต้นทุนที่สำคัญมากคือ การเมืองที่นิ่ง ไม่มีขั้วการเมืองที่ขัดแย้งกัน”

“การแก้ปัญหาในตำบลบ้านควน เราจะใช้วิธีพูดคุยกันตลอด ถ้าเป็นปัญหาทั่วไป เราจะใช้การประชุมประจำเดือนเป็นเวทีปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหา แต่ถ้าเป็นปัญหาเร่งด่วนจะใช้เวทีประชาสังคมนิการพูดคุยแก้ไข”

“ผลจากการร่วมมือร่วมใจกัน ทำให้ทุกวันนี้ชุมชนเราอยู่กันอย่างมีความสุข สัมกับคำขวัญที่ว่า บ้านควนนำอยู่ มุ่งสู่การพัฒนาอย่างเป็นระบบ สืบสานวัฒนธรรม เพื่อประชาชนอยู่ดีมีสุข” ประเสริฐ กล่าวในที่สุด

3

सानอุดมการณ์จากเครือข่ายเด็กและเยาวชน ที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันนี้ที่ตรง

โครงการเกี่ยวกับเด็กเยาวชนในจังหวัดตรัง ส่วนใหญ่เด็กได้เรียนรู้งานจากสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ในขณะที่ด้วยกันเด็กยังได้ทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มครู และมีการเชื่อมร้อยกันอย่างไม่เป็นทางการ ที่ผ่านมามีครูที่สอนเด็กในโรงเรียนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งสนใจปัญหาและกิจกรรมในพื้นที่ ได้ดึงเด็กมาทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อให้เรียนรู้เรื่องราวของชุมชน รวมถึงสถานการณ์และปัญหาต่างๆ ในท้องถิ่น

จนสุดท้ายเกิดเป็น “กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์สัมพันธ์ตรัง” ขึ้นในปี 2534 ซึ่งในขณะนั้นมีด้วยกัน 6 โรงเรียน ที่เป็นเครือข่ายและทำงานร่วมกัน

“สำราญ สมานธิ” ครูโรงเรียนบ้านเขาไม้แก้ว และสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์สัมพันธ์ตรัง เผยรายละเอียดถึงโครงการนี้ว่า เป็นการประสานงานกันระหว่างครู เด็ก เอนจีโอ ภาคประชาสังคม ในการขับเคลื่อนประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องทะเลเป็นหลัก รวมไปถึงเรื่องป่าชายเลนและภูเขา เพราะช่วงนั้นเริ่มมีปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรมากขึ้นเรื่อยๆ

ถือได้ว่าเด็กมีส่วนหนุนเสริมอย่างมากในการทำกิจกรรมของชุมชน ทั้งในเรื่องรณรงค์ให้ความรู้และการจัดค่ายเยาวชน เพื่อให้เด็กเข้าใจถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น และรู้จักวางแผนรักษาลิ่งแวดล้อม

“มองว่าอย่างน้อยพวกเขาเด็กๆ ก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานกับชุมชน ถึงแม้ดูเหมือนจะยังทำอะไรเป็นชิ้นเป็นอันได้ไม่มาก แต่พวกเขาผู้ใหญ่ก็ตั้งใจ ที่เด็กเริ่มให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม”

“พอได้ทำงานใกล้ชิดกัน ทำให้เราได้เห็นอะไรในตัวเด็กมากยิ่งขึ้น ทำให้รู้สึกได้เลยว่าเด็กหลายคนมีความฝัน และอุดมการณ์บางอย่างอยู่ในตัว อย่างที่เราคาดไม่ถึง ถือเป็นเรื่องที่ดี ซึ่งเป็นสิ่งที่อาจจะไม่ได้เห็นในห้องเรียน” ครูโรงเรียนเขาไม้แก้ว กล่าว

ในส่วนของโครงการ “พัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก เยาวชนและครอบครัว” นั้น เริ่มทำจริงจิ่งในเดือนมีนาคม 2552 โดยได้งบประมาณจาก สสส.

หลังจากได้งบประมาณมา แกนนำและสมาชิกกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์สัมพันธ์ตรัง ก็ได้ปรึกษารือว่าจะนำมาทำกิจกรรมอะไร กระทั่งได้ข้อสรุปว่าจะทำเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนเหมือนเดิม

โดยโครงการดังกล่าวจะเป็นการต่อยอดจากกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์สัมพันธ์ตรัง แต่จะขยายฐานและขอบข่ายให้มากขึ้น

“สำราญ” ระบุว่า สาเหตุที่เลือกทำโครงการเกี่ยวกับเยาวชน เพราะปัจจุบันมีปัญหาเรื่องโครงสร้างทางการศึกษา จากการ “ปฏิรูปการศึกษา” ซึ่งนำมาสู่ปัญหาหลายอย่าง

เช่น ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กต้องปิดการเรียนการสอน ทำให้เด็กมีปัญหาการเดินทางในการไปเรียน เพราะโรงเรียนอยู่ไกลมากขึ้น การเดินทางจึงยากลำบากกว่าเดิม

นอกจากนี้ ในจังหวัดตรังก็มีปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กบางแห่งไม่มีคนไปเรียน เพราะผู้ปกครองเห็นว่าโรงเรียนไม่มีประสิทธิภาพพอ

ที่สำคัญยังมีปัญหาเด็กตั้งครรภักในวัยเรียน จนต้องออกจากโรงเรียนเป็นจำนวนมาก กลายเป็นปัญหาเชื่อมโยงไปถึงครอบครัวและสังคม

“ปัญหานี้เป็นเรื่องใหญ่ เพราะตัวเด็กผู้หญิงที่ตั้งครรภักเอง ก็ยังเด็กมาก ยังไม่มีความรับผิดชอบพอที่จะดูแลลูกตัวเองได้ ทำให้พ่อแม่โต

ขึ้นมา ก็กลายเป็นเด็กไม่ค่อยมีคุณภาพ และก็ไม่ค่อยได้รับการเอาใจใส่จากพ่อแม่เท่าที่ควร”

“ปัญหาเด็กออกโรงเรียนกลางคัน แล้วก็เด็กตั้งครรรภ์ในวัยเรียน เป็นปัญหาใหญ่ มีเยอะมากในจังหวัดตรัง แต่ยังมีการพูดถึงปัญหาพวกนี้กันน้อยมาก คือไม่ค่อยมีใครมาใส่ใจ มองข้ามกันไปหมด หรือมองเห็นก็ไม่คิดจะทำอะไร”

ครูโรงเรียนเขาไม้แก้ว แสดงความเห็นด้วยว่า มองว่าปัญหาเหล่านี้ส่วนหนึ่งเกิดจาก “โครงสร้างทางการศึกษา ที่ไม่ได้ส่งเสริมความเป็นมนุษย์ และเป็นโครงสร้างที่เด็กไม่มีความสุขในการเรียน”

ทั้งนี้เพราะการศึกษาปิดกั้นการเรียนรู้ของเด็ก เน้นส่งเสริมแต่เรื่องวิชาการที่ต้องมีการแข่งขันกันสูง แต่ในส่วนของการทำกิจกรรม แทบจะหายไปโดยสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม หลังจากมีโครงการ “พัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก เยาวชน และครอบครัว” สุดท้ายประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนเหล่านี้ก็ได้เข้าไปอยู่ในหลายหน่วยงานของภาครัฐในจังหวัดด้วย

บางเรื่องเข้าไปอยู่ในแผนของ พมจ. ซึ่งบรรจุอยู่ในแผนของ พมจ. ตรัง ตัวอย่างเช่น เรื่องเด็กดีเด็กตรัง ต้นทุนชีวิตต่อทิสติก

และยังมีอีกหลายหน่วยงานเข้ามาร่วมให้การสนับสนุน เช่น กศน. สำนักงานการศึกษา.ตรังเขต 1 ชมรมผู้ปกครอง สำนักงานพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ เทศบาลนครจ.ตรัง สำนักงานยุติธรรม สำนักงานควบคุมความประพฤติ

สำหรับกิจกรรมของโครงการ “พัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก เยาวชน และครอบครัว” มีค่อนข้างหลากหลาย ที่น่าสนใจคือ

ที่ผ่านมาโครงการนี้ทำเป็นศูนย์เรียนรู้ในหมู่บ้านเขาหลัก ต.น้ำผุด อ.เมือง จ.ตรัง ซึ่งมีกิจกรรมมากมายในศูนย์เรียนรู้ เช่น การเรียนรู้ป่าต้นน้ำ พันธุ์ไม้ สมุนไพร สัตว์ การอนุรักษ์น้ำ การต่อสู้คัดค้านเขื่อน การอนุรักษ์ทะเล การดูแลทรัพยากรในท้องถิ่น

นอกจากการนี้ ผลจากมีการทำกิจกรรมเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ในจ.ตรัง ซึ่งมีมาอย่างยาวนานตั้งแต่ปี 2534 ทำให้ทีมงานมีต้นทุนในการทำงาน ทั้งในแง่ข้อมูลและประสบการณ์ ที่สั่งสมไว้มากพอสมควร

และที่สำคัญทำให้มีเพื่อนมีภาคีในการทำกิจกรรมต่างๆ มากมาย นำไปสู่การร่วมกันขององค์กรต่างๆ ที่จะแยกยอดกิจกรรมเพิ่มออกไป นอกจากนี้ปัญหาเรื่องเด็กและเยาวชน เพราะยังมีปัญหาอื่นๆ อีกมากในจังหวัดตรัง

กระทั่งในที่สุด นำมาซึ่งการระดมความคิดเห็น และหารือกันอย่างเป็นทางการ เพื่อร่วมพูดคุยถึงปัญหาอื่นๆ และหาแนวทางที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้น ตัวอย่างเช่น

ปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในจังหวัด ไม่ว่าจะเป็นปัญหาป่าต้นน้ำ หรือปัญหาด้านการประมง

ปัญหาการคุ้มครองผู้บริโภค เพื่อให้ชาวบ้านได้รับประทานอาหารที่ปลอดภัย โดยวิธีลดการใช้ถุงพลาสติกใส่อาหารร้อน โดยเฉพาะในงานศพที่มีการนำถุงพลาสติกมาใส่ข้าว ซึ่งเป็นวิบัติของคนในชุมชน โดยใน ส่วนนี้ จะใช้วิธีให้ความรู้กับคนที่จัดงานว่าหากนำถุงพลาสติกมาใส่อาหารร้อนแล้ว จะไม่ดีต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

ปัญหาการใช้สารเคมีในการเกษตร มีการพยายามรวมกลุ่มเกษตรกร ลดการใช้สารเคมีทำการเกษตร ซึ่งจะเป็นผลดีต่อทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค

ปัญหาของผู้สูงอายุและผู้พิการ เช่น จัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ปัญหาของผู้สูงอายุและคนพิการ เพื่อที่จะหาวิธีช่วยเหลือและแก้ปัญหา ร่วมกันต่อไป

สำหรับกลุ่มเยาวชนที่อยู่ในสังกัดโครงการ “พัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก เยาวชนและครอบครัว” มีรวมทั้งหมดประมาณ 70 กลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างในรายละเอียดเนื้อหาการทำงานและวัตถุประสงค์ตัวอย่างเช่น

- กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์สัมพันธ์ตรัง
- กลุ่มเยาวชนต้นกล้าอันดามัน
- สภาเด็กและเยาวชน 10 อำเภอ 51 ตำบล

- เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำต้ง 1 เครือข่าย 9 กลุ่มเยาวชน
- กลุ่มเยาวชนตกปู
- กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบ้านเขาหลัก
- กลุ่มเยาวชนบ้านคลองไม้แดง
- กลุ่มเยาวชนบ้านควนต้งกู
- ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตต้ง
- กลุ่มอนุรักษ์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัยต้ง
- กลุ่มอนุรักษ์วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี จ.ต้ง
- กลุ่มเยาวชนอาสาสมัครพิทักษ์สิทธิผู้บริโภค จ.ต้ง
- กลุ่มเยาวชนในโรงเรียนต่างๆ เช่น กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์พลังงาน ธนาคราชยะ เป็นต้น

ขณะที่ภาคีในส่วนภาคราชการที่เกี่ยวข้อง และมีประสานงานกับโครงการฯ ได้แก่

สำนักงานพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดต้ง โดยในปี 2550-2553 มีโครงการเกี่ยวกับการหนุนเสริมกิจกรรมเด็กและเยาวชนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ การจัดระเบียบหอพักให้ถูกต้องตามกฎหมายจำนวน 30 แห่ง จัดคาราวานเสริมสร้างเด็กนาร่อง 12 ตำบล จัดตั้งสภาเด็กและเยาวชน ระดับตำบล 51 ตำบล และระดับอำเภอ 10 อำเภอ รวมทั้งสนับสนุนวันอาทิตย์เป็นวันครอบครัว พาลูกหลานเข้าโบสถ์ วัด มัสยิด เพื่อเน้นสร้างครอบครัวอบอุ่น

อีกหน่วยงานที่สำคัญคือ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดต้ง เขต 1 และเขต 2 ซึ่งมีบทบาทในการหนุนเสริมกิจกรรมในชุมชนและโรงเรียน

ส่วนภาคีในภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ ได้แก่

มูลนิธิอานามัน ช่วยสร้างเสริมการรวมกลุ่มเยาวชนให้มีจิตสำนึกในการรักษาทะเล ควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

มูลนิธิหยาดฝน หนุนเสริมกลุ่มเยาวชนในการถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชน และส่งเสริมการจัดการ ออมทรัพย์และเพิ่มรายได้ให้กับเยาวชนในชุมชน

โครงการเสริมสร้างจิตสำนึกนิเวศวิทยา ส่งเสริมจิตสำนึกและสุขภาพทางกาย จิต ปัญญา สังคมของเด็กและเยาวชน ให้สามารถทำงานควบคู่ไปกับองค์กรชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน

เครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนจังหวัดตรัง เป็นองค์กรที่เชื่อมร้อยภาคีองค์กรชุมชนในจังหวัดตรัง 7 องค์กรชุมชน โดยให้ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนในแง่ของการมีสิทธิและมีเสียงในการเสนอความคิดเห็น เพื่อการพัฒนาจังหวัดตรังแบบบูรณาการ

สำหรับแนวคิดที่ใช้ในการทำงาน ในโครงการ “พัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก เยาวชนและครอบครัว” ประกอบด้วยหลักๆ คือ

ใช้แนวคิดเรื่องการศึกษาทางเลือก ที่ใช้เด็กเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ โดยเป็นการเรียนรู้ที่ออกมาจากภายในของตัวเด็กเอง

โรงเรียนจะให้การศึกษากับพ่อแม่ของเด็กด้วย ถือเป็นสิ่งสำคัญและมีผลเชื่อมโยงกัน เพราะพ่อแม่เปรียบเสมือนครูคนแรกของเด็ก

ใช้หลักคิดที่ว่าการศึกษาที่ประสบความสำเร็จนั้น เมื่อเด็กเรียนจบแล้ว ต้องออกมาปรับใช้สังคมด้วย และต้องเป็นการเรียนรู้ที่พัฒนาคนรวมถึงพัฒนาการเรียนรู้ด้วย

เน้นใช้คน โดยเฉพาะเยาวชน เป็นตัวตั้งในการเรียน โดยในปัจจุบันหลักสูตรหรือ พรบ.การศึกษา เริ่มมีความก้าวหน้าขึ้นมา แต่ครูและการจัดการการศึกษาภายในโรงเรียนยังก้าวตามไม่ทันกับ พรบ.การศึกษาที่ออกมา

เพราะปัจจุบัน ในตัว พรบ. มีความชัดเจนมากขึ้นว่า ต้องให้ผู้เรียนซึ่งหมายถึงเด็กเป็นศูนย์กลางในการเรียน แต่โรงเรียนส่วนใหญ่ยังทำไม่ได้ และก้าวตามไม่ทันทำให้เชื่อมโยงมาสู่การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กยังไม่ได้

แนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะเด็กและเยาวชนตรัง
อย่างแรกคือ ปัญหาเด็กไม่ได้รับการเตรียมความพร้อมก่อนวัยเรียน
และขาดการอุปการะเลี้ยงดู หลายคนถูกทอดทิ้ง เป็นปัญหาใหญ่ของ
สังคมชาวตรัง

แนวทางแก้ไขคือ ควรมีการเสริมสร้างความร่วมมือจากทุกภาคส่วน
เพื่อพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอย่างมีคุณภาพและการสนับสนุนทุนในการ
จัดการศึกษา เพื่อให้เด็กได้เข้าถึงการบริการอย่างทั่วถึง

อย่างที่สองคือ ปัญหาเด็กมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมและเกี่ยวข้องกับ
ยาเสพติด แนวทางแก้ปัญหานี้ ควรดำเนินการทั้งในระดับครอบครัว ระดับ
โรงเรียนและสังคม โดยพัฒนาพื้นที่การทำกิจกรรมของเยาวชนทั้งในและ
นอกระบบโรงเรียน

เช่น เน้นกิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชน กิจกรรมครอบครัวเข้มแข็ง โดย
เน้นกระบวนการพัฒนาจิตใจของเยาวชนอย่างเป็นระบบ และมีกระบวนการ
ต่อเนื่อง

ส่วนการผลักดันเชิงนโยบายการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตเด็ก เยาวชน
จังหวัดตรัง ประกอบด้วย

1. ในห้องศักรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นกลไกหลักในการสนับสนุน
เด็กและเยาวชนให้สามารถมีอาชีพ มีรายได้และรับใช้สังคม พร้อมทั้งพัฒนา
ศักยภาพของโรงเรียนในท้องถิ่นให้มีศักยภาพรองรับนักเรียนในพื้นที่ชุมชน
แทนการส่งบุตรหลานไปเรียนต่างอำเภอหรือต่างจังหวัด

2. เสริมสร้างสถาบันครอบครัวให้เข้มแข็ง โดยใช้ความรัก ความ
ผูกพันและความเข้าใจในฐานะสถาบันที่เล็กที่สุดและมีความสัมพันธ์กับ
เยาวชนมากที่สุด พร้อมทั้งเป็นเกราะกำบังแก่เด็กและเยาวชนให้เติบโต
อยู่ในสังคมที่มีภูมิคุ้มกัน อบอุ่นและปลอดภัย

3. มีการสร้างเครือข่ายเยาวชนในระดับจังหวัด พร้อมทั้งมีพื้นที่
สาธารณะให้เยาวชนได้เข้ามาเรียนรู้และทำกิจกรรมร่วม เช่น สนามกีฬา
พิพิธภัณฑสถานสาธารณะ ตลาดเยาวชนและลานกิจกรรมเยาวชน สนับสนุน
การเรียนรู้เรื่องสิทธิของเด็กและเยาวชนกับหน้าที่ตามหลักประชาธิปไตย

ขั้นพื้นฐาน เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติหน้าที่ของเด็กและเยาวชนอย่างสมบูรณ์

4. จัดให้มีการเรียนรู้สังคมท้องถิ่นแบบบูรณาการระหว่าง โรงเรียน เด็กและเยาวชน ครอบครัว ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดย สนับสนุนการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนควบคู่ไปกับการเรียนรู้ในโรงเรียน

5. มีการพัฒนากลุ่มคนรักเด็ก เพื่อคอยให้คำปรึกษา แนะนำและ ส่งเสริมการทำกิจกรรมร่วมในโรงเรียน ชุมชน หรือหน่วยงานต่างๆ ที่ทำ กิจกรรมเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน พร้อมทั้งเฝ้าระวัง ตรวจสอบสถานการณ์ ที่มีความเสี่ยง ต่อการก่อให้เกิดปัญหาเยาวชนในระดับจังหวัด

6. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการระดมทุนและเทคโนโลยีในการ พัฒนาการศึกษาก่อนวัยเรียนเพิ่มเติม แหล่งเรียนรู้บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับชุมชน และเพื่อเสริมสร้างสมาชิกที่มีคุณภาพในสถาบันสังคม อีกทั้งส่งเสริมบทบาท ความสัมพันธ์ที่ดีของสถาบันครอบครัวในการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกให้เป็นคนดี มีคุณภาพ รวมถึงเป็นต้นแบบที่ดีงามแก่เด็กและเยาวชน

7. ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริม คัดกรอง ดูแลฟื้นฟู ฟู สร้างพื้นที่ และร่วมรณรงค์ เผยแพร่กระบวนการเรียนรู้ โดยสร้างสุขภาวะ ครอบครัว ด้วยการลดเหล้า บุหรี่ การพนัน และความรุนแรง และเพิ่ม สัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว ดูแลสุขภาพวิถีพอเพียง และร่วมมือกัน รักษาสุขภาพแวดล้อมและสังคม

8. จังหวัดจะต้องจัดสรรงบประมาณ และสนับสนุนส่งเสริม เพิ่ม บทบาทของเครือข่าย องค์กรเด็กและเยาวชนที่ทำงาน ทั้งในระดับ ท้องถิ่นและจังหวัดให้มีบทบาท ร่วมทั้งมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น และจังหวัด

ข้อดีของกระบวนการสมัชชาสุขภาพ

ถือว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้มีการทบทวนนโยบายหรือตรวจสอบ ว่าสิ่งที่ทำมานั้นไปถึงจุดไหนแล้ว และจะเดินหรือทำอย่างไรให้ไปถึงจุดหมาย ทำให้ได้มีการทบทวนนโยบายจัดการศึกษาในโรงเรียน รวมถึงการทำ กิจกรรมภายในโรงเรียนของเด็ก

และปัจจุบันหลายโรงเรียนในจังหวัดตรังสามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนได้มากขึ้น ทำให้เด็กได้เข้ามาเรียนรู้ชุมชนมากขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากโรงเรียน และโรงเรียนเริ่มที่จะเข้ามาเชื่อมหรือทำกิจกรรมกับชุมชนมากขึ้น

ใช้เวทีสมัชชาสุขภาพเป็นเครื่องมือเชื่อมความสัมพันธ์ของคน ทั้งในชุมชนด้วยกัน และระหว่างชุมชน ให้มีโอกาสมานั่งพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน

ทำให้กลายเป็นเวทีนำประเด็นปัญหามาพูดคุยกัน เพื่อที่จะหาแนวทางแก้ปัญหาาร่วมกัน รวมทั้งใช้เป็นเวทีสร้างกระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูล

ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญในการทำโครงการฯ คือ การไม่ยอมรับและไม่เชื่อมั่นในภาคประชาชนจากหน่วยงานของภาครัฐ ทำให้เกิดปัญหาในการประสานงาน และทำงานร่วมกัน ส่งผลถึงความคืบหน้าและพัฒนาการของการทำงานให้ล่าช้า

ปัญหาอีกอย่างคือ คนทำงานที่เข้าใจการทำงานด้านนี้ยังมีน้อย ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์อีกระดับหนึ่ง

วิธีการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ต้องพิสูจน์คนด้วยการทำงาน ต้องมีความเชื่อมั่นในคุณธรรมและศีลธรรม และเด็กที่เข้ามาทำกิจกรรมต้องได้รับการเรียนรู้จริง

ที่สำคัญคือ จะต้องส่งเสริมเด็กให้เข้าใจข้อมูล และศึกษาข้อเท็จจริงด้านวิชาการจากหลายภาคส่วน เพื่อให้เด็กได้รู้จักวิเคราะห์ปัญหา โดยเฉพาะโครงการที่มีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่

สำหรับปัจจัยที่ทำให้โครงการฯ เกิดผลสำเร็จ ประกอบด้วยหลายอย่าง อาทิเช่น

- ภาคีที่ทำกิจกรรมร่วมกันให้ความไว้วางใจและเชื่อมั่นในการทำงาน
- การทำงานที่ออกมาจากใจ ไม่ใช่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนเอง แต่ต้องทำเพื่อส่วนรวม

- การทำงานที่โปร่งใส คุยกันด้วยความโปร่งใส โดยเฉพาะเรื่องการเงิน มีงบประมาณเท่าไร จะทำอะไร อย่างไร
- ต้นทุนเครือข่ายการทำงานตั้งแต่ในอดีต
- มีการหนุนเสริมการทำงานของภาคีในส่วนต่างๆ ร่วมกัน

“สำราญ สมานธิ” ครูโรงเรียนบ้านเขาไม้แก้ว และกลุ่มอนุรักษสัมพันธ์ตรัง เผยถึงบทเรียนที่ได้รับจากการทำโครงการ “พัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก เยาวชนและครอบครัว” ว่า ไม่ควรผูกขาดว่าแต่ละกิจกรรมใครเป็นคนทำ และที่สำคัญคือ เมื่อทำแล้วจะต้องมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับชุมชน โดยจะต้องรักษาผลประโยชน์ของพื้นที่และเครือข่าย

สำหรับการทำกิจกรรมของโครงการ พิสูจน์กันด้วยผลงานที่ทำออกมา สิ่งหนึ่งที่วัดได้คือ เด็กและเยาวชนที่ผ่านกระบวนการทำกิจกรรมกับโครงการสามารถที่จะเป็นผู้นำ และได้รับการยอมรับจากคนรอบข้างและผู้ปกครองมากขึ้น ทำให้เด็กมีศักยภาพและเข้ามาทำงานเพื่อส่วนรวมได้มากขึ้น

“กิจกรรมที่เราทำกับเยาวชนที่ผ่านมา สุดท้ายแล้วมันทำให้เด็กได้เรียนรู้เรื่องต่างๆ ในชุมชนมากมาย เด็กที่ทำเรื่องพวกนี้มีโอกาสที่จะเข้าไปร่วมแลกเปลี่ยน แล้วก็ร่วมวางแผนแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วมกับผู้ใหญ่ และกลุ่มคนต่างๆ ในอนาคต”

“นอกจากนี้ ยังทำให้เด็กได้รู้จักวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาข้อมูลข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในสังคม ถือเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญ ซึ่งหาไม่ได้ในห้องเรียนหรือมีก็น้อยมาก”

“แต่พอมาเข้าร่วมโครงการ เด็กเหล่านี้ได้เรียนรู้จากของจริง แก้ปัญหาจริง และทำจริงด้วย สรุปได้ว่า เด็กสามารถเป็นสะพานเชื่อมไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชนได้เป็นอย่างดี” ครูโรงเรียนบ้านเขาไม้แก้ว กล่าวทิ้งท้าย

4

สมัชชาสุขภาพกับการพัฒนาคุณภาพเด็ก เยาวชนและครอบครัว จ.สตูล

“โครงการบูรณาการพัฒนาคุณภาพเด็ก เยาวชนและครอบครัว จ.สตูล” เริ่มก่อตั้งเมื่อปี..... โดยได้งบประมาณสนับสนุนจาก สสส. เพื่อให้ทำกิจกรรมพื้นที่ต้นแบบ รวมทั้งหมด 10 แห่งใน จ.สตูล

วัตถุประสงค์ที่ทำโครงการนี้มีอยู่หลายข้อ ประกอบด้วย สนับสนุนพื้นที่ 10 ตำบลให้เป็นพื้นที่ปฏิบัติการ เพื่อทำกิจกรรมบูรณาการของเด็กและเยาวชนในชุมชนเหล่านั้น

หนุนเสริมการทำกิจกรรมในพื้นที่ชุมชนต่างๆ เพื่อการขับเคลื่อนสู่นโยบายในระดับจังหวัด

เพื่อการจัดกิจกรรมย่อยในพื้นที่ และเป็นเวทีในการสร้างความรู้ความเข้าใจ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์แก่เยาวชน

เป็นเวทีสำหรับพัฒนาศักยภาพเด็กในชุมชน โดยเน้นพัฒนาในทุกด้าน ทั้งการเรียนรู้ในส่วนเนื้อหาและทักษะการปฏิบัติจริง

หลังจากได้งบประมาณจาก สสส. ในการทำกิจกรรมต่างๆ แล้ว ต่อมาในส่วนของจังหวัด ได้ไปทำงานเชื่อมต่อกับ สข. โดยเริ่มเข้าทำงานกับ สข.ในปี 2541

ภายหลังได้เข้าไปร่วมงาน คณะทำงานโครงการฯ ได้นำแนวคิดของ สช. หมายถึงรูปแบบและกระบวนการทำงาน มาเป็นหลักคิดในการทำงาน ของโครงการฯ

หลักคิดดังกล่าว คือ การทำงานที่เชื่อมทุกภาคส่วน ให้มาบังคับ และทำงานด้วยกัน เพราะที่ผ่านมามีส่วนใหญ่เป็นการทำงานแบบเฉพาะส่วน ทำให้ขาดความสมบูรณ์ที่รอบด้าน คณะทำงานจึงเปลี่ยนมาเป็นการทำงาน ที่เชื่อมงานกับทุกภาคส่วน

โดยมองว่าจะต้องเป็นการทำงานที่บูรณาการร่วมกันจากทุกภาคส่วน ไม่แยกกว้างประมาณเป็นของใคร แต่อยู่ที่ตัวกิจกรรมในการทำงานของ พื้นที่มากกว่า โดยเน้นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในชุมชนเป็นหลัก

ถือเป็นการบูรณาการแนวคิด และการบูรณาการงบประมาณในการทำงานของพื้นที่

“กัลยทรรศน์ ตั้งหวัง” ผู้ประสานงาน สมัชชาสุขภาพ จ.สตูล เล่าย้อนความเป็นมาของโครงการบูรณาการพัฒนาคุณภาพเด็ก เยาวชน และครอบครัว จ.สตูล ว่า หลังได้งบประมาณจาก สสส. เพื่อให้มาทำ กิจกรรมใน จ.สตูล รวม 10 พื้นที่ตำบล ก็เริ่มรวมกลุ่มปรึกษาหารือกันว่า จะใช้เงินนี้ทำอะไรบ้าง

ช่วงแรกเริ่มจากการชักชวนภาคีต่างๆ ที่เคยทำงานชุมชน และผู้ที่ เกี่ยวข้อง มาตั้งพูดคุยกันว่าที่จ.สตูล มีปัญหาอะไรบ้าง

กลุ่มที่มาร่วมหารือในครั้งนั้น มีทั้งพระสงฆ์ ผู้สูงอายุ สาธารณสุข อบรม. ศูนย์ฟื้นฟูคุณภาพชีวิต เครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภค จ.สตูล คณะครู จากโรงเรียนต่างๆ รวมถึงแกนนำในชุมชนที่ทำงานด้านสังคม

ผลการพูดคุยเบื้องต้น ส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่าควรทำโครงการที่ เกี่ยวกับเด็กและเยาวชน เพราะกลุ่มคนเหล่านี้คือ ผู้ที่จะมีบทบาทสำคัญ ต่อชุมชนในอนาคต

ช่วงนั้นประมาณปี 2551 ได้เริ่มเก็บรวบรวมข้อมูล ประมวล สถานการณ์ปัญหา และสรุปเนื้อหาทุกประเด็นที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชน

โดยรวบรวมข้อมูลและสถานการณ์ปัญหาจากเอกสารของหน่วยงานต่างๆ ทั้งของรัฐและเอกชน ซึ่งเป็นข้อมูลชั้นสองที่ได้ผ่านการสังเคราะห์มาแล้ว

ผู้ประสานงาน สมัชชาสุขภาพ จ.สตูล กล่าวต่อว่า ต่อมาได้ชักชวนองค์กรที่ทำงานเรื่องเด็กและเยาวชน มาพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลต่างๆ ร่วมกัน โดยเฉพาะในส่วนของปัญหาของเด็กและเยาวชน ซึ่งบางเรื่องทุกคนพอทราบมาบ้าง แต่บางเรื่องก็ไม่ทราบมาก่อน

อย่างไรก็ตาม วิธีการทำงานของ จ.สตูล ที่ผ่านมา ไม่มีการกำหนดประเด็นก่อน เหตุก็เพื่อจะได้ไม่เป็นการชี้นำประเด็นในการทำงาน แต่จะมีการศึกษาตามมา เพื่อให้เห็นปัญหา

หลังกลุ่มทำงานได้รับรู้ข้อมูลรอบด้าน ทุกคนจึงเห็นความสำคัญของปัญหาเด็กและเยาวชนว่าเป็นเรื่องใหญ่ จึงสรุปร่วมกันว่าจะนำเรื่องเหล่านี้มาเป็นประเด็นหลัก ในการทำงานบูรณาการการทำงานด้านเด็กในพื้นที่ โดยปัญหาที่ผ่านมาจากเยาวชนในจ.สตูลที่พบมากที่สุด คือ

- ยาเสพติด
- ท้องก่อนวัยอันควร
- มั่วสุมเกมส์
- แข่งรถซึ่ง
- ทะเลาะวิวาท

“กัลยทรรศน์” ระบุว่า สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือ ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นแล้วจบแค่ที่ตัวเด็กเอง เพราะสุดท้ายแล้วทุกอย่างที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่ปัญหาครอบครัว และปัญหาด้านการประกอบอาชีพ

เมื่อเป็นเช่นนี้ กลุ่มแกนนำในพื้นที่จึงมาพูดคุยกันว่า จะแก้ปัญหเหล่านี้ได้อย่างไร โดยจะทำภายใต้โครงการสมัชชาสุขภาพเด็ก เยาวชน และครอบครัว ผ่านโครงการ “สานฝัน ปันใจ ให้เด็กและครอบครัว”

เริ่มตั้งแต่การระดมปัญหาใน 10 พื้นที่ตำบล นำร่องก่อน โดยในการระดมปัญหาแต่ละพื้นที่ ต้องประกอบไปด้วยตัวแทนจากหลายฝ่าย

เช่น ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำศาสนา ผู้ใหญ่บ้าน สาธารณสุข โรงเรียน อบต. เยาวชน ฯลฯ

“ในส่วนประเด็นหลักที่พวกเราพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ก็จะเน้นว่า แต่ละพื้นที่ เด็กกับเยาวชนเขามีปัญหาอะไรกันบ้าง มีรายละเอียดยังไง”

“แล้วก็จะช่วยกันคิดว่า แต่ละปัญหาจะมีวิธีแก้ยังไงได้บ้าง ก็ช่วยกันคิดช่วยกันเสนอ แล้วก็ถกเถียงกัน หาวิธีที่ดีที่สุด อ้อ แล้วก็ต้องคิดว่า ควรจะใช้กิจกรรมอะไรเข้าไปช่วยแก้ปัญหาแต่ละเรื่อง”

“นอกจากเราจะช่วยหาวิธีแก้ปัญหาให้เด็กกับเยาวชนเหล่านั้นแล้ว พวกเรายังได้ช่วยกันมองต่อไปข้างหน้าอีกด้วย โดยคิดกิจกรรมที่จะมาช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็ก คือช่วยกันปัญหาเสร็จ ก็ต้องช่วยดูแลเขาต่ออีก” ผู้ประสานงาน สมัชชาสุขภาพ จ.สตูล กล่าว

“กลยุทธ์” ระบุด้วยว่า ความจริงแล้วที่ผ่านมา ในแต่ละพื้นที่ มีกิจกรรมอยู่ก่อนบ้างแล้ว โครงการฯ จะเน้นเข้าไปสานต่อกิจกรรมเดิม เพื่อพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น หรืออาจจะทำกิจกรรมใหม่ ที่มีการคิดร่วมกันจากคนทุกภาคส่วน

ตัวอย่างเช่น ที่ ต.นาทอน อ.ทุ่งหว้า จ.สตูล ก่อนหน้านี้เด็กและเยาวชนรวมกลุ่มทำเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การปล่อยปลา ซึ่งเป็นกลุ่มเด็กเยาวชนที่ทำกิจกรรมอยู่แล้ว โดยได้งบประมาณสนับสนุนจาก สสส.

แต่โจทย์ที่โครงการเข้าไปเสริมคือ นอกจากการปล่อยปลาแล้ว จะทำอย่างไรให้เกิดการบูรณาการและพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กด้วยคือให้พวกเขาคิดอะไรที่ไปไกลกว่าการปล่อยปลา โครงการก็เข้าไปส่งเสริมในจุดนี้

สุดท้าย เด็กกลุ่มนี้ได้ร่วมกันทำเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และจัดเวรกันเฝ้าพื้นที่ เพื่อดูแลไม่ให้ใครมาทำอะไรปลา และช่วยกันหาวิธีการส่งเสริมให้จำนวนปลาเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

นอกจากนี้ยังได้ต่อยอดขึ้นไปอีก โดยการทำเขตอนุรักษ์เชื่อมโยงให้เป็นโฮมสเตย์ ให้นักท่องเที่ยวที่สนใจเข้ามาเยี่ยมชมและพักอาศัย พร้อมกับศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนไปด้วย ทำให้เด็กเหล่านี้หารายได้มาช่วยเสริมให้ครอบครัว

“พอเราเข้าไปช่วยเสริม ก็ทำให้เด็กๆ เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม เราก็จะพยายามสร้างเด็กรุ่นใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพื่อให้ต่อยอดเชื่อมโยงกันไปเรื่อยๆ”

“ส่วนผู้ใหญ่ พ่อแม่ ก็มาร่วมทำกิจกรรมกับเด็กด้วย ทำให้เกิดเป็น ความสามัคคีกลมเกลียวขึ้นในครอบครัว พวกเขาได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ภายในครอบครัว ทำให้ลดช่องว่างระหว่างกัน เข้าใจกันมากขึ้น”

“แล้วที่นี้ แม้แต่ นายก อบต. ตำบลนาทอน เอง ก็ได้เข้ามาสนับสนุนการทำกิจกรรมของเด็กกับเยาวชนด้วย แล้วยังมีการทำกิจกรรมร่วมกันด้วย ระหว่างเยาวชนกับอบต. ใช้ชื่อกิจกรรมว่า ตำบลจัดการตนเอง”
ผู้ประสานงาน สมัชชาสุขภาพ จ.สตูล กล่าว

อีกพื้นที่หนึ่งซึ่งเป็นที่น่าสนใจคือ ต.ท่าแพ อ.ท่าแพ จ.สตูล โดยมีพื้นฐานของกลุ่มคนที่มาพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาเหมือนกันคือ มาจากทุกภาคส่วน

โครงการฯ ได้เข้าไปร่วมกับชาวชุมชนทำ “โครงการ ธรรมนูญมัสยิด” เนื้อหาเป็นการทำข้อบัญญัติร่วมกันของมัสยิด โดยเป็นข้อตกลงร่วมที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติ เช่น

- เยาวชนต้องช่วยกันอนุรักษ์ธรรมชาติ
- เยาวชนต้องช่วยกันเก็บขยะ

นอกจากนี้ ยังใช้สถานที่มัสยิดทำเป็นห้องเรียนของเด็ก เพื่อสอนเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาให้เด็กๆ ช่วยปลูกฝังความรู้และความศรัทธาในศาสนาให้เพิ่มมากขึ้น

อีกตัวอย่างคือ พื้นที่หมู่ 2 บ้านปากบาง ต.ละงู อ.ละงู จ.สตูล

ในอดีตชาวบ้านรวมกลุ่มทำเรื่องอาชีพ เช่น ทำผ้าบาติก น้ำ EM บอล และทำกลุ่มออมทรัพย์ ใช้ชื่อว่า “ชุมชนต้นแบบออมทรัพย์ และอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม”

ต่อมาเมื่อโครงการฯ ได้เข้าไปสนับสนุนและร่วมมือกับชาวบ้านในชุมชน ก็ทำให้เกิดกิจกรรมเพิ่มขึ้นอีกหลายอย่าง เช่น

- กิจกรรมสอนกีฬา กิจกรรมกีฬาที่สอนน้อง
- กิจกรรมสอนศาสนา
- กิจกรรมเยาวชนกับการออมทรัพย์ โดยใช้หลักของศาสนาเป็นตัวเคลื่อน

สำหรับทุกกิจกรรมที่ทำในพื้นที่ จ.สตูล ใช้หลักคิดหรือแนวคิดหลักคือ

ใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยจากเดิมที่เป็นการทำในลักษณะแยกส่วน เป็นการทำงานเฉพาะด้าน ไม่ได้เชื่อมโยงกัน

การทำงานเชื่อมกันทุกภาคส่วน ทำให้เกิดการบูรณาการปัญหาต่างๆ วิธีการแก้ไขและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ก็จะเป็นไปอย่างมีระบบ

เน้นแนวคิดเชื่อมสัมพันธ์ระหว่าง สุขภาวะกาย จิต สังคม และ จิตวิญญาณ เป็นการทำกิจกรรมที่เชื่อมโยงทุกอย่างเข้าด้วยกัน ทั้งสิ่งที่เห็นด้วยตาจากภายนอก และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยความรู้สึกที่อยู่ภายในตัวตน

และที่สำคัญคือ ใช้หลักการทำงานแบบสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา ซึ่งมีแนวคิดที่เชื่อว่าเมื่อทุกภาคส่วนมานั่งคุยกัน ทำงานด้วยกันด้วยความบริสุทธิ์ใจ ก็จะสามารถแก้ปัญหาในชุมชนของตนเองได้อย่างแน่นอน

ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการทำงานคือ ใช้กระบวนการสมัชชาสุขภาพ ในการออกแบบกิจกรรมร่วมกัน โดยเริ่มตั้งแต่การระดมปัญหา จัดเวทีให้เจ้าของปัญหามาพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกัน

โดยใช้ แนวคิดร่วมคือ “จังหวัดจัดการตนเอง” ไม่ต้องรอให้ใครมาจัดการ หรือแก้ปัญหาให้ ทุกคนต้องเริ่มจากตัวเองก่อน

ขณะที่เป้าหมายสูงสุด คือ สุดท้ายทุกองค์กรจะต้องมาช่วยกันในทุกภาคส่วน โดยเฉพาะในเรื่องของงบประมาณ

ถึงแม้ว่าหลายพื้นที่จะได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภายนอก แต่หากมีการสนับสนุนจากองค์กรในพื้นที่ด้วยจะเป็นเรื่องที่ดีที่สุดจะเกิดความรู้สึกการมีส่วนร่วมและการเป็นเจ้าของกิจกรรม หรือโครงการต่างๆ อย่างแท้จริง

ด้านผลลัพธ์หรือผลกระทบเชิงนโยบายที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมต่างๆ ใน จ.สตูล

เมื่อมาถึงปัจจุบัน ถือว่าทีมงาน ของ จ.สตูล ได้ผ่านช่วงการเริ่มต้นมาแล้ว การวางยุทธศาสตร์การทำงานหลังจากนี้ไป จึงเป็นการวางยุทธศาสตร์ในระดับจังหวัด

เพื่อนำไปสู่การวางนโยบายที่ทำให้เกิดการปฏิบัติได้จริง อันจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในระดับปฏิบัติและระดับนโยบาย

แต่ที่สำคัญ หน่วยงานราชการจะต้องเห็นด้วยในหลักการ รูปแบบกระบวนการทำงาน หลังจากนั้นจึงมาคิดร่วมกันอีกครั้งว่าจะวางนโยบายและทำงานร่วมกันต่อไปอย่างไร

ส่วนการมองด้านความสำเร็จในการทำกิจกรรมของพื้นที่ จ.สตูลพบว่า

เรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมและโครงการต่างๆ ที่ทำในแต่ละชุมชนขณะนี้ทุกคนเริ่มรู้สึกว่ามีส่วนร่วมจริงและรู้สึกว่าเป็นเจ้าของจริง

รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงของการทำกิจกรรมในพื้นที่ โดยมีประสิทธิภาพมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้มองเห็นถึงกระบวนการพัฒนาวิถีคิดและการทำงานของผู้นคนในชุมชน ที่มีเพิ่มจากเมื่อก่อนอย่างเห็นได้ชัด

หากวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ อย่างแรกมาจากการที่คนทำงาน “เปิดใจ จริงใจ” และรับหลักการ พร้อมทั้งให้ออกาสทุกคนในการทำงาน

โดยเชื่อว่าจะผิดหรือถูกไม่เป็นไร หากผิดก็แก้ไขได้ เพียงแต่ขอให้ความเชื่อมั่นซึ่งกันและกันก่อน

นอกจากนี้ เมื่อมีประสบการณ์การทำงานในระดับหนึ่ง ทีมงานหลายคนก็ได้มองข้ามในบางเรื่องที่เคยคิดว่าจะเป็นอุปสรรคในการทำงาน เป็นการก้าวข้ามพ้น เพื่อเดินไปข้างหน้าให้ได้ ทำให้ส่งผลดีต่องานที่ออกมา

ขณะที่ต้นทุนเดิมของแต่ละหน่วยงานและแต่ละพื้นที่มีอยู่แล้ว นั่นคือประสบการณ์จากการทำโครงการต่างๆ มาก่อนหน้านี้ ก็ถือเป็นปัจจัย

สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ประสบความสำเร็จ ทำให้หลายอย่างไม่ต้องมาเริ่มต้นนับหนึ่งใหม่

ส่วนงบประมาณ ก็มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนงานให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งพื้นที่ จ.สตูล ถือว่าได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณในระดับที่ดี

ส่วนการวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความล้มเหลว ปัญหา และอุปสรรคในการทำกิจกรรม พบว่า

หลายครั้งมีปัญหาทางานสะดุด หรือเดินหน้าแบบไม่ราบรื่นเท่าที่ควร ส่วนหนึ่งเป็นเพราะยังมีคนทำงานบางส่วนที่ยังมีความคิดเป็นอคติต่อกัน หรืออคติต่อระบบโดยรวม

บางครั้งโครงการหรือกิจกรรมใหม่ก็เกิดขึ้นยังไม่มากพอ หรือเกิดขึ้นช้าเป็นเพราะคนทำงานที่มีคิดริเริ่มในการทำสิ่งใหม่ๆหรือคนที่จะเริ่มต้นทำอาจยังมีไม่มากนัก

ขณะที่บางเรื่องก็มีปัญหาขัดแย้งทางความคิดกับผู้หลักผู้ใหญ่ในพื้นที่ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด เพราะบางครั้งมุมมองและวิถีคิดต่างกัน มองคนละมุม

อีกปัญหาของ จ.สตูล คือ ขาดนักวิชาการ ซึ่งจริงๆแล้วคือยังมีผู้ที่รู้ข้อมูลในเชิงลึกหรือรอบด้าน ในแต่ละเรื่องที่ทำค่อนข้างน้อยเกินไป

ข้อเสนอวิธีแก้ปัญหาของ จ.สตูล

คนทำงานบางส่วนต้องมองข้ามอคติต่างๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นตัวบุคคลหรือระบบการทำงาน ทีมทำงานควรมานั่งพูดคุยทำความเข้าใจกัน เปิดใจพูดคุยกันทุกเรื่อง

ที่สำคัญอีกอย่างคือ ต้องพัฒนาศักยภาพทีมงาน ทั้งระบบทีมเวิร์ค และตัวบุคคล เพื่อให้มีประสิทธิภาพในการทำงานเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม อาจใช้วิธีสลับบทเรียน ถอดบทเรียน จากกิจกรรมต่างๆ ที่ทำมาก่อนหน้านี้ แล้วนำมาแลกเปลี่ยนหาจุดแข็งจุดอ่อนร่วมกัน

“กัลยทรรศน์ ดิ่งหวัง” ผู้ประสานงาน สมัชชาสุขภาพ จ.สตูล
สรุปบทเรียนจากการทำกิจกรรมและโครงการต่างๆ ที่ทีมงานของ จ.สตูล
ได้รับที่ผ่านมา ว่า

ก่อนหน้านี ทีมทำงานบางคนเคยรู้สึกอคติที่จะทำงานร่วมกับ
หน่วยงานราชการและท้องถิ่น จึงเป็นลักษณะต่างคนต่างทำตลอด

แต่ตอนนี้หลายคนรู้สึกแล้วว่า ที่ผ่านมามีการเข้าใจผิดและ
มีความอคติมากเกินไป ยังไม่เปิดใจกว้าง ทำให้ปิดตัวเองกันมาตลอด

แต่เมื่อมาช่วงหลังได้เริ่มเข้าไปทำงานกับหน่วยงานราชการและ
องค์กรท้องถิ่น จึงพบว่าแท้ที่จริงแล้วสามารถทำงานร่วมกันได้ เพียงแต่ก่อน
หน้านี้มีข้อจำกัดบางอย่าง ที่ต่างฝ่ายต่างไม่ได้พูดคุยกัน

“ตอนนี้มั่นใจแล้วว่าทุกหน่วยงานทำงานด้วยกันได้ แชร่กันได้
เพราะสุดท้ายก็มีเป้าหมายเดียวกัน แต่ที่ผ่านมาเราแยกกันทำ ไม่ได้มานั่ง
แลกเปลี่ยนกันเท่านั้นเอง”

“ภายใต้ความเป็นบริบทของความเป็นจังหวัดสตูลนั้น คือเราเป็น
พี่น้องกัน ไม่อคติต่อกัน เราทำงานทุกอย่างเพื่อคนสตูล ความเป็นพี่น้อง
กันหมด ไม่ว่าใครจะมาจากไหน หรือต่างศาสนากันก็ตาม”

“คิดเสียว่าเราทำงานเพื่อคนสตูล พอเราเอาหลักนี้เป็นตัวตั้ง ทำให้
ทุกคนพร้อมใจ และให้ความร่วมมือที่จะมาทำงานร่วมกัน โดยถือคติอีก
อย่างว่า ทำงานแล้วให้มีความสุข สนุก หรอย มีเงินหรือไม่มีเงิน เราก็กทำ”
กัลยทรรศน์ กล่าวทิ้งท้าย

5

กองทุนสุขภาพตำบล กับการจัดการอนามัยแม่และเด็ก ต.นาเกตู อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี

เดิมตำบลนาเกตู อยู่ในความรับผิดชอบของตำบลมะกรูด อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ต่อมา ปี พ.ศ.2529 ได้แยกพื้นที่ 5 หมู่บ้าน ออกจากตำบลมะกรูด ตั้งเป็นตำบลนาเกตู

แต่มาถึงปัจจุบัน ได้มีหมู่บ้านเพิ่มขึ้นอีก 2 หมู่บ้าน รวมเป็นทั้งหมด 7 หมู่บ้าน ประกอบด้วย

หมู่ที่ 1	บ้านนาเกตู
หมู่ที่ 2	บ้านชะเมา
หมู่ที่ 3	บ้านควนลาแม
หมู่ที่ 4	บ้านคลองช้างออก
หมู่ที่ 5	บ้านบาโงฆาติง
หมู่ที่ 6	บ้านหัวควน
หมู่ที่ 7	บ้านคลองช้างออก

ตำบลนาเกตู ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอโคกโพธิ์ มีเนื้อที่ 30 ตารางกิโลเมตร ระยะทางห่างจากอำเภอโคกโพธิ์ 7 กิโลเมตร ห่างจาก

ตัวจังหวัดปัตตานี ประมาณ 25 กิโลเมตร องค์การบริหารส่วนตำบลนาเกตุ ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 บ้านคลองช้าง

มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลควนโนรี ตำบลนาประดู่ ตำบลมะกรูด ของอำเภอโคกโพธิ์ และตำบลบ่อทอง อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี

ลักษณะพื้นที่ เป็นลูกคลื่นลอนลาด ทางทิศตะวันออกของตำบลลาดเอียงไปทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นที่ราบลุ่ม การคมนาคม เป็นถนนลาดยาง ประชาชนเดินทางด้วยรถส่วนตัวและรถจักรยานยนต์รับจ้าง

ส่วนประวัติความเป็นมาของตำบลนาเกตุนั้น เมื่อครั้งโบราณมีโจรปล้นลักขโมยชุกชุมมาก กระทั่งมีอยู่ครั้งหนึ่งโจรได้ขโมยตัดเศียรพระพุทธรูปมาจากที่ไหนไม่มีใครทราบ

โดยกลุ่มโจรได้นำเศียรพระที่ขโมยตัดมา นำมาแกะทองที่ติดบนเศียรพระออก แล้วนำเศียรพระที่แกะทองออกแล้วนำมาทิ้งในพื้นที่แห่งนี้ ทำให้ชาวบ้านเรียกพื้นที่แห่งนี้ว่า “บ้านหน้าเกตุ”

ต่อมามีคำร่ำลือกันว่าพื้นที่แห่งนี้มีขุมทรัพย์อยู่ทำให้ชาวเมืองพัทลุงที่ทราบข่าว อพยพมาอยู่เป็นจำนวนมาก เพื่อขุดหาขุมทรัพย์

เมื่อขุดผิวดินไปเรื่อยๆ พื้นที่ส่วนใหญ่จึงกลายเป็นพื้นที่นากว้าง จนชาวบ้านเปลี่ยนชื่อ จากบ้านหน้าเกตุ เป็น “บ้านนาเกตุ” โดยเรียกต่อมาจากจนถึงปัจจุบัน แต่วัดยังคงชื่อเดิมไว้ คือ “วัดหน้าเกตุ”

จุดเริ่มต้นการขับเคลื่อน “งานอนามัยแม่และเด็ก” แบบมีส่วนร่วม ต.นาเกตุ อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี เริ่มทำตั้งแต่ปี พ.ศ.2551 โดยจุดเริ่มต้นมาจากองค์การบริหารส่วนตำบลนาเกตุ ได้รับคัดเลือกจากสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) และสมาคมองค์การบริหารส่วนตำบลแห่งประเทศไทย

ให้จัดตั้งกองทุนหลักประกันสุขภาพระดับท้องถิ่น หรือพื้นที่ (องค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาล) นำร่องพร้อมกันประมาณ 800 แห่งทั่วประเทศ และเป็นกองทุน 1 ใน 4 แห่งแรกนำร่องของจังหวัดปัตตานี

“ประภัสสร ขวัญกะโพะ” ปลัดอบต.นาเกตุ เผยว่าหลังจากนั้นก็ได้จัดเวทีประชาคมด้านสุขภาพระดับหมู่บ้าน และจัดทำสรุปแผนสุขภาพระดับหมู่บ้าน จัดทำเวทีประชาคมระดับตำบล และสรุปแผนสุขภาพระดับตำบล

ข้อมูลที่ได้จากเวทีเหล่านั้น ทำให้ทราบว่าพื้นที่ ต.นาเกตุ มีปัญหาเรื่องแม่ส่วนใหญ่คลอดลูกเองที่บ้าน ไม่ได้ไปฝากท้องและคลอดที่โรงพยาบาล เพราะเป็นวิถีชีวิตที่ทำตามกันมาตั้งรุ่นปู่ย่าตายาย โดยจะมีหมอตำแยประจำแต่ละหมู่บ้านเป็นคนทำคลอด

หรืออาจมีบางคนซึ่งเป็นส่วนน้อยไปฝากท้องที่โรงพยาบาล แต่ก็จะเป็นการไปฝากท้องช้ากว่าที่ควรจะเป็น หรือบางคนไปฝากท้องครั้งเดียวแล้วก็กลับไปโรงพยาบาลอีกครั้งในวันคลอดเลย ไม่ได้ไปพบแพทย์เป็นระยะ ซึ่งก็แทบไม่มีประโยชน์อะไร ไม่ต่างจากการคลอดเอง

“การคลอดลูกเอง โดยไม่ได้ไปฝากท้องหรือคลอดที่โรงพยาบาล จะมีผลเสียหลายอย่าง โดยเฉพาะกับตัวเด็กที่ออกมา อย่างเช่น ทำให้ลูกไม่ได้ฉีดวัคซีนป้องกันโรคต่างๆ หรือลูกที่คลอดออกมาส่วนใหญ่จะมีน้ำหนักน้อย ไม่แข็งแรงเท่าที่ควร”

“ส่วนคนเป็นแม่ที่ท้องเอง ก็ไม่ได้รับการเอาใจใส่ หรือมีการดูแลตัวเองที่ถูกต้อง ทำให้มีผลกระทบไปถึงสุขภาพของเด็กด้วย” ประภัสสรกล่าว

หลังจากได้ข้อมูลมาเบื้องต้นทีมงานจึงได้เชิญหน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องมาร่วมกันหารือ ถึงปัญหาอนามัยของหญิงตั้งครรภ์และลูกที่จะคลอดออกมา เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกและรอบด้านมากขึ้น

ภาคีที่เข้าร่วมวิเคราะห์ปัญหาเพื่อหาแนวทางแก้ไขเรื่องนี้ประกอบด้วย

- นายกองดีการบริหารส่วนตำบล (อบต.)
- ปลัด อบต.
- สมาชิกสภา อบต.
- ผู้นำชุมชน
- ผู้นำศาสนา
- สมาชิกอสม.
- กลุ่ม/ชมรมต่างๆ ในชุมชน
- เจ้าหน้าที่สาธารณสุข
- โรงเรียน
- ศูนย์อนามัยที่ 12 จ.ยะลา
- สถานีอนามัย ต.นาเกตุ
- โรงพยาบาลโคกโพธิ์

ผลจากการหารือของฝ่ายต่างๆ ทำให้ได้ข้อมูลถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่และเด็กใน ต.นาเกตู สรุปได้หลายประเด็นคือ

หญิงตั้งครรภ์ไม่มาฝากครรภ์ที่โรงพยาบาลเพราะไม่มีความรู้ว่าการมาฝากครรภ์จะมีประโยชน์อย่างไร หรือดีต่อเด็กในท้องอย่างไร

ขณะที่หญิงตั้งครรภ์บางส่วนที่มาฝากครรภ์ แต่ก็ไม่ยอมมาพบหมอตตามนัด ส่วนหนึ่งเกิดจากปัญหาการเดินทาง เพราะบ้านอยู่ไกลจากโรงพยาบาล

หญิงตั้งครรภ์ส่วนใหญ่ไม่ไปคลอดลูกที่โรงพยาบาล เพราะใช้วิธีการคลอดแบบดั้งเดิมคือ หมอตำแยพื้นบ้าน ซึ่งทำให้มีความเสี่ยงต่อเด็กที่จะคลอดออกมา

หญิงตั้งครรภ์ขาดความรู้ในการดูแลตนเองระหว่างตั้งครรภ์ ว่าควรจะดูแลเด็กอย่างไร หรือควรมีการบำรุงครรภ์อย่างไร

ปัญหาสามีและครอบครัวไม่สนใจดูแลหญิงตั้งครรภ์ ทำให้หญิงตั้งครรภ์อาจจะมีสภาพจิตใจที่ไม่สดใส หรือบางคนถึงขั้นเกิดความเครียดเมื่อสามีไม่ค่อยมีเวลาในการดูแล สุดท้ายทำให้ส่งผลกระทบต่อเด็กที่อยู่ในท้องด้วย

“ประภัสสร ขวัญกะโตะ” ปลัดอบต.นาเกตู เผยว่า จากข้อมูลต่างๆ ที่ได้มา ทำให้ได้ข้อสรุปว่าอนามัยแม่และเด็กเป็นปัญหาที่สำคัญในชุมชน และควรที่จะได้รับการแก้ไข หรือได้รับการดูแลเยียวยาอย่างเร่งด่วน

ในที่สุด คณะทำงานจึงได้ร่วมกันจัดตั้งโครงการ “งานอนามัยแม่และเด็ก” ขึ้นมา เพื่อรองรับการแก้ปัญหานี้ โดยตั้งทีมงานและจัดทำเนื่อหานโยบาย ในการทำงานอย่างเป็นระบบ

ช่วงทำโครงการครั้งแรก ได้รับงบประมาณจากกองทุนหลักประกันสุขภาพระดับท้องถิ่น ต.นาเกตู

หลังจากนั้นในปีต่อๆ มา อบต.ตำบลนาเกตูก็ได้สนับสนุนงบประมาณ และได้บรรจุไว้เป็นแผนงานของอบต. โดยกำหนดระยะเวลาโครงการนี้ไว้ประมาณ 4 ปี

“เป้าหมายสูงสุดที่เราวางไว้คือ หลังจากจบโครงการแล้ว การดูแลอนามัยของแม่และเด็กในตำบลนาเกตู จะต้องดีขึ้นอย่างชัดเจน”

“สิ่งที่จะต้องทำให้เห็นเป็นรูปธรรมก่อนเลย คือจะต้องไม่มีการคลอดลูกที่บ้านอีก โดยผู้หญิงที่ท้องทุกคนต้องไปฝากท้องที่โรงพยาบาล แล้วก็ไปตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ ตามที่หมอนัด รวมทั้งทำตามคำแนะนำของหมออย่างเคร่งครัดด้วย” ปลัด อบต.นาเกตุ กล่าว

สำหรับต้นทุนทางสังคมในพื้นที่ของ ต.นาเกตุ ประกอบด้วย

- ในปี 2552 เริ่มมีการทำแผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ งานอนามัยแม่และเด็ก โดยใช้แผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนการทำงาน
- ผลិតสื่อและเผยแพร่งานอนามัยแม่และเด็กโดยชุมชน
- ชมรมอาสาสมัครหมอนวดแผนไทย
- ศิลปินพื้นบ้าน ลิเกฮูลู นักร้องเพลงพื้นบ้าน นำความรู้และข้อมูลเผยแพร่ผ่านวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- แพทย์ทางเลือก (หมอสุมไพโร) ให้ความรู้เรื่องสมุนไพรที่มีประโยชน์แก่หญิงมีครรภ์
- แคนนำจิตอาสาในงานอนามัยแม่และเด็ก เข้าไปช่วยดูแลและให้ความรู้แก่สตรีมีครรภ์
- ชมรม อสม. แนะนำให้ความรู้
- ผู้นำศาสนา นำเรื่องนี้ไปเผยแพร่และแลกเปลี่ยนในมัสยิด
- ภาครัฐเข้ามามีส่วนในการสนับสนุนด้านวิชาการ

ขณะที่การขับเคลื่อนงานของแต่ละส่วนซึ่งมาช่วยหนุนเสริมโครงการนี้ มีอยู่หลายฝ่ายด้วยกัน คือ

ภาครัฐให้การสนับสนุนด้านวิชาการ ให้ความรู้แก่แกนนำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ โดยการจัดอบรมให้ความรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในชุมชน อีกทั้งยังมีส่วนอย่างมากในการสนับสนุนด้านงบประมาณ

ภาคท้องถิ่น เป็นเจ้าภาพในการบริหารจัดการ มีการจัดการกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบ ทำงานแบบฐานความรู้ (ใช้ปัญญา) ผสมผสานเข้ากับฐานด้านจิตใจ (ด้วยความรัก สัมผัสmano สามัคคี โดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติศาสนาและภาษา) พร้อมทั้งให้การสนับสนุนงบประมาณด้วย

ภาคประชาชน ทุกกิจกรรมที่โครงการจัดทำขึ้น ภาคประชาชนจะมี ส่วนในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์ ตามทุนทางสังคมที่มี และตามบริบทของพื้นที่ สร้างความภาคภูมิใจในกิจกรรมที่ร่วมกันทำ

วิธีการทำงาน

1. ใช้กระบวนการเวทีประชาคมด้านสุขภาพในพื้นที่ เพื่อรับทราบปัญหา และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. ประชุมชี้แจงองค์กร ชุมชนต่างๆ ภาคีเครือข่าย ภาครัฐ เพื่อหารือ และขอความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ เหล่านั้น
3. ระดมความคิดจากทุกภาคส่วนในชุมชน เพื่อวิเคราะห์ปัญหา และแนวทางแก้ไข โดยใช้เครื่องมือ “แผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ ในงานอนามัยแม่และเด็ก”
4. ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานในพื้นที่ โดยนำแผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์เข้ามาสู่กระบวนการแก้ไขปัญหางานอนามัยแม่และเด็ก
5. คัดเลือกยุทธศาสตร์ที่สำคัญและจำเป็นเร่งด่วน ตามแผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ที่จะแก้ไขปัญหาได้ในเวลาอันจำกัด และเกิดประโยชน์สูงสุด ต่อประชาชน โดยการพิจารณาของผู้บริหาร องค์กรชุมชน และภาครัฐ ทำให้ได้มาซึ่ง “โครงการผลิตสื่ออนามัยแม่และเด็กตามบริบทของพื้นที่ตำบลนาเกตู” และ “โครงการเฝ้าระวังงานอนามัยแม่และเด็กโดยภาคีเครือข่ายในชุมชน”

ในขณะเดียวกัน คณะทำงานโครงการ “งานอนามัยแม่และเด็ก” มองว่าการทำงานเพื่อให้ไปถึงจุดหมาย สื่อมีความสำคัญเป็นอย่างมากที่จะ ทำให้คนในชุมชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร จึงได้จัดทำเรื่องสื่อสารสาธารณะขึ้น โดยมีกิจกรรมหลากหลาย คือ

1. มีการประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน
2. ทำไวนิลหรือแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์เผยแพร่ในหมู่บ้าน
3. จัดทำแผ่นพับในการให้ความรู้แก่คนในชุมชน

4. ทำสื่อ CD เพลงและสปอร์ตโฆษณา โดยการใช้เพลงพื้นบ้าน ที่มีในชุมชนมาประยุกต์ใช้เช่น ลีเกตุล
5. จัดตั้งวิทยุในชุมชน มีรายการที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลหญิง มีครรภ์
6. เครื่องฉายจิตอาสาเข้าไปทำงานเชิงรุกในชุมชนโดยเข้าไปให้ความรู้ และแนะนำการดูแลครรภ์ถึงที่บ้าน
7. สร้างแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติในชุมชน เช่น วัด มัสยิด ร้านน้ำชา

“ประภัสสร” กล่าวเสริมในประเด็นการใช้สื่อสาธารณะว่า การทำประชาสัมพันธ์ที่ทำให้ประสบความสำเร็จนั้น มองว่าเกิดจากการใช้ศิลปะพื้นบ้านในพื้นที่ และการประชาสัมพันธ์ผ่านคนในพื้นที่

โดยเน้นให้คนในพื้นที่จัดทำประชาสัมพันธ์เอง เช่น การทำไวนิล หรือการทำแผ่นพับต่างๆ คนที่อยู่ในแผ่นพับหรือไวนิล ก็จะเป็นคนในชุมชนเอง ทำให้ได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้น เพราะเป็นคนที่รู้จักอยู่แล้ว

นอกจากนี้ การใช้ห้องเรียนธรรมชาติเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้ทุกคนไม่รู้สึกเครียด หรือสุดท้ายกลายเป็นเรื่องที่คุยกันสบายๆ ในร้านน้ำชา เหมือนเป็นการถามสารทุกข์สุกดิบ แต่เป็นการถามสารทุกข์สุกดิบที่ให้ความรู้ไปด้วย

สำหรับปัจจัยที่ทำให้โครงการ “กองทุนแม่และเด็ก” ประสบความสำเร็จ มาจากหลายปัจจัย และจากหลากหลายฝ่าย ประกอบด้วย

1. ทุนทางสังคมที่หลากหลายและมาจากหลายองค์กร
2. การมีส่วนร่วมของชุมชน ที่ทุกคนเห็นตรงกันว่าปัญหานี้เป็นเรื่องที่สำคัญ และจะต้องช่วยกันดูแล
3. งบประมาณในการทำโครงการมีเพียงพอ โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานในชุมชน คือ อบต.
4. ภาคีเครือข่ายต่างๆ ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี
5. ผู้บริหารอบต.ให้ความสำคัญด้านงานสุขภาพและให้การสนับสนุน
6. มีทีมงานที่เข้มแข็ง ทั้งในส่วนของภาคท้องถิ่น ภาครัฐและภาคประชาชน

ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการทำโครงการ มีทั้งที่เป็นปัญหาเล็ก และปัญหาใหญ่ โดยมีที่สำคัญ คือ

1. ประชาชนบางส่วนไม่เข้าใจแนวทางการดำเนินงานของกองทุน
2. แผนกิจกรรมไม่เป็นไปตามแผน เนื่องจากหลายคนติดภารกิจประจำ
3. กลุ่มเป้าหมาย และผู้ดำเนินการ หวาดกลัวการก่อเหตุสร้างสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่
4. เจ้าหน้าที่ไม่มั่นใจในความปลอดภัยระหว่างปฏิบัติงาน

ขณะที่แนวทางในการแก้ปัญหา หลักๆ คือ ใช้เวทีประชาสังคมนิหมู่บ้านแลกเปลี่ยนทำความเข้าใจ ให้กับคนที่ไม่เข้าใจปัญหา

และในส่วนของสถานการณ์ความไม่สงบ ซึ่งถือว่าเป็นอุปสรรคอยู่ค่อนข้างมาก ทุกคนพยายามหลีกเลี่ยง แต่หากมีสถานการณ์เกิดขึ้น ก็ใช้วิธีเปลี่ยนวันประชุมและทำกิจกรรม

ส่วนข้อเสนอเชิงนโยบายต่อโครงการ “งานอนามัยแม่และเด็ก” คือ หัวใจหลักๆ ควรขับเคลื่อนงานอนามัยแม่และเด็กแบบมีส่วนร่วม โดยใช้แผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ครอบคลุมใน 4 มิติ คือ รากฐาน กระบวนการ ภาคีเครือข่าย และภาคประชาชน

อีกข้อเสนอที่สำคัญคือ ควรดูแลสุขภาพะงานอนามัยแม่และเด็กให้ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งด้านกาย จิต สังคม และปัญญา

ด้านบทเรียนที่ได้จากการทำโครงการนี้ ทั้งในส่วนของคนทำงาน ภาคีต่างๆ ที่หนุนเสริม และโดยเฉพาะชาวชุมชน ต.นาเกตุ มีอยู่หลายประการ ตัวอย่างที่น่าสนใจคือ

อย่างแรก ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้งานอนามัยแม่และเด็กขึ้นในชุมชน รวมถึงในโรงพยาบาล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

บทเรียนต่อมาคือ ก่อนหน้านี้อบรมครัวให้ความสำคัญกับหญิงมีครรภ์น้อย แต่ปัจจุบันคนในครอบครัวเริ่มเห็นความสำคัญ และหันมาให้การดูแลหญิงมีครรภ์มากขึ้น

อีกบทเรียนที่น่าสนใจคือ คนในชุมชนเกิดการตื่นตัว ในการดูแล แม่และเด็กมากขึ้น ซึ่งเป็นผลดีอย่างมาต่อชุมชนโดยรวม

“ประภัสสร ขวัญกะโพะ” ปลัดอบต.นาเกตู กล่าวเสริมถึงผลลัพธ์ ที่ได้จากการทำโครงการ “กองทุนแม่และเด็ก” ว่า หลังจากทำโครงการนี้ขึ้นมา ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี ในการที่จะช่วยกันแก้ปัญหา จนกระทั่งสามารถคลี่คลายได้ในที่สุด

ตัวชี้วัดอย่างหนึ่งที่สำคัญซึ่งบ่งชี้ว่าโครงการนี้ประสบความสำเร็จมาก คือ ตั้งแต่ปี 2552 จนถึงปัจจุบันนี้ ในพื้นที่ ต.นาเกตู มีกรณีหญิงคลอดลูก ที่บ้านเพียงแค่ 1 ราย

ซึ่งความจริงแล้วผู้หญิงที่คลอดที่บ้านรายนี้ ก็ได้ไปฝากครรภ์ที่ โรงพยาบาล และไปพบแพทย์เพื่อตรวจครรภ์ ตามที่แพทย์นัดทุกครั้ง และ ทำต่อเนื่องมาตลอด

เพียงแต่ในวันที่คลอดลูกนั้น เกิดเจ็บท้องกระทันหัน แล้วญาติ พาไปโรงพยาบาลไม่ทัน จึงจำเป็นต้องคลอดลูกเองที่บ้าน

ปลัดอบต.นาเกตู กล่าวต่อถึงผลลัพธ์ที่ได้จากการทำโครงการ “งานอนามัยแม่และเด็ก” ว่า หลังเกิดโครงการขึ้นมา ยังส่งผลให้ชาวบ้าน สามารถเข้าถึงงานอนามัยแม่และเด็ก ตระหนักและให้ความสำคัญต่อเรื่อง นี้มากขึ้น และชุมชนเองก็ให้ความสำคัญ เห็นถึงคุณค่าของงานอนามัยแม่ และเด็กเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

“ส่วนภายในครอบครัวเอง ก็มีความรัก ความอบอุ่นเพิ่มมากขึ้น เพราะสามีก็เริ่มเข้าใจและเริ่มให้เวลาดูแลภรรยาที่ตั้งครรภ์มากขึ้น ดูแล ทุกเรื่อง ทั้งการกินการอยู่ แล้วก็สภาพจิตใจ ที่สำคัญอีกอย่าง เดียวนี้สามี ก็จะเป็นคนพาภรรยาไปฝากครรภ์ที่โรงพยาบาลด้วยตัวเอง”

“เรียกได้ว่าตอนนี้คุณภาพชีวิตของคุณแม่และเด็กในชุมชนนาเกตู ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เป็นไปตามสโลแกนของโครงการเราที่ว่า ลูกเกิดรอด แม่ปลอดภัย ฝากท้องเร็วไว ไปคลอดที่โรงพยาบาล” ประภัสสรกล่าวในที่สุด

6

สงขลาสู่สุขภาวะ การเตรียมทุนทางสังคม รากฐานของกระบวนการสมัชชา

สงขลาเป็นจังหวัดสำคัญในภาคใต้ที่มีทุนในการขับเคลื่อนเรื่องสุขภาวะมายาวนาน ภูมิธรรมสำคัญในการขับเคลื่อนเรื่องสุขภาวะที่สำคัญเริ่มต้น อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ในอดีต นับเป็นกระบวนการเตรียมทุนทางสังคมที่ยาวนาน เสมือนการบ่มเพาะรดน้ำเมื่อดินชุ่ม ทั้งในมิติการพัฒนาศักยภาพทุนทรัพยากรมนุษย์ และทุนด้านการบริหารจัดการให้มีความพร้อมต่อการเข้าร่วมในกระบวนการมีส่วนร่วมแบบมีรูปแบบ คือกระบวนการสมัชชาสุขภาพในระดับจังหวัดและระดับพื้นที่ เพราะหากไม่มีทุนทางสังคมที่สะสมยาวนาน จนมีพลังขับเคลื่อนจากภายในแล้ว ก็ยากที่กระบวนการสมัชชาสุขภาพจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้

ภาพย่อการสะสมทุนที่ยาวนานของคนสงขลา

สงขลาเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นในแง่ของการมีเครือข่ายภาคประชาสังคมที่เข้มแข็งที่ผ่านกระบวนการเติบโตเรียนรู้ร่วมกันอย่างยาวนานกว่าสองทศวรรษ คือตั้งแต่ประมาณพ.ศ.2523-2524 โดยเป็นการรวมตัว

จากกลุ่มคนจากหลากหลายภาคส่วน ทั้งภาคประชาชน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อ ศิลปิน นักธุรกิจ ฯลฯ นอกเหนือจากประเด็นปัญหาาร่วมในพื้นที่ที่จะเป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดการรวมกลุ่มขับเคลื่อนในเรื่องต่างๆ ตามวาระ ยังมีเวทีเรียนรู้เกี่ยวกับนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพที่หน่วยงานต่างๆ ได้เข้าไปสนับสนุน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นศักยภาพของพื้นที่ในการบูรณาการทางความคิดเพื่อต่อยอดกับต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม

รูปธรรมการขยายมาสู่การเปิดพื้นที่ทางสังคมสำคัญในช่วงแรกคือ กลุ่มกิจกรรมด้านสื่อวิทยุชุมชนที่ช่วยเปิดพื้นที่สื่อสาธารณะชื่อว่า “CORE Radio กลุ่มสื่อวิทยุสร้างสรรค์” (2530) ซึ่งแกนนำเป็นข้าราชการในสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) กลุ่ม Core Radio จึงริเริ่มที่จะประสานภาคีทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และภาคธุรกิจ ให้เข้ามาร่วมจัดเวทีสาธารณะพูดคุยด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะประเด็นการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาผ่าน “เวทีโลกสดใสบ้านเกิด” เป็นครั้งแรกในปี 2534 จากนั้นในปีต่อๆ มาสามารถเชื่อมต่อกับเครือข่ายต่างๆ ได้มากขึ้น ความยอมรับจากหลายภาคส่วนทำให้ Core Radio พัฒนาเป็นกลุ่ม “สงขลาฟอรั่ม” (2536)

การจัดเวทีโลกสดใสบ้านเกิดอย่างต่อเนื่องระหว่างปี 2534-2540 มีส่วนกระตุ้นให้ผู้คนในสงขลาเกิดความตระหนักต่อปัญหาทะเลสาบเสื่อมโทรมมากขึ้น กลุ่มเคลื่อนไหวต่างๆ ได้ทยอยก่อเกิดเพิ่มขึ้นจำนวนมากในลักษณะการรวมตัวหลวมๆ และร่วมกันจัดกิจกรรมตามประเด็นสนใจ เช่น กลุ่มรักคูซุด (2536) มูลนิธิริบบิ้นเกิดภาคใต้ (2536) เครือข่ายธรรมชาติเพื่อทะเลสาบสงขลา (2538) เครือข่ายบินหลา (2539) เครือข่ายกิจกรรมไร้สารพิษ (2538) เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก (2539) เครือข่ายลุ่มน้ำภาคใต้ (2539) กลุ่มรักษ์คลองอู่ตะเภา(ตอนล่าง) (2538) สงขลาประชาคม (2539) “สมัชชาจังหวัดสงขลาเพื่อการปฏิรูปทางการเมือง” (2540) วิทยาลัยวันศุกร์ (2542) เป็นต้น

กระบวนการขับเคลื่อนทางสังคมที่ต่อเนื่องยาวนานของคนสงขลา เป็นต้นทุนสำคัญที่สุดที่เป็นรากฐานงานพัฒนาและการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในปัจจุบัน

นิยามสุขภาพและหลักคิดในการขับเคลื่อน

ในการขับเคลื่อนกระบวนการด้านสุขภาพของคนสงขลา นั้น ได้ยึดหลักคิดที่สอดคล้องกับ พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550 ที่ออกมาในภายหลัง นั่นคือ ได้ให้ความหมายของคำว่า “สุขภาพะ” หมายถึง ภาวะของมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย ทางจิต ทางปัญญาและทางสังคม เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล

ภาคประชาสังคมที่เป็นแกนนำของกระบวนการเคลื่อนด้านสุขภาพะนั้น ให้ความสำคัญมากกับมิติด้านสุขภาพที่สมดุล ที่จะทำให้อุคนในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดี และทำให้สังคมมีสุข โดยไม่ได้มองเพียงกลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ต้องมองในทุกระดับ ทั้งระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับสาธารณะ

การจะบรรลุจุดหมายดังกล่าว สังคมจะต้องมีทิศทางหรือแนวทางที่สังคมโดยส่วนรวมเห็นว่าหรือเชื่อว่าควรที่จะดำเนินการไปในทางนั้น

โดยเป็นแนวทางที่เป็นสัมมาทิฐิ ภายใต้พื้นฐานแห่งศีลธรรมและความสมดุลทางเศรษฐกิจ ซึ่งทิศทางหรือแนวทางนั้นเรียกว่า นโยบายสาธารณะ

ปัจจัยที่จะทำให้เกิดนโยบายสาธารณะที่ดีนั้น กระบวนการเคลื่อนไหวในจังหวัดสงขลาเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมและเป็นหุ้นส่วนในการขับเคลื่อน ซึ่งจำเป็นจะต้องมีองค์ประกอบในสังคมที่สำคัญ 3 องค์ประกอบ คือ

- องค์ประกอบภาควิชาการ ได้แก่ การใช้กระบวนการจัดการความรู้ ใช้ปัญญาในกระบวนการนโยบายตั้งแต่ขั้นตอนการก่อตัวของนโยบาย ขั้นตอนการตัดสินใจเลือกนโยบาย ขั้นตอนการแปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติ ขั้นตอนการประเมินผล และขั้นตอนการปรับเปลี่ยนนโยบาย
- องค์ประกอบภาคประชาสังคม ได้แก่ การขับเคลื่อนของทุกภาคในสังคม กระบวนการมีส่วนร่วมทั้งจากรัฐ เอกชน ประชาสังคม ในลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ
- องค์ประกอบภาครัฐและการเมือง ขณะที่โครงสร้างของสังคมไทยเป็นสังคมอำนาจและสังคมอุปถัมภ์ และรัฐมีอำนาจมากกว่าประชาชน การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำให้องค์ประกอบภาครัฐและการเมือง เข้ามาเรียนรู้กระบวนการนโยบายสาธารณะในรูปแบบที่ต่างจากกระบวนการสร้างนโยบายแบบเดิม

หากองค์ประกอบทั้ง 3 ส่วน สามารถบูรณาการเข้าด้วยกัน เกิดการใช้ความรู้ ประกอบกับพลังการขับเคลื่อนของภาคประชาสังคม ภายใต้ช่องทางที่รัฐและการเมืองเปิดโอกาสและเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ร่วมกัน ก็จะทำให้เกิดกระบวนการสาธารณะที่ดีนำไปสู่สภาวะของสังคมได้

นี่คือหลักคิดพื้นฐานของกระบวนการขับเคลื่อนงานด้านสภาวะของคนสงขลา

ก้าวแรกๆ ของการยกระดับขบวนแห่งสุขภาพ

จังหวัดสงขลามีทุนทางสังคมในการทำงานของภาคประชาชน พัฒนาการมาตั้งแต่การมีกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มนักพัฒนา สงขลาประชาคม ประชาคมสุขภาพ จนกระทั่งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้เข้ามาทำหน้าที่เป็นตัวเร่งกระบวนการขับเคลื่อนสุขภาพในจังหวัดสงขลาตั้งแตปี 2547

เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพ หรือ node สสส. ก่อตั้งในปี 2546 โดยสงขลาเป็น 1 ใน 15 จังหวัดนำร่องที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสสส. จังหวัดละ 3 ล้านบาทต่อปี สนับสนุนกิจกรรมสร้างสุขผ่านโครงการย่อยๆ ในพื้นที่ โดยมีระยะเวลาดำเนินการ 3 ปี คือ มีนาคม 2547-มีนาคม 2550 node สสส. มีบทบาทเป็นองค์กรที่ช่วยเร่งพัฒนาองค์กรอื่นๆ โดยใช้เงินทุนเป็นเครื่องมือเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ กล่าวโดยตรงก็คือ เป็นหน่วยงานลูกของ สสส. ที่ทำหน้าที่พิจารณาร่วมกับส่วนกลางในการจัดสรรงบประมาณแก่เครือข่ายในพื้นที่ในการทำงานเรื่องสุขภาพ สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาเครือข่ายด้านสุขภาพ และสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน

เมื่อมีเครือข่ายการทำงานระหว่างหลายภาคส่วนจาก node สสส. จึงได้เกิดเป็น “เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา” ขึ้นมา ผนวกกับการร่วมดำเนินงานโดยใช้หลักคิด “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” ในกระบวนการนโยบายสาธารณะร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) อย่างต่อเนื่องส่งผลให้เกิดกิจกรรมที่เป็นนวัตกรรมสร้างเสริมสุขภาพที่มีความยั่งยืนในจังหวัดสงขลาหลายประการ

การขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง ทำให้มิติการมองสุขภาพในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปสู่การมองประเด็นทางสุขภาพให้ครอบคลุมมิติต่างๆ ในวงกว้าง ทั้งในด้านกาย จิต สังคม จิตวิญญาณและสิ่งแวดล้อม ทำให้การจัดการปัญหาสุขภาพไม่สามารถแก้ปัญหาด้วยกลไกของกระทรวงสาธารณสุขและมิติการตั้งรับในโรงพยาบาลเพียงเท่านั้น จำเป็นต้องมีการบูรณาการความร่วมมือของทุกภาคส่วนในสังคม จึงจะนำพาสังคมสู่ความมีสุขภาพะได้

27 กรกฎาคม 2548 มีการประชุมครั้งสำคัญที่จะเป็นจุดเริ่มต้นการทำงานเชิงบูรณาการ คณะทำงานได้ชักชวนองค์กรภาคประชาชนต่างๆ ในพื้นที่ และผู้อำนวยการสำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพ(สปรส.) จัดประชุมร่วมกับภาคีองค์กรต่างๆในพื้นที่จังหวัดสงขลา โดยใช้สถานที่ห้องประชุมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลาของนายกนกพล บุญญามณี นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลาในขณะนั้น

มติที่ประชุมตกลงกันว่าจะใช้แผนสุขภาพจังหวัดสงขลาเป็นเครื่องมือในการประสานความร่วมมือในการทำงานสร้างสุขภาพะ ขับเคลื่อนงานผ่านโครงการ ซึ่งตกลงกันว่าจะเป็นงบประมาณการระหว่าง องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา สสส.(สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ) สวรส.ภาคใต้.มอ. (สถาบันวิจัยระบบสุขภาพภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์) และสปรส.(สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ)

ในเบื้องต้นที่ประชุมมีข้อตกลงร่วมกันให้ได้มีการประสานกับคุณสมพร ใช้บางยาง ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา ซึ่งได้ให้แนวทางในการจัดทำแผนสุขภาพจังหวัด ให้อยู่ในยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนในสงขลาและให้ความสำคัญกับการมองอนาคตสงขลาในอีก 10-20 ปีข้างหน้า และได้แนะนำให้มึคณะทำงานที่มีสัดส่วนในความหลากหลาย

หลายของภาคี มาทำงานและเรียนรู้ร่วมกัน ใช้เวทีสมัชชาสุขภาพ เพื่อคิด ภาพรวมระบบสุขภาพของจังหวัด ภายใต้กรอบการมีส่วนร่วมในทุกเรื่อง และ มีความยั่งยืนในอนาคต

เมื่อพ่อเมืองลงมาร่วม ก้าวกระโดดก็เกิดขึ้น

คุณสมพร ใช้บางยาง ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา ได้ลงนามในคำสั่งที่ 3160/2548 ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน 2548 แต่งตั้งคณะกรรมการ สร้างสุขภาพจังหวัดสงขลาแบบบูรณาการ ซึ่งเป็นคณะกรรมการหลายภาค ส่วนเพื่อผลักดันให้เกิดแผนสุขภาพจังหวัดสงขลาและติดตามการสร้าง สุขภาพแก่คนสงขลาในระยะยาว

ในส่วนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา นั้น นายกองดีการ บริหารส่วนจังหวัดสงขลา คุณนวนพล บุญญามณี เองก็ได้ให้ความสำคัญ กับการทำแผนสุขภาพจังหวัดสงขลาแบบมีส่วนร่วม เพื่อใช้เป็นทิศทางใน การขับเคลื่อนขององค์กรทุกภาคส่วนในจังหวัด ทั้งในส่วนราชการ องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคม ที่ผ่านมา อบจ.เองก็ประสบ ปัญหาการขอทุนสนับสนุนการทำโครงการด้านสุขภาพต่างๆจากองค์กรชมรม กลุ่มกิจกรรมต่างๆในจังหวัดอย่างหลากหลาย ทำให้การจัดสรรงบประมาณ เป็นไปในลักษณะที่มีโครงการ แต่ไม่มีพลังเพียงพอในการเปลี่ยนแปลง สังคมสู่สุขภาพะได้ ทาง อบจ.จะร่วมผลักดันให้เป็นจริง จึงได้มีการ สนับสนุนงบประมาณส่วนใหญ่ของการจัดทำแผนสุขภาพและยินดีที่จะนำ รายละเอียดในแผนไปตั้งเป็นข้อบัญญัติทางงบประมาณ

หลังสิ้นสุดขั้นตอนการจัดสมัชชาสุขภาพเพื่อทำแผนสุขภาพจังหวัด ผลสืบเนื่องจากบันทึกความร่วมมือดังกล่าว ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลาได้มี การลงนามในประกาศจังหวัดสงขลา ลงวันที่ 17 สิงหาคม 2549 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารเครือข่ายสร้างสุขภาพจังหวัดสงขลา องค์ประกอบจาก 4 ภาคส่วน ทำหน้าที่ให้การสนับสนุน ดูแลการทำงาน ของคณะทำงานให้เป็นไปตามแผนงาน ร่วมผลักดันความร่วมมือของทุก ภาคส่วนในการสร้างสุขภาพคนสงขลาในประเด็นร่วมที่ความสำคัญ

ปี 2549 มีการทำบันทึกความร่วมมือระหว่างองค์การบริหารส่วนจังหวัด เครือข่ายภาคประชาชน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา เพื่อเป็นพันธสัญญาที่จะขับเคลื่อนให้คนสงขลา มีสุขภาวะร่วมกันโดยใช้การทำแผนสุขภาพจังหวัดสงขลาเป็นเครื่องมือในการหนุนเสริมให้เกิดการทำงานอย่างบูรณาการของภาคีทุกภาคส่วนทั้งรัฐ เอกชน ท้องถิ่น ประชาสังคม NGOs วิชาการ และชุมชน

แผนสุขภาพจึงเกิดขึ้นเชื่อมประสานเป็นแผนการดำเนินงานเพื่อทำให้เกิดสุขภาวะแก่ประชาชน เป็นแนวทางให้ทุกคน ทุกภาคี ทุกหน่วยงาน ได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ร่วมกันเรียนรู้ ร่วมปฏิบัติการ เป็นการหนุนเสริมแผนพัฒนาจังหวัด แผนงานสาธารณสุขจังหวัด และแผนงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องของแต่ละหน่วยงาน

แผนสุขภาพระดับจังหวัด

ก้าวใหญ่การเตรียมทุน สู่กระบวนการสมัชชา

เมื่อมีความเห็นร่วมกันที่จะขับเคลื่อนกระบวนการสุขภาวะของจังหวัดสงขลาด้วยแผนสุขภาพระดับจังหวัด ซึ่งมีการทำความเข้าใจร่วมกันในหมู่คนทำงานหลักหลายครั้ง ได้ข้อสรุปในกระบวนการทำแผนที่สำคัญกล่าวคือ

“ความสำคัญของการทำแผนสุขภาพไม่ใช่การได้มาซึ่งแผนสุขภาพเท่านั้น เพราะการเขียนแผนให้สวยงามนั้น เขียนกันในหมู่นักวิชาการไม่กี่

คนอาจได้แผนที่สมบูรณ์ที่สุดมากกว่าการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมด้วยซ้ำ แต่ความสำคัญของการทำแผนสุขภาพอยู่ที่ “กระบวนการในการจัดทำแผนที่จัดโอกาสให้ผู้ที่มีหน้าที่อยู่ต่างองค์กรแต่มีภารกิจในประเด็นเดียวกัน ได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ได้มาทำความเข้าใจระหว่างกัน เห็นข้อจำกัดเห็นจุดแข็งเห็นจุดเชื่อมประสานในการทำงานร่วมกันต่อไปในอนาคต” ซึ่งในความเป็นจริง การทำงานร่วมกันในอนาคตด้วยความเป็นเครือข่ายแนวราบนั้น อาจมีความสำคัญมากกว่าการเชื่อมต่อด้วยเพียงตัวโครงการในแผนสุขภาพเท่านั้น”

การเริ่มต้นการทำแผนสุขภาพระดับจังหวัดได้เริ่มด้วยการหาภาคีเครือข่ายที่สนใจจะขับเคลื่อนงานภาพรวมในประเด็นต่างๆ ที่มีกลุ่มสนใจที่จะขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องจริงจัง มาทำกระบวนการเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม ประดูการแยกประเด็นเคลื่อน แต่ร่วมแรงร่วมใจในการผลักดัน และเรียนรู้ระหว่างกัน

การได้มาซึ่งประเด็น มาจากการจัดทำ Mapping พิจารณาประเด็นปัญหา ต้นทุนการขับเคลื่อนของเครือข่ายองค์กร และความพร้อมในการดำเนินงาน จนได้ “สิบสี่ประเด็นหลักของแผนสุขภาพเพื่อสุขภาวะคนสงขลา” ที่มีความสำคัญสูงและเป็นที่สนใจของภาคส่วนต่างๆ ในการขับเคลื่อนได้ มีทั้งสิ้น 4 กลุ่มเนื้อหา รวม 14 ประเด็น ได้แก่

1. กลุ่มเนื้อหาด้านการจัดระบบบริการสุขภาพ ซึ่งมี 3 ประเด็นย่อยคือ
 - ประเด็นการจัดระบบบริการสุขภาพของสถานบริการและหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า
 - ประเด็นกองทุนชุมชนหรือกองทุนออมทรัพย์ที่เอื้อต่อการสร้างสุขภาพ
 - ประเด็นบทบาท อสม.กับการสร้างเสริมสุขภาพ
2. กลุ่มเนื้อหาด้านการสร้างเสริมสุขภาพตามกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งมี 5 ประเด็นย่อยคือ
 - ประเด็นการส่งเสริมสุขภาพเด็กและเยาวชน

- ประเด็นการดูแลผู้พิการและผู้ด้อยโอกาส
 - ประเด็นสุขภาพวัยแรงงาน: แรงงานนอกระบบ
 - ประเด็นการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ
 - ประเด็นการส่งเสริมสุขภาพผู้บริโภค
3. กลุ่มเนื้อหาด้านปัญหาสุขภาพที่เป็นประเด็นเฉพาะ ซึ่งมี 4 ประเด็นย่อยคือ
- ประเด็นเกษตรเพื่อสุขภาพ และอาหารปลอดภัย
 - ประเด็นการป้องกันและลดอุบัติเหตุการจราจร
 - ประเด็นการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ
 - ประเด็นวัฒนธรรมกับการสร้างสุขภาพ
4. กลุ่มกลไกการบริหารจัดการและการหนุนเสริม ซึ่งมี 2 ประเด็นย่อยคือ

- ประเด็นการจัดการข้อมูลข่าวสารและความรู้ด้านสุขภาพ
- ประเด็นการสื่อสารสาธารณะเพื่อสุขภาพ

และในปี 2553 ได้เพิ่มเครือข่ายแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือกเป็นประเด็นแผนสุขภาพระดับจังหวัดเป็นประเด็นที่ 15

ในแต่ละปีของการเคลื่อนแผนสุขภาพจังหวัดทั้ง 14 ประเด็น มีกระบวนการขับเคลื่อนที่สำคัญในหลายมิติ เช่น

- การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกิจกรรมร่วมกันหลายภาคส่วนทั้งราชการ วิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม
- การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนทัศนคติ และการประสานบูรณาการแผนงานระหว่างกัน
- การใช้กระบวนการสมัชชาสุขภาพเพื่อขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะในระดับประเด็น โดยที่แต่ละเครือข่ายจะเป็นผู้เสนอประเด็นการทำงาน โดยร่วมมือกับเครือข่ายสร้างสุขภาพภายใต้การสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดดำเนินการคู่ขนานไปด้วยกัน และขับเคลื่อนให้เป็นนโยบายสาธารณะของจังหวัด

ขยายสู่ เครือข่ายเชิงพื้นที่ : แผนสุขภาพตำบล

ในช่วงปีที่ 2 ของการดำเนินงานแผนสุขภาพ ได้ขยายแนวคิดการทำงาน โดยร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบลอย่างใกล้ชิดมากขึ้น

จุดเริ่มต้นของการเคลื่อนจากแผนสุขภาพรายประเด็นมาสู่แผนสุขภาพระดับตำบลก็เนื่องจาก แนวคิดที่ต้องการพื้นที่ระดับตำบลที่นำเอารูปแบบแผนสุขภาพจังหวัดที่มีความร่วมมือหลายภาคส่วน ทั้งทางราชการ อบต. ราชการท้องถิ่น นักวิชาการ ประชาสังคม เอาทั้ง 4 ภาคส่วนของแผนสุขภาพระดับจังหวัดนี้ไปลงในระดับตำบล โดยเลือกอำเภอละหนึ่งตำบล เป็นต้นแบบ มุ่งสร้างจัดกระบวนการทำงานให้เป็นระบบ มาจากความร่วมมือของชุมชน ถือเป็นรูปแบบความร่วมมือจากหลายภาคส่วน

ตำบลหนึ่งๆมีหัวใจคือ อบต. ต้องมีส่วนร่วม นักวิชาการในท้องถิ่น ต้องร่วม ราชการต้องร่วม ราชการก็คืออนามัยในพื้นที่ โรงเรียนในพื้นที่ และนักวิชาการภายนอกและทีมงานจากแผนสุขภาพรายประเด็นเข้าไปเสริม เช่น ถ้าตำบลจะทำเรื่องอุบัติเหตุก็ต้องเป็นนักวิชาการที่อยู่ในประเด็นอุบัติเหตุไปช่วยทั้งขบวนการ ไปช่วยให้ความรู้ ช่วยทำแผน แล้วแต่ว่าตำบลนั้นจะสนใจในประเด็นใด

การบูรณาการทุกประเด็นของแผนสุขภาพลงสู่รากฐานในระดับตำบล เป็นแผนสุขภาพระดับตำบล จึงเป็นเป้าหมายการขับเคลื่อนเพื่อความยั่งยืน โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) นำแนวทางการขับเคลื่อนแผนสุขภาพจังหวัดย่อส่วนลงมาทำงานระดับตำบล โดยมีเป้าหมายบูรณาการงานสร้างสุขโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง ต้องการให้แผนเป็นเครื่องมือที่ใช้พลังของชุมชนหลังจากที่ถูกปล่อยให้หลับใหลมายาวนาน ขณะเดียวกันก็เป็นโอกาสในการประสานกลไกของทุกภาคส่วนมาทำงานร่วมกันโดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะมีบทบาทสำคัญ พร้อมทั้งกระตุ้นให้เกิดการระดมทุนเพื่อการพึ่งตนเองในการทำงานในอนาคต

ในการขับเคลื่อนที่ผ่านมา มีพื้นที่เป้าหมาย ปี 2551 จำนวน 14 ตำบล และพื้นที่เป้าหมาย ปี 2552 อีก 6 ตำบล นอกจากนี้แล้ว

ยังเชื่อมโยงการทำงานในพื้นที่ระดับตำบลร่วมกับภาคีสุขภาพ ทรูกุล ส. ในจังหวัดสงขลา อันได้แก่ สสจ. สปสช. สกว. ชุดโครงการ สสส. มีเครือข่ายตำบลสุขภาพะอีกจำนวนหนึ่ง

ในกระบวนการขับเคลื่อนแผนสุขภาพระดับตำบล ก็มีการนำกระบวนการสมัชชาเข้ามาใช้เป็นเครื่องมือให้เกิดแผน เกิดการมีส่วนร่วม และเกิดการร่วมเป็นหุ้นส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาการในระดับตำบล ในการร่วมสร้างสุขภาพะผ่านแผนสุขภาพในระดับตำบล

วิสัยทัศน์	“เป็นหน่วยประสานงานด้านสุขภาพระดับพื้นที่ ทำงานเชื่อมโยงเครือข่ายด้านสุขภาพระดับชุมชน จนถึงระดับชาติ ดำเนินระบบการจัดการความรู้ท้องถิ่น ภายใต้การทำงานแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายพันธมิตรด้านสุขภาพจังหวัดสงขลาเพื่อบรรลุภาพสะท้อนสุขภาพะของคนสงขลาที่ลงความเป็นชุมชนสุขภาพในวิถีชีวิตอย่างเป็นธรรมชาติและยั่งยืน”
เป้าหมาย	เกิดความร่วมมือของภาคีต่างๆ อันนำไปสู่การปรับระบบสุขภาพของจังหวัดสงขลา และกระตุ้นหนุนเสริมให้เกิดกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพในพื้นที่
ปรัชญา	ปรัชญานำทางในการจัดทำแผนสุขภาพจังหวัดสงขลาคือ การเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และรากฐานธรรมะในทุกศาสนา ภายใต้บริบทที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของพื้นที่

แผนภาพแสดงกระบวนการภาพรวมแผนสุขภาพจังหวัดสงขลา

สู่ความยั่งยืน ก่อตั้งมูลนิธิชุมชนสงขลา

การทำงานในพื้นที่จังหวัดใหญ่ๆ อย่างสงขลาซึ่งมีศักยภาพ มีต้นทุนมหาศาล ย่อมเป็นเรื่องที่จัดการได้ไม่ยากนัก หากทว่าในการบริหารจัดการดังกล่าว หากสามารถจัดความสัมพันธ์ของทรัพยากร ทั้งคน เงิน ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา เวลา เหล่านี้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ย่อมจะเป็นการหลอมรวมสร้างสรรค์รากฐานที่มั่นคงให้กับการดำเนินการกิจกรรมสร้างสุขในทุกมิติขณะเดียวกันการสอดประสานกับแหล่งสนับสนุนต่างๆ ก็เป็นสิ่งสำคัญไม่แพ้กัน ด้วยการสานเป้าหมาย ผลลัพธ์ที่ต้องการทั้งของแหล่งทุนและภาคีพื้นที่ให้เป็นไปในแนวทางหนุนเสริมช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่บนพื้นฐานเคารพให้เกียรติกันและกัน

ในช่วงท้ายๆของการดำเนินการแผนสุขภาพระยะที่ 1 จึงได้มีการคิดกันในส่วนขององค์กรภาคประชาสังคมที่จะสร้างองค์กรกลางของหลายภาคส่วนในระดับจังหวัด โดยมีภาคประชาสังคมเป็นแกนกลาง คำตอบจึงมาลงตัวที่การก่อตั้งมูลนิธิชุมชน และมีการเคลื่อนไหวจนได้มีการตั้งมูลนิธิชุมชนสงขลา (ม.ช.ส.) หรือ Songkhla Community Foundation ขึ้นมา

มูลนิธิชุมชนสงขลา ได้ว่าบทบาทตนเองเป็นองค์กรประสานงานภาคพลเมืองในการขับเคลื่อนงานพัฒนาในจังหวัดสงขลาที่มีภาคประชาสังคมเป็นผู้นำ มูลนิธิชุมชนสงขลา มีคำขวัญว่า “ร่วมคิด ร่วมทุน ร่วมทำ เพื่อการพัฒนาสงขลาอย่างยั่งยืน” ได้จดทะเบียนแล้วเสร็จสามารถดำเนินงานได้อย่างสมบูรณ์นับแต่วันที่ 4 มีนาคม 2552 ปัจจุบันมีคุณชิตสง่ากุลพงศ์ อดีตประธานหอการค้าจังหวัดสงขลา เป็นประธานมูลนิธิ

มูลนิธิชุมชนสงขลาเพิ่งได้เริ่มต้นงานในการเปิดตัวสร้างความเชื่อมั่นเชื่อมประสานผู้คนในจังหวัดสงขลา และคาดว่าในอีก 1-2 ปีข้างหน้าจะสามารถเป็นกลไกหลักในการเชื่อมประสานทุกภาคส่วนในจังหวัดสงขลา และขับเคลื่อนงานภาคประชาสังคมได้อย่างเต็มที่

นอกจากนี้ทิศทางการเคลื่อนไหวของหลายประเด็นในแผนสุขภาพจังหวัดสงขลาในระยะที่ 1 ที่มุ่งสู่การจัดองค์กรที่ยั่งยืนขึ้นในรูปของสมาคม

ในปัจจุบันจึงมีการดำเนินการขับเคลื่อนจากการรวมกลุ่มในรูปแบบที่ไม่เป็นนิติบุคคลมาสู่การเป็นสมาคม อันได้แก่ สมาคม อสม.จังหวัดสงขลา สมาคมเครือข่ายชมรมผู้สูงอายุจังหวัดสงขลา สมาคมศิลปินพื้นบ้านจังหวัดสงขลา สมาคมเกษตรอินทรีย์วิถีไท สมาคมผู้บริโภคสงขลา สมาคมเครือข่ายการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกจังหวัดสงขลา และสมาคมที่คาดหวังว่าจะเกิด ได้แก่ สมาคมผู้พิการทุกประเภทจังหวัดสงขลา เป็นต้น ซึ่งจะเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในอนาคตที่สามารถเป็นองค์กรร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาจังหวัดสงขลาแบบมีส่วนร่วมได้อย่างมาก

การจัดการองค์กรของภาคประชาชนจากองค์กรที่มีการรวมตัวอย่างหลวมๆไม่เป็นทางการ ปรับเปลี่ยนตนเองมาเป็นองค์กรที่มีความเป็นนิติบุคคล มีการจัดการที่เป็นระบบ มีความพร้อมในการประสานและต่อตรงกับแหล่งทุนและฐานองค์กรในชุมชน เป็นก้าวสำคัญของการยกระดับองค์กรภาคประชาชนที่เป็นทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาต่อไป รวมทั้งกระบวนการสมัชชาสุขภาพก็เฉกเช่นเดียวกัน

สงขลาพอเพียง ยุทธศาสตร์เชิงบูรณาการ

ในท่ามกลางการขับเคลื่อนแผนสุขภาพระยะที่ 1 ซึ่งในประเด็นเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นวงคุยที่มีกลุ่มแกนนำของหลายภาคส่วนพูดคุยหารืออย่างต่อเนื่องในทุกวันที่ 15 ของเดือน และได้พัฒนามาสู่การขับเคลื่อนการพัฒนาจังหวัดสงขลาภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ “สงขลาพอเพียง”

ในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2553 จังหวัดสงขลา โดย เครือข่ายสร้างสุขภาพจังหวัดสงขลา ร่วมกับ ภาคีทั้งภาครัฐ ภาคท้องถิ่น ภาควิชาการ ภาคประชาชน ได้ร่วมกันประกาศวาระ “สงขลาพอเพียง” เพื่อดำเนินงานสร้างสุขภาวะภายในจังหวัดสงขลา ภายใต้ปรัชญานำทางในการดำเนินงานคือ เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และรากฐานธรรมะในทุกศาสนา ภายใต้บริบทที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของพื้นที่ มีจุดหมายเพื่อการบูรณาการทำงานและการเรียนรู้ร่วมกันในการสร้างสุขภาวะให้กับประชาชนในจังหวัดสงขลาและเป็นพื้นที่เรียนรู้ร่วมกันสำหรับภาคี

ในพื้นที่อื่นๆ โดยการสนับสนุนหลักจาก องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา (อบจ.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

และเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสครบรอบพระชนมายุ 84 พรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จังหวัดสงขลาจึงเห็นร่วมกับ ภัทศศึกษาภาคส่วนที่จะขับเคลื่อนการดำเนินงานสร้างสุขภาวะภายในจังหวัด สงขลาให้มีจุดหมายร่วมที่สะท้อนให้เห็นถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน ทุกพื้นที่ และในทุกภาคส่วน

การขับเคลื่อนจังหวัดสงขลา “สู่สงขลาพอเพียง” ได้กำหนด ยุทธศาสตร์ไว้ 5 ยุทธศาสตร์ อันได้แก่

1. ยุทธศาสตร์สร้างค่านิยมร่วม
2. ยุทธศาสตร์สร้างชุมชนเข้มแข็ง
3. ยุทธศาสตร์พัฒนาคนและสร้างความรู้
4. ยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ
5. ยุทธศาสตร์สนับสนุนและการจัดการ

และเพื่อให้วาระพลเมืองเฉลิมพระเกียรติจังหวัดสงขลา :

คู่สงขลาพอเพียง ได้นำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดมรรคผล องค์กรภาคีหลัก 12 องค์กร ซึ่งประกอบไปด้วยภาคีทั้งภาครัฐ ภาคท้องถิ่น ภาควิชาการ ภาคประชาชน ทั้งในจังหวัดสงขลา และองค์กรในระดับประเทศ จึงได้ร่วมลงนามความร่วมมือ (MOU) ร่วมกันว่า จะร่วมกันผลักดันให้จังหวัดสงขลา เป็นจังหวัดแห่งสุขภาวะ และความพอเพียง ในงาน “ตลาดนัดคนรักสุขภาพ จังหวัดสงขลา” ณ วันที่ 13 ตุลาคม 2553 ณ ศูนย์ประชุมนานาชาติ เฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ภายใต้ยุทธศาสตร์ทั้ง 5 ข้อนั้น ยุทธศาสตร์การสร้างชุมชนเข้มแข็ง ได้ตั้งเป้าหมายที่จะสร้างตำบลสุขภาพจำนวน 1 ใน 3 ของตำบลในจังหวัด สงขลา คือ ประมาณ 40 ตำบล ซึ่งแน่นอนว่าต้องมีการนำกระบวนการทำ แผนชุมชนและกระบวนการสมัชชามาใช้ในการขับเคลื่อน และเช่นเดียวกับ ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะนั้น ได้ใช้กระบวนการสมัชชา คือการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องมาทำความเข้าใจ ประเด็นปัญหาและกำหนดรูปแบบทิศทางและนโยบายในการแก้ปัญหา ร่วมกันจากทุกฝ่าย ซึ่งทั้ง 2 ยุทธศาสตร์จะเป็นยุทธศาสตร์สำคัญสำหรับการขับเคลื่อนแนวคิด “สงขลาพอเพียง” ด้วยกระบวนการสมัชชา

บทเรียนจากสมัชชาออนแอร์ พื้นที่ความคิดทะลุความจริง

บทเรียนหนึ่งที่สำคัญของแผนสุขภาพจังหวัดสงขลา คือ บทเรียนของแผนสุขภาพประเด็นการสื่อสารสาธารณะ ที่มีการพัฒนารูปแบบ สมัชชาออนแอร์มาใช้

ชัยวุฒิ เกิดขึ้น ผู้นำสมาชิชชาออนแอร์มาใช้ได้แล้วว่า “แนวคิดดังกล่าวเกิดจากแนวคิดของ ดร.พงศ์เทพ สุธีรัฐภูมิ ผู้อำนวยการ สจรส. มอ. อาจารย์เห็นว่าเมื่อเราจัดเวทีต่างๆ มีข้อมูลเยอะแยะแต่คำพูดหล่นหายไปเรื่อยๆ ทำอย่างไรจะเก็บข้อมูลตรงนี้ได้ ผมเสนอเอาเวทีขึ้นไปอยู่ในอากาศ หลังจากชวนประเด็นต่างๆ ในแผนสุขภาพมานั่งคุย โดยเราขอเป็นตัวร้อยด้านสี่ปรางกว่าทุกคนเห็นด้วย”

จากแนวคิดกลายมาเป็นรายการวิทยุสมาชิชชาออนแอร์หรือเวทีเรียนรู้สมาชิชสุขภาพทางอากาศภาคใต้ ชวนผู้เกี่ยวข้องในประเด็นต่างๆ ของแผน สุขภาพจังหวัด มานั่งคุยออกอากาศสด ทางสถานีวิทยุ FM 88.0 MHz มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทุกวันเสาร์ เวลา 10.00 - 12.00 น.

สมาชิชชาออนแอร์คือการเอาเวทีออกอากาศความหมายง่ายๆ อย่างนั้นแต่ทำอะไรให้เกิดการร่วมคิดในหลายฝ่ายต่อโจทย์นั้นๆ ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมเห็น ร่วมเป็น โดยความคิดหลายคนไม่ใช่จากคนนำ

สมาชิชชาออนแอร์ยังต้องการเห็นทางออกในแต่ละเรื่อง ถ้ายังหาทางออกไม่ได้ อย่างน้อยต้องรู้ว่าเพราะอะไร “หาทางออกไม่ได้ อาจเพราะคิดอยู่ในวงจำกัดหรือเปล่า? ถ้าเรามีความรู้ไม่พอ ควรจะหาคนช่วยคิด เช่น นักวิชาการ เพราะฉะนั้นคนทำเวทีออกอากาศ ต้องหาคนร่วมด้วยช่วยคิดสรุปผลทั้งหมดก็คือการเรียนรู้” เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่เกิด 2 วงอย่างชัดเจน ส่วนแรกวงเวทีที่กำลังพูดคุยกันอยู่จริง ก็วงที่บ้านหมายถึงผู้ฟังรายการวิทยุ

ในรายการสมาชิชชาออนแอร์ ชัยวุฒิรับเดินรายการประเด็นเด็กและเยาวชน ด้วยงานด้านเด็กและเยาวชนเป็นอีกบทบาทหนึ่งที่เขาและสุวรรณณี เกิดขึ้น คู่ชีวิต พุ่มหัวใจขับเคลือนให้กับสังคมมายาวนาน ส่วนประเด็นอื่นมี บัญชร วิเชียรศรี เป็นผู้ดำเนินรายการ บางครั้งผู้นำในประเด็นต่างๆ ของแผนสุขภาพจังหวัด จะมาดำเนินการ แต่ถ้อยว่าอย่างน้อยจนต้องเรียกร้องให้เกิดส่วนนั้นเพิ่มขึ้น

“สมาชิชชาเป็นเครื่องมือที่ใช้ร้อย คน งาน ความคิด ไม่ใช่พื้นที่สร้างกิจกรรมอย่างเดียว แต่เป็นพื้นที่ทางความคิด ขยายไปสู่กิจกรรม และ

นโยบาย” ชัยวุฒิเล่า และการต้องหาทางออกให้ได้สำหรับเรื่องราวต่างๆ ที่หยิบยกมา นับว่าเป็นโจทย์ไม่ง่ายสำหรับเวลา 2 ชั่วโมงนั้น

ความสำเร็จที่สำคัญของสมัชชาออนแอร์สำหรับประเด็นเด็กและเยาวชนที่สามารถก้าวถึงนโยบายท้องถิ่น ก็คือการมีส่วนร่วมผลักดัน Thailand Knowledge Park (TKpark) ร่วมกับเทศบาลนครหาดใหญ่ ซึ่งลือกัน ศูนย์ใหญ่ของ TKpark ในกรุงเทพฯ การเคลื่อนไหวเรื่องนี้ ได้รับการตอบรับ จาก พุทธิศ พัฒนา รองนายกเทศมนตรีนครหาดใหญ่ เห็นว่าน่าจะใช้ TKpark เป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบ เกิดปรากฏการณ์นักวิชาการและภาคเอกชน และประชาชนเจ้าของพื้นที่เข้ามาร่วมกันคิด

ผลจากสมัชชาออนแอร์ที่ผ่านมาของจังหวัดสงขลา ได้ทำให้เกิดผล 3 ประการกล่าวคือ

1. เป็นเวทีร่วมคิดของผู้เกี่ยวข้องที่มาร่วมแก้ปัญหาผ่านรายการวิทยุที่ใช้กระบวนการสมัชชาในการแก้ปัญหา
2. มีพื้นที่เพิ่มศักยภาพของคนร่วมคิด ผู้มาร่วมคิดร่วมคุยได้แลกเปลี่ยนเติมเต็มความคิดกันเอง
3. เป็นเวทีการขับเคลื่อนประเด็นที่ยากๆ ให้สามารถแก้ปัญหาที่มีความซับซ้อนได้ อย่างน้อยก็ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในปัญหาที่มีมุมมองมากขึ้น และนำมาสู่การแก้ปัญหาต่อไป

กระบวนการสมัชชา

ที่ซ่อนตัวในขบวนการสุขภาพจังหวัดสงขลา

ภายใต้การขับเคลื่อนกระบวนการสร้างสุขภาพในจังหวัดสงขลา นั้น มีการสร้างนโยบายสาธารณะด้วยกระบวนการสมัชชาสุขภาพในจังหวัดสงขลาเกือบจะตลอดกระบวนการขับเคลื่อนที่ผ่านมาทั้งในส่วนของแผนสุขภาพทั้งระดับจังหวัด(เครือข่ายเชิงประเด็น)และตำบล(เครือข่ายเชิงพื้นที่) และกระบวนการจังหวัด “สงขลาพอเพียง” ที่ได้นำมาเป็นเครื่องมือในการจัดการทั้งนี้ได้ยึดหลัก “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” มาดำเนินการ และพัฒนารูปแบบสมัชชาสุขภาพในพื้นที่ในแต่ละปี ให้มีความหลากหลายในเชิงวิธีการ

นอกจากนี้ในจังหวัดสงขลายังมีการพัฒนารูปแบบการนำกระบวนการ
สมัชชามาปรับใช้ในระดับพื้นที่ ได้แก่ สมัชชาสุขภาพทางอากาศ (ON AIR)
และมีการริเริ่มจัดทำธรรมนูญสุขภาพตำบล โดยเฉพาะที่ตำบลชะแล อำเภอลือ
สิงหนคร จังหวัดสงขลา ซึ่งใช้กระบวนการสมัชชาอย่างมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง
ของประชาชนในตำบลจนเกิดเป็นธรรมนูญสุขภาพตำบลแห่งแรกของ
ประเทศไทย และยังคงเป็นหลักยึดในการดำเนินชีวิตของคนตำบลชะแล
จนถึงปัจจุบันนี้

ตลอดระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่ปี 2549 เป็นต้นมา
กระบวนการขับเคลื่อนงานด้านสุขภาวะของจังหวัดสงขลา ได้มีกระบวนการ
ใช้กลไกและกระบวนการด้านสมัชชาสุขภาพมาใช้ทุกปี โดยเฉพาะในการ
จัดเวทีสมัชชาสุขภาพระดับจังหวัดประจำปี ซึ่งมีส่วนอย่างยิ่งต่อการกำหนด
จังหวะก้าวและความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนตลอดปีต่อไป

โดยผลลัพธ์ที่สำคัญของกระบวนการสมัชชาสุขภาพระดับจังหวัด มีดังนี้

- ปี 2549 ผลลัพธ์ที่ได้ : ความร่วมมือแผนสุขภาพระดับจังหวัด
14 ประเด็น
- ปี 2550 ผลลัพธ์ที่ได้ : ความร่วมมือแผนสุขภาพระดับตำบล
14 ตำบล
- ปี 2551 ผลลัพธ์ที่ได้ : เกิดคำประกาศ “สมิหลา” แสดงทิศทางการ
พัฒนาระบบสุขภาพระดับตำบล และข้อเสนอและการขับเคลื่อน
นโยบายสาธารณะระดับพื้นที่/ประเด็น
- ปี 2552 ผลลัพธ์ที่ได้ : บูรณาการข้อเสนอและการขับเคลื่อน
นโยบายทั้งเชิงประเด็นและเชิงพื้นที่ การสร้างนโยบายแต่ละ
ประเด็นให้เป็นวาระสุขภาพท้องถิ่น และเกิดธรรมนูญสุขภาพ
ตำบลชะแล
- ปี 2553 ผลลัพธ์ที่ได้ : การจัดทำธรรมนูญสุขภาพลุ่มน้ำคู่มือ
การทำแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของมูลนิธิชุมชนสงขลา และ
การบูรณาการขับเคลื่อนวาระจังหวัด “สงขลาพอเพียง”

ปี 2549

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สวรส.ได้

นโยบาย

- ความร่วมมือเป็นแผนสุขภาพจังหวัด
- เกิดข้อเสนอและการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพเชิงประเด็น

ปี 2550

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สวรส.ได้

นโยบาย

- ความร่วมมือเป็นแผนสุขภาพตำบล (งานตลาดนัดสร้างสุขคนสงขลา)
- เกิดข้อเสนอและการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพระดับพื้นที่ *ใช้ธงบินในพื้นที่ (อบจ.)

ปี 2551

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สวรส.ได้

นโยบาย

- คำประกาศ “สมิหลา” แสดงทิศทางการพัฒนาระบบสุขภาพระดับตำบล
- เกิดข้อเสนอและการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะระดับพื้นที่/ ประเด็น
- ความร่วมมือของภาคีตระกูล ส.

ปี 2552

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สวรส.ได้

นโยบาย

- บูรณาการข้อเสนอและการขับเคลื่อนนโยบายทั้งเชิงประเด็นและเชิงพื้นที่
- การสร้างนโยบายแต่ละประเด็นให้เป็นวาระสุขภาพท้องถิ่น
- การทำธรรมนูญสุขภาพตำบลละแฉ่
- การบูรณาการลดโอกาสการทำงานระดับตำบล

ปี 2553

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สวรส.ได้

นโยบาย

- บูรณาการข้อเสนอและการขับเคลื่อนนโยบายทั้งเชิงประเด็นและเชิงพื้นที่
- การจัดทำธรรมนูญสุขภาพลุ่มน้ำคู่มือ
- การทำแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
- สงขลาพอเพียง 2554

แผนภาพแสดงกระบวนการสมัชชาสุขภาพจังหวัดสงขลา ตั้งแต่ปี 2549-2553

ทุนทางสังคม

หัวใจของความสำเร็จของกระบวนการสมัชชา

กระบวนการขับเคลื่อนงานพัฒนาในจังหวัดสงขลาที่มีภาคประชาสังคมเป็นแกนกลางในการผลักดันเชื่อมประสานนั้น ได้มีกระแสการขับเคลื่อนที่ต่อเนื่องยาวนาน จากเดิมที่มีกระบวนการขับเคลื่อนเป็นรายประเด็น ได้ขยับมาสู่การจัดกระบวนการร่วมกัน โดยในปัจจุบันกระบวนการขับเคลื่อนของภาคประชาสังคมในจังหวัดสงขลานั้น มีกระบวนการในประเด็นด้านสุขภาพเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน และมีเครื่องมือทางสังคมหลายชิ้นที่ใช้ในการขับเคลื่อน เช่น กระบวนการสุนทรียสนทนา การทำแผนสุขภาพ ธรรมนูญสุขภาพ กองทุนสุขภาพตำบลของสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ รวมทั้ง กระบวนการสมัชชาสุขภาพด้วย ซึ่งล้วนแต่เป็นเครื่องมือในการทำงานทางสังคมแบบภาคีเครือข่ายทั้งสิ้น

ทุนทางสังคมโดยเฉพาะทุนทรัพยากรบุคคลที่มีการเพิ่มศักยภาพ มีการจัดการโดยทั้งจากองค์กรในกลุ่มเองและองค์กรประสานงานในระดับจังหวัด รวมทั้งการจัดกระบวนการให้มีการทำงานร่วมกันได้หลอมรวมพลังร่วมกันอย่างต่อเนื่องนั้น นับเป็นทุนทางสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง และเป็นรากฐานของกระบวนการก้าวเดินไปข้างหน้าที่มีภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นในการปฏิบัติการทางสังคมร่วมกับส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

กระบวนการสมัชชาสุขภาพจังหวัดสงขลาที่ผ่านมาสำเร็จลงได้ และมีความต่อเนื่องหลังจากเวทีการจัดสมัชชา จนสามารถขับเคลื่อนงานออกมาได้อย่างเป็นรูปธรรม ก็เพราะการมีความพร้อมของกระบวนการภาคประชาสังคมที่สั่งสมทุนมายาวนาน

สงขลาสู่สุขภาพ การเตรียมทุนทางสังคม เป็นรากฐานสำคัญยิ่งของกระบวนการสมัชชา

กระบวนการสมัชชาเพื่อการแก้ปัญหาโรคอ้วน ในเด็กของเทศบาลนครภูเก็ต

ปัญหาเด็กนักเรียนมีภาวะน้ำหนักเกินหรือภาวะอ้วนนั้นเป็นปัญหาของเด็กนักเรียนในเขตเมือง มีความซับซ้อนของปัญหาที่แก้ได้ไม่ง่ายนัก ยิ่งในสภาพสังคมที่มีการแยกส่วน ปัญหาที่ไม่มีเจ้าภาพเฉพาะ ทั้งโรงเรียน สาธารณสุข ผู้ปกครอง หรือแม้แต่ ผู้ปกครองเองต่างก็คาดหวังการแก้ปัญหาจากผู้อื่น ทำให้ปัญหาสะสมจนเป็นปัญหาที่คนในสังคมภูเก็ตระหนัก การขับเคลื่อนเรื่องการลดภาวะอ้วนในเด็กนักเรียนจึงเกิดขึ้น

โรคอ้วน ภัยคุกคามใหม่ของวัยเด็ก

การบริโภคอาหารมื้อหลักของคนเราจำเป็นต้องบริโภคให้ครบทั้ง 3 มื้อ และสมดุลกันระหว่างอาหารทั้ง 5 หมู่ โดยเฉพาะวัยเด็กที่ต้องการพลังงานและสารอาหารในการเจริญเติบโต อาหารว่างและขนมจึงเข้ามา มีบทบาทสำคัญ เป็นส่วนเสริมให้เด็กได้รับสารอาหารที่มีคุณค่าที่จำเป็นต่อร่างกาย อย่างไรก็ตามปัจจุบันอาหารว่างและขนมส่วนใหญ่มักมีแป้ง น้ำตาล และไขมันเป็นส่วนประกอบหลัก ซึ่งให้เพียงพลังงาน แต่มีสารอาหารอื่นที่จำเป็นค่อนข้างน้อยจึงอาจส่งผลต่อภาวะโภชนาการและการเจริญเติบโตของเด็ก ทำให้เกิดภาวะอ้วนจากการได้รับพลังงานมากเกินไป

โดยเฉพาะในปัจจุบัน พฤติกรรมการบริโภคอาหารว่างและขนมของเด็กวัยเรียนนั้น ยิ่งเสี่ยงการเกิด โรคอ้วน ทั้งขนมกรุบกรอบ น้ำอัดลม นมรสหวาน นมเปรี้ยว อาหารทอดอาหารหนักหน้าโรงเรียน

จากการสำรวจสถานะสุขภาพประชากรไทย 2 ครั้งในพ.ศ.2534 และ พ.ศ.2539-2540 โดยใช้เกณฑ์อ้างอิงน้ำหนักและส่วนสูงของกองโภชนาการ กระทรวงสาธารณสุข พบว่าเด็กที่มีอายุน้อยกว่า 5 ปี อ้วนเพิ่มขึ้นประมาณ 3 เท่า

และเมื่อเปรียบเทียบการสำรวจในปี พ.ศ.2539-2540 กับ พ.ศ. 2544 โดยใช้เกณฑ์อ้างอิงน้ำหนักและส่วนสูงของประชากรไทย พ.ศ.2542 พบว่า เด็กก่อนวัยเรียนอ้วนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 5.8 เป็นร้อยละ 7.9 หรือเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 36 ในระยะเวลาเพียง 5 ปี ขณะที่พบเด็กวัยเรียนอายุ 6-13 ปี อ้วนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 5.8 เป็นร้อยละ 6.7 หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 15.5 ในระยะเวลา 5 ปี

นอกจากนี้จากผลการสำรวจเด็กนักเรียนอนุบาลและประถมศึกษา ของกรมอนามัย เมื่อปี พ.ศ. 2544, 2545 และ 2546 พบเด็กมีภาวะ โภชนาการเกินสูงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง คือร้อยละ 12.3, 12.8 และ 13.4

การแก้ปัญหาภาวะอ้วนในเด็กเป็นปัญหาในโลกยุคใหม่ ที่ผู้คนเริ่ม อยู่ดีกินดี การมีภาวะโภชนาการเกินจนเกิดเป็นภาวะอ้วน ได้เป็นปัญหาของ สังคมเมือง เมืองภูเก็ตก็ประสบปัญหานี้เช่นเดียวกัน

ประชาคมภูเก็ต :

จากประเด็นร้อนสู่การเคลื่อนลดโรคอ้วนในเด็ก

นายสุพจน์ สงวนกิตติพันธุ์ ประธานสถาบันประชาคมภูเก็ต ได้เล่า ให้ฟังถึงทุนทางสังคมในอดีตของจังหวัดภูเก็ต ซึ่งในอดีตภาคประชาสังคม ในจังหวัดภูเก็ตได้ร่วมกันทำกิจกรรมเรื่องชีวิตสาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่ ซึ่งเป็นโครงการที่สร้างแกนนำในชุมชน จนกระทั่งได้จัดตั้งเป็นสถาบัน ประชาคมภูเก็ตขึ้นในปี 2547 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของสถาบันฯ เพื่อต้องการสร้างแกนนำในชุมชนเพื่อให้ ลูกขึ้นมาทำกิจกรรมร่วมกัน เขาต้องการอะไร และอยากทำอะไร เราเรียกว่า “สร้างวิถะกรทางสังคม” เป็นการพัฒนาแกนนำชุมชน เพื่อจะนำไปสู่ การพัฒนาชุมชนต่อไป

ในขณะที่เดียวกันก็ได้พัฒนาด้านสุขภาพในชุมชน โดยผ่านแกนนำในชุมชน ให้เขาทำกันเอง ส่วนเด็กเยาวชนเราก็มีการจัดค่ายเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับเด็ก

ที่ผ่านมามีการทำกิจกรรมในจังหวัดภูเก็ตนั้นจะเน้นทำในประเด็นร้อน เช่นเรื่องปัญหาที่ดิน การบุกรุกที่ทำกิน การรุกที่ชายหาดหรือเชิงเขา ซึ่งทำให้ระบบนิเวศน์วิทยาของจังหวัดภูเก็ตที่เปราะบางอยู่แล้วต้องแย่ลงไปอีก

ทางสถาบันประชาคมภูเก็ตมองว่าประเด็นร้อนเป็นประเด็นที่ทำให้เกิดความขัดแย้งสูง และเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในเรื่องต่างๆเท่านั้น สถาบันและภาคีจึงได้คิดที่จะมีการขับเคลื่อนเรื่องที่เป็นปัญหาในสังคมที่เป็นประเด็นเย็น เช่นเรื่องสุขภาพ หรือเรื่องพัฒนาแกนนำ สร้างความเข้าใจในเรื่องความเป็นผู้นำ จิตสาธารณะ เอาธุระในชุมชน ไม่ใช่เห็นปัญหาแล้วผ่านเลย ไม่สนใจส่วนหนึ่งก็เพื่อลดความขัดแย้งในชุมชนเอง

ปัญหาเด็กอ้วนในจังหวัดภูเก็ตก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ผู้คนในจังหวัดสนใจ และรู้สึกว่าเป็นปัญหา ซึ่งแก้ยากเพราะเกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย เกี่ยวกับพฤติกรรมของทั้งเด็กและผู้ปกครอง จึงเป็นอีกเรื่องที่ต้องการการขับเคลื่อนแบบมีส่วนร่วมหลายภาคส่วนเพื่อการแก้ปัญหา

มุมมองเหตุปัญหาลูกอ้วน เสี่ยงสะท้อนจาก พมจ.

นายกิตติ อินทรราช จากสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดภูเก็ต (พมจ.ภูเก็ต) ได้มองปัญหาลูกอ้วนในจังหวัดภูเก็ตที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นว่าหลังจากนั้นในช่วงหลังจังหวัดภูเก็ตได้มีปัญหาลูกอ้วน ซึ่งตนเองมองว่าเกิดจากสาเหตุหลายประการ พอจะแจกแจงได้ดังนี้

- แต่เดิมเกิดจากค่านิยมของวัฒนธรรมของคนภูเก็ต ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีน ที่เชื่อว่า ลูกจะต้องอ้วน ซึ่งจะแสดงถึงความมั่งมีของวงศ์ตระกูล ประกอบครอบครัวส่วนใหญ่มีฐานะดี ก็ยิ่งส่งเสริมให้กินดีอยู่ดีจนทำให้เด็กในปัจจุบันส่วนใหญ่ไม่พอม จะอ้วนมากหรือน้อยก็แล้วแต่คน
- เด็กเริ่มเรียนพิเศษ กระแสการเรียนพิเศษมาแรงมากในจังหวัดภูเก็ต เรียนพิเศษ อ่านหนังสืออย่างเดียว ระหว่างอ่านระหว่างเรียน

ก็มีขนม ขบเคี้ยว มีอาหารว่าง ขนมที่ขายหน้าโรงเรียนก็ออกไปทางเนื้อสัตว์และแป้ง หรือของทอด ทำให้สะสมพลังงานเกินจำเป็น และเมื่อเรียนมากเลิกค่าก็เลยไม่มีเวลาออกไปวิ่งเล่นออกกำลังกาย ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็กอ้วน

- ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือ แต่ละหน่วยงานต่างคนต่างทำงาน ไม่มีเวลามานั่งคิดแก้ปัญหาพร้อมกัน

เมื่อมีการวิเคราะห์ปัญหาโดยใช้ประสบการณ์ หลายฝ่ายก็มีความเห็นร่วมกัน แต่การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบนั้น การแสวงหาข้อมูลและการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาด้วยงานวิจัย จึงเป็นคำตอบหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน

รู้แก่นปัญหาด้วยงานวิจัย

ปัญหาเด็กอ้วน มีสาเหตุ มุมมอง แนวทางการแก้ปัญหาอย่างไร เป็นคำถามที่ยากที่จะตอบ คนส่วนใหญ่ก็ตอบไปตามความรู้สึก ถูกบั้ง ผิดบั้ง แนวคิดเรื่องการศึกษาวิจัยให้รู้ให้ชัดเจนถึงสาเหตุ และนำไปสู่การแก้ปัญหาให้ตรงจุดจึงเกิดขึ้นมาการศึกษาข้อมูลและการทำงานวิจัยอย่างเป็นระบบที่จะแก้ปัญหาเรื่อง “เด็กอ้วน” ได้ดำเนินการโดยทางกองการแพทย์เทศบาลนครภูเก็ต ซึ่งได้ให้ความสำคัญ และเริ่มวางแผนงานที่จะแก้ปัญหาเรื่องเด็กอ้วนในจังหวัดภูเก็ตอย่างต่อเนื่อง

แพทย์หญิงทัศนีย์ เอกวานิช กองการแพทย์เทศบาลนครภูเก็ต ผู้ทำการศึกษาวิจัยปัญหาเด็กอ้วน ได้เริ่มจากการศึกษาข้อมูล ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการแก้ปัญหา และทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ หลังจากรวบรวมข้อมูลที่ได้แล้ว ก็นำข้อมูลที่ได้ส่งไปให้เทศบาล หลังจากนั้นเทศบาลก็ได้ออกเป็นนโยบายในการแก้ปัญหา โดยส่งมาที่กองการแพทย์ของเทศบาลนครภูเก็ต ซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ดูแลโครงการนี้ ทางกองการแพทย์ก็ได้รับนโยบายไปทำโดยเริ่มทำกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาเด็กอ้วน กับกลุ่มโรงเรียนเทศบาล

- ซึ่งข้อมูลที่ทำการศึกษาพบว่า “โรคอ้วน” นั้นเป็นปัญหาระดับโลก
- ในปี 2540 องค์การอนามัยโลกได้มีการประกาศว่า โรคอ้วน กำลังระบาดไปทั่วโลก

- เบาดหวนจากโรคอ้วนเป็นสาเหตุการตายแซงหน้าโรคเอดส์
- องค์การอนามัยโลกแนะ “พิชิตอ้วน พิชิตเบาหวาน” เน้นกิจกรรมในเด็ก

ส่วนสถานการณ์ในประเทศไทย พ.ศ.2552

- เด็กผอมและเตี้ยลดน้อยลง
- เด็กอ้วนเพิ่มขึ้น 30-50% ใน 10 ปี
- เด็กไทยเป็นเบาหวานจากโรคอ้วนเพิ่มขึ้นหลายเท่าในรอบ 20 ปี

จากสถานการณ์โลกและสถานการณ์ในเมืองไทยนั้น พบว่าโรคอ้วนนั้นเป็นโรคที่มีอันตรายต่อมนุษย์เป็นอย่างมากภาวะน้ำหนักเกินและโรคอ้วนได้กลายเป็นปัญหาที่สำคัญของสังคมไทยทั้งในแง่ของความรุนแรงและผลกระทบจนเกิดเป็นความกังวลว่า การเพิ่มขึ้นของปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น ทั้งทางด้านสุขภาพของประชาชน และนำมาสู่การสูญเสียด้านเศรษฐกิจและผลกระทบต่อสังคม ต่อไป

และในขณะเดียวกันจากการไปเข้าร่วมเวทีสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่สอง เมื่อปี 2552 ระบุว่า น้ำหนักเกินและโรคอ้วนก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางด้านสุขภาพ และเพิ่มโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดโรคร้ายแรงที่ส่งผลให้เกิดความสูญเสียอย่างมหาศาล

การระบาดของภาวะน้ำหนักเกินและโรคอ้วนได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงของภาวะเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีความเป็นเมืองมากขึ้น เป็นสังคมบริโภคนิยม ดังนั้นแนวคิดการแก้ไขปัญหาจึงควรจะจัดการแบบบูรณาการ ทั้งด้านการรณรงค์ สร้างความรู้ ความตระหนัก การจัดการด้านการปรับปรุงสภาวะแวดล้อมให้เอื้อต่อการส่งเสริมการมีพฤติกรรมบริโภค และการมีกิจกรรมทางกายที่เหมาะสม

และสำหรับหญิงหลังคลอด การได้รับนมแม่เพียงอย่างเดียวในระยะเวลาที่ไม่น้อยกว่า 6 เดือน เป็นปัจจัยป้องกันภาวะน้ำหนักเกินและลดปัญหาโรคอ้วนได้เช่นเดียวกัน

4 ยุทธศาสตร์สู้้อ้วน

จากงานวิจัยที่เพิ่มขึ้น ได้มีการสังเคราะห์แนวทางการแก้ปัญหาภาวะอ้วนในเด็ก ออกมาเป็นยุทธศาสตร์ในการแก้ปัญหา หรือ ยุทธศาสตร์สู้้อ้วนของจังหวัดภูเก็ต ดังนี้

4 ยุทธศาสตร์ในการจัดการแก้ไขปัญหาโรคอ้วน

1. ยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมให้ประชาชนมีพฤติกรรมการบริโภคที่เหมาะสมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

- ส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ การผลิตและจำหน่ายอาหารที่ส่งเสริมสุขภาพ ขนมีสุขภาพ เครื่องดื่มน้ำตาลต่ำ และผักผลไม้ เพื่อเป็นทางเลือกทดแทนอาหารพลังงานสูง
- การควบคุมตลาด อาหารสำหรับทารกและเด็กเล็ก และสินค้าประเภทไขมันหรือน้ำตาล หรือโซเดียมสูง
- การรณรงค์สาธารณะ การให้ข้อมูล สร้างความรู้และความตระหนักถึงปัญหาผลกระทบจากโรคอ้วนอย่างต่อเนื่อง

2. ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการมีกิจกรรมทางกายที่เพียงพอเหมาะสมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

- มีการเพิ่มโอกาสการออกกำลังกาย
- การปรับปรุงการคมนาคมขนส่ง เช่นการเดินทาง การใช้จักรยาน และบริการการขนส่งมวลชนมากขึ้น
- การจัดให้มีหลักสูตรการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เน้นการออกกำลังกาย การออกกำลังกาย และการส่งเสริมให้มีการเล่นกีฬาในเด็กและเยาวชน
- การรณรงค์ปลูกฝังให้ประชาชนเห็นความสำคัญและเพิ่มโอกาสของการมีกิจกรรมทางกายที่เพียงพอและเหมาะสม

3. ยุทธศาสตร์การพัฒนาและสนับสนุนความเข้มแข็งของระบบการจัดบริการดูแลรักษาภาวะน้ำหนักเกินและโรคอ้วน รวมถึงผลกระทบทางสุขภาพ

- มีการพัฒนาระบบการคัดกรองและการให้คำปรึกษา
- พัฒนาระบบการจัดเก็บข้อมูล
- พัฒนาและธำรงรักษาศักยภาพของบุคลากรสุขภาพในการจัดการปัญหา
- พัฒนาระบบและแนวทางการรักษาโรคอ้วนและผลกระทบทั้งทางร่างกายและจิตใจ

4. ยุทธศาสตร์การพัฒนาความเข้มแข็งของกระบวนการจัดการ ปัญหาภาวะน้ำหนักเกินและโรคอ้วน

- มีการดำเนินการร่วมกันอย่างบูรณาการ ขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืนผ่านการมีส่วนร่วม และการเป็นเจ้าของและความร่วมมือของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนและทุกระดับ รวมทั้งครอบครัว และชุมชน
- ส่งเสริมให้มีการจัดการความรู้ พัฒนาระบบข้อมูล และการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านการจัดการปัญหา
- ส่งเสริมการพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผล

ปรากฏการณ์สู้อ้วนในโรงเรียน

หลังจากที่มีการวิจัยและการกำหนดโดยยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาโรคอ้วนออกมา แน่ใจว่าเป้าหมายที่เป็นสนมสำคัญในการแก้ปัญหาเรื่องโรคอ้วนในเด็กนั้นคือ โรงเรียน

จากการขับเคลื่อนทำความเข้าใจกับโรงเรียนต่างๆ ทั้งในส่วนของครู เด็กนักเรียน แม่ค้าในโรงเรียน รวมทั้งผู้ประกอบการ ทำให้ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาเด็กอ้วน โดยทางโรงเรียนก็ได้ร่วมกับเด็กและผู้ปกครองในการจัดทำมาตรการและแนวทางในการร่วมปฏิบัติ เพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการแก้ปัญหา ได้แก่

มาตรการของโรงเรียน

ได้มีการจัดการหลายอย่างเพื่อแก้ปัญหานี้ได้แก่

- การจัดอาหารกลางวัน/อาหารว่างในโรงเรียน ให้มีพลังงานต่ำ และการปรับเปลี่ยนอาหารกลางวันในโรงเรียน โดยเปลี่ยนอาหารว่างมาเป็นนมรสจืด เพิ่มจุดบริการน้ำดื่ม และส่งเสริมให้เด็กพกกระติกน้ำเปล่ามาที่โรงเรียน เปลี่ยนอาหารว่างจากของหวานเป็นผลไม้ เพิ่มผัก ผลไม้ในอาหารมื้อกลางวัน
- บูรณาการเรื่องโภชนาการเข้าไปในหลักสูตรปกติ
- จัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ให้ปลอดจากการโฆษณาอาหารขยะ อาหารกรุบกรอบ

- จัดระเบียบผู้ค้าแผงลอยในโรงเรียน และรวมถึงร้านค้าแผงลอยหน้าโรงเรียนด้วย
- เพิ่มการออกกำลังกายภายในโรงเรียน 15 นาทีทุกวัน

มาตรการของเด็ก

1. ส่งเสริมให้เด็กฉลาดกิน ฉลาดเลือกซื้ออาหาร ลดการกินของทอดของหวาน ของเค็ม งดดื่ม น้ำอัดลม
2. ส่งเสริมให้เด็กมีการออกกำลังกายเพิ่มขึ้น
3. ส่งเสริมให้เด็กกินอาหารสุภาพ ไม่กินอาหารขยะ
4. ส่งเสริมให้เด็กกินผัก ผลไม้เพิ่มขึ้น

มาตรการของสื่อ

1. สอนให้เด็กเท่าทันสื่อโดยเฉพาะสื่อโฆษณาทางโทรทัศน์ในรายการเด็ก ให้เท่าทันกับการชักชวนให้กินขนมกรุบกรอบอาหารขยะ
2. ร่วมสร้างกิจกรรมสร้างสรรค์ในเด็ก

มาตรการของร้านค้าและแผงลอยทั้งในและหน้าโรงเรียน

1. สนับสนุนส่งเสริมให้แม่ค้าแผงลอยไม่ขายอาหารขยะ
2. ส่งเสริมให้หันมาขายอาหารสุภาพแทน

มาตรการของผู้ปกครอง

1. เป็นต้นแบบไม่อ้วนสำหรับลูกๆ
2. สนับสนุนให้เด็กเพิ่มกิจกรรมออกกำลังกายโดยเฉพาะในวันหยุดสุดสัปดาห์
3. เป็นกำลังใจให้เด็ก
4. ร่วมมือกับครูปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบริโภคอาหารขยะของบุตรหลาน

ขยายการมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการสมาชิก

การทำงานเพื่อแก้ปัญหาเรื่องเด็กอ้วนนั้นในช่วงแรกเมื่อเริ่มทำโครงการนั้นกองการแพทย์หลังจากรับเรื่องมาจาก เทศบาลแล้ว ก็ได้ไปพูดคุยและทำงานร่วมกับโรงเรียน โดยในช่วงแรกนั้นคนที่เข้ามาทำงานมี

แค่ครูในโรงเรียนและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ซึ่งก็มีอุปสรรคมากพอสมควร เนื่องจากหลายคนในโรงเรียนยังรู้สึกว่าจะไม่ใช่ภาระของโรงเรียนและเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยาก

บทเรียนของกองการแพทย์พบว่า ลำพังการทำงานจากการรับนโยบายของผู้บริหารเทศบาลมาขับเคลื่อนนั้นจะประสบความสำเร็จได้ยาก เพราะผู้ที่เกี่ยวข้องอีกหลายส่วนไม่ได้เข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะแม่ค้าที่ขายของหน้าโรงเรียนเพราะไม่ว่าเราจะควบคุมอาหารภายในโรงเรียนได้ดีเพียงใดแต่เมื่อเด็กออกมานอกโรงเรียนแล้วยังมีการขายอาหารขยะเหมือนเดิมก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาได้

หลังจากเมื่อมีการปรึกษาเพื่อที่จะปรับการทำงานใหม่โดยการดึงภาคีที่เกี่ยวข้องเข้ามานั่งปรึกษาหารือและให้ทุกฝ่ายเข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและเห็นร่วมกันว่าจะต้องช่วยกันแก้ปัญหาซึ่งได้เชิญภาคีที่เกี่ยวข้องมาร่วมเป็นคณะทำงานร่วมในการแก้ปัญหาคือ

- ตัวแทนผู้ประกอบการ
- ตัวแทนกรรมการจากสถานศึกษา
- ตัวแทนนักเรียน
- ตัวแทนสื่อมวลชน
- ผู้บริหารในโรงเรียน
- เจ้าหน้าที่สาธารณสุข
- ตัวแทนสมาชิกสภาในเขตเทศบาล
- ตัวแทนแม่ค้าแผงลอยบริเวณโรงเรียน

ปัจจุบันมีโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการในเขตเทศบาลทั้งหมด 6 โรงเรียนและศูนย์เด็กเล็กอีก 4 แห่ง และได้มีการทำหนังสือลงนามความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายการจัดการปัญหาภาวะน้ำหนักเกินและโรคอ้วนจังหวัดภูเก็ต เพื่อกินอยู่พอดี ชีวิตมีสุข โดยมีเป้าหมายคือ อีก 2 ปี ปัญหาเด็กอ้วนจะต้องลดลง 5% ในปี 2554 เมื่อเปรียบเทียบกับปี 2553

หนังสือมอบหมายงาน

ราชการ

ภาคีโครงการพัฒนาโรงเรียนนำร่องโรงเรียนวัดบ้านไร่ จังหวัดสุโขทัย
เพื่อโรงเรียนวัดบ้านไร่

หนังสือมอบหมายงานนี้มอบหมายให้ นายวิชาญ วัฒนศิริ อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย เป็นผู้ประสานงานโครงการโรงเรียนนำร่องโรงเรียนวัดบ้านไร่ จังหวัดสุโขทัย ร่วมกับโรงเรียนวัดบ้านไร่ จังหวัดสุโขทัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโรงเรียนวัดบ้านไร่ ให้มีคุณภาพการเรียนการสอนที่ดีขึ้น และเพื่อส่งเสริมให้โรงเรียนวัดบ้านไร่ มีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนวัดบ้านไร่ ให้มีคุณภาพการเรียนการสอนที่ดีขึ้น

โดยหมายว่า นายวิชาญ วัฒนศิริ อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย เป็นผู้ประสานงานโครงการโรงเรียนนำร่องโรงเรียนวัดบ้านไร่ จังหวัดสุโขทัย ร่วมกับโรงเรียนวัดบ้านไร่ จังหวัดสุโขทัย

สาระสำคัญ: นายวิชาญ วัฒนศิริ อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย เป็นผู้ประสานงานโครงการโรงเรียนนำร่องโรงเรียนวัดบ้านไร่ จังหวัดสุโขทัย

สาระสำคัญ: นายวิชาญ วัฒนศิริ อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย เป็นผู้ประสานงานโครงการโรงเรียนนำร่องโรงเรียนวัดบ้านไร่ จังหวัดสุโขทัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโรงเรียนวัดบ้านไร่ ให้มีคุณภาพการเรียนการสอนที่ดีขึ้น และเพื่อส่งเสริมให้โรงเรียนวัดบ้านไร่ มีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนวัดบ้านไร่ ให้มีคุณภาพการเรียนการสอนที่ดีขึ้น

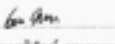
สาระสำคัญ: นายวิชาญ วัฒนศิริ อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย เป็นผู้ประสานงานโครงการโรงเรียนนำร่องโรงเรียนวัดบ้านไร่ จังหวัดสุโขทัย

เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการปฏิบัติงานของนายวิชาญ วัฒนศิริ อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย ในการพัฒนาโรงเรียนวัดบ้านไร่ จังหวัดสุโขทัย ให้มีคุณภาพการเรียนการสอนที่ดีขึ้น

จึงขอเชิญให้ นายวิชาญ วัฒนศิริ อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

นายวิชาญ วัฒนศิริ
ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย

นายวิชาญ วัฒนศิริ
ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย

นายวิชาญ วัฒนศิริ
ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย

นายวิชาญ วัฒนศิริ
ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย

นายวิชาญ วัฒนศิริ
ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย

นายวิชาญ วัฒนศิริ
ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่สุโขทัย

ภาพแสดง : บันทึกความร่วมมือในการแก้ปัญหาเด็กนักเรียนน้ำหนักเกิน ลงนามในวันที่ 26 ธันวาคม 2552 โดยมีผู้ลงนามคือ นายกเทศมนตรีนครคูแฉ่ง ตัวแทนจากผู้ปกครอง ตัวแทนนักเรียน ตัวแทนผู้ค้าแผงลอย ตัวแทนสื่อมวลชน และตัวแทนผู้บริหารโรงเรียนและครูโรงเรียนเทศบาล

บางบทเรียนสำคัญในการสู้อ้วน

การขับเคลื่อนเรื่องการลดภาวะน้ำหนักเกินของเด็กนักเรียนในจังหวัดภูเก็ต ที่มีกรณีผลักดันขับเคลื่อนมาอย่างต่อเนื่องนั้น มีบทเรียนที่น่าสนใจหลายประการที่สามารถใช้เป็นบทเรียนสำหรับพื้นที่อื่นๆได้ด้วย ที่สำคัญได้แก่

- การแก้ปัญหาเด็กน้ำหนักเกินในอดีต จะเน้นการทำกิจกรรมเฉพาะกับเด็กอ้วน หรือแม้แต่การออกกำลังกายก็จะให้กลุ่มเด็กอ้วนเป็นคนออกกำลังกาย โดยที่ไม่ได้คำนึงถึงจิตใจเด็ก แต่ในช่วงหลังเมื่อได้ทำกิจกรรมบ่อยขึ้น ก็พบว่าเราควรที่จะคำนึงถึงจิตใจเด็กมากขึ้นด้วย เพื่อที่จะไม่เป็นตราบาบแก่เด็กที่อ้วน เช่นในเรื่องการออกกำลังกายทางโรงเรียนก็ปรับให้เด็กทุกคนมีการออกกำลังกายร่วมกันไม่ว่าจะอ้วนหรือผอม เพื่อที่ว่าเด็กจะได้ไม่รู้สึกลังเลใจ แผลกแยกและสนุก มีความสุขกับการออกกำลังกายมากขึ้น
- ปัญหาใหญ่ประการหนึ่งที่ทางโรงเรียนจัดการได้ยากคือ การจัดการแผนกอาหารนอกโรงเรียนเพราะเราไม่สามารถที่จะควบคุมการขายอาหารของแม่ค้าได้ ในระยะแรกๆจึงมีการแก้ปัญหาด้วยการประสานให้เทศกิจเป็นคนจัดการไม่ให้มีการขายอาหาร มีการไล่จับกันหน้าโรงเรียนสร้างความขัดแย้งเป็นปัญหาที่ไม่น่าดู และในที่สุดด้วยวิธีนี้ก็แก้ปัญหาไม่ได้ เทศกิจก็เบื่อหน่ายที่จะมาจับ ภารกิจการอื่นๆก็มีมาก สุดท้าย จึงหันมาแก้ปัญหาด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม เชิญตัวแทนพ่อค้า แม่ค้าแผนกอาหาร มาร่วมกิจกรรม และให้ความรู้เรื่องปัญหาเด็กอ้วน เพื่อที่จะได้ช่วยกันแก้ปัญหาพร้อมกัน ให้เขาเข้าใจถึงสาเหตุ ซึ่งสุดท้ายแล้วการดึงเขามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา นั้นสามารถทำให้ได้รับความร่วมมือมากกว่าการใช้กฎหมายในการไม่ให้เขาขายของเสียอีก

จากปัญหาเชิงประเด็น สู่การแก้ปัญหาด้วยกระบวนการสมัชชา

หลักคิดสำคัญที่เทศบาลนครภูเก็ตได้นำมาใช้ในการทำงานเพื่อแก้ปัญหาภาวะน้ำหนักเกินในเด็กนักเรียนของจังหวัดภูเก็ตคือ การใช้กรรมมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการแก้ปัญหาพร้อมกัน

จากเดิมที่ทางเทศบาลได้ประกาศเป็นนโยบายของเทศบาลในการแก้ปัญหากรณีเด็กอ้วน แต่นโยบายนั้นขาดการมีส่วนร่วมในการร่วมคิดร่วมแก้ปัญหา ทำให้ปัญหายังไม่เป็นที่ตระหนักของสาธารณะ ต่อมาเมื่อเทศบาลนครภูเก็ต ปรับกระบวนการในการจัดการปัญหาด้วยการสู่การไขกระบวนการมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการสมัชชาสุขภาพ ร่วมกับการใช้ความรู้คือการใช้งานวิจัยเป็นปัจจัยหรือเครื่องมือหลักในการแก้ปัญหา เพราะมีการศึกษาข้อมูลก่อนหลังจากศึกษาข้อมูลแล้วจึงได้มีการวางแผนงานในการแก้ปัญหา ดึงทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาร่วมกัน และการที่จะขับเคลื่อนต่อไปเป็นนโยบายที่ได้รับการยอมรับในการตระหนักถึงปัญหาและเคลื่อนร่วมกันเพื่อการแก้ปัญหาเด็กอ้วนที่มีน้ำหนักเกิน

แม้ปัจจุบันผลลัพธ์ในการแก้ปัญหายังไม่เห็นเด่นชัด เพราะเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม แต่เมื่อกระบวนการจัดการกับปัญหาได้มาถูกทางแล้ว ได้มีกระบวนการจัดการความรู้ การมีส่วนร่วม และการเชื่อมต่อกับภาคการเมืององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต่างกับแนวคิดสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขาของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี จึงเชื่อได้ว่าปัญหานี้จะทุเลาเบาบางลงไปในอนาคต และจะเป็นบทเรียนที่มีคุณค่าสำหรับพื้นที่อื่นๆต่อไป

8

กระบวนการสมัยสุขภาพ เพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองพัทลุง

ขวัญแม่ที่ตก ที่เที่ยวตกอยู่ที่นา อยู่ที่ชายหนอง อยู่ที่ชายคลอง อยู่ที่ชายท่า ขวัญแม่ ที่ตกแอบพุ่มไม้พฤษชา อยู่ที่ริมคคา ชายทางเดิน ขอเชิญแม่เร่งดำเหนิน อย่าเห็นเพลินด้วยฝูงคน ขวัญแม่นิรมลงรีบมาหาบรรดาแม่ที่ตกหล่นอยู่พื้นปฐพี ตกหล่นอยู่พื้นธรณี อย่าเห็นเพลินชมพฤษชี่และฝูงสัตว์ที่ในไพร ขวัญแม่อย่าไปอยู่ในคคา ชมกึ่งปลาฝูงมัจฉาตัวน้อยใหญ่ ถ้ามันฝูงมนุษย์ทำผิดสิ่งอันใด ขออภัยให้ลูกน้อยที่ร้องเชิญอยู่เสียงแจ้วๆ อันเชิญขวัญแม่ที่สถิตอยู่เขาหลวง ขวัญแม่อย่าหนักหน่วง ซัดขึ้นคำลูกอ่อนนอน

เมืองลุง :

สภาพภูมิศาสตร์เอื้อต่อการเป็นแหล่งปลูกข้าว

จังหวัดพัทลุงได้ชื่อว่าเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สภาพโดยทั่วไปเหมาะสำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมทั้งพืชสวน ข้าว ประมง ซึ่งโดยสภาพแล้วจังหวัดพัทลุงเป็นพื้นที่ดอนสลบที่ราบและสลบด้วยภูเขาสูง

ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของคลองหลายสาย เช่นคลองท่าแนะ คลองป่าพะยอม คลองบางแก้ว คลองท่ามะเตี๋ย คลองนาท่อม คลองหัวหมอน คลองป่าแก้ว คลองปิ่นเต คลองลำสินธุ์ คลองตะโหมด เป็นต้น ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของน้ำประกอบกับ จังหวัดพัทลุงมีอากาศอบอุ่นสบาย มีปริมาณน้ำฝนตลอดปี ทำให้เหมาะแก่การทำนา

ข้าวเมืองลุงคือพืชหลักของจังหวัด

ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดพัทลุง โดยฤดูการทำนาช่วงปี 2550/2551 มีเกษตรกรทำนา 40,238 ครัวเรือน พื้นที่ปลูกข้าว 289,600 ไร่ ผลผลิตประมาณ 130,320 ตันข้าวเปลือก มูลค่าประมาณ 1,173 ล้านบาท พื้นที่ปลูกข้าวกระจายอยู่ในพื้นที่ 11 อำเภอ โดยแหล่งปลูกข้าวส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอควนขนุน อำเภอเขาชัยสน และอำเภอปากพะยูน ตามลำดับ นอกจากการทำนาปีแล้ว ยังมีการทำนาปรัง โดยปี2551มีพื้นที่ทำนาปรัง ประมาณ 108,328 ไร่ เพิ่มขึ้นจากปี 2550 เกือบเท่าตัว สาเหตุเนื่องจากราคาข้าวสูง และน้ำอุดมสมบูรณ์ ¹

จากแปลงนาสู่แปลงปาล์ม :

วิกฤติการทำนาที่ต้องหาทางออก ²

...สถานการณ์เรื่องข้าวพื้นบ้านและวิถีชาวนาจังหวัดพัทลุงมีประเด็นทั้งที่นำเป็นห่วงและน่าท้าทายในหลายประการ จากปี 2518 ที่เริ่มมีพันธุ์ข้าว กข.7 กข.13 เข้ามาในพื้นที่ภาคใต้ จนกระทั่งข้าวพันธุ์ชัยนาทหอมปทุม กข.33 มาเลย์ เริ่มเข้ามาทดแทนข้าวพื้นบ้าน และได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ผนวกกับในช่วงเวลาสิบปีที่ผ่านมานี้

พื้นที่ภาคใต้เจอกับปรากฏการณ์พืชเศรษฐกิจ โดยเฉพาะยางพารา และปาล์มน้ำมันเข้ามารุกพื้นที่นาอย่างหนัก เกิดสภาพปัญหา “ยางลงนา

¹ <http://www.phatthalung.go.th/news/news>

² ร่างข้อเสนอแนวทางการขับเคลื่อนประเด็นข้าวพื้นบ้านและวิถีชาวนา “สมัชชาวิชาการชาวนาเมืองลุง”

ปาล์มลวงนา” และ “นาถูกทิ้งร้าง” เป็นพื้นที่กว้างขวาง ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาการผลิตและบริโภคข้าวของคนเมืองลุ่มก็มีแนวโน้มที่ชัดเจนว่า ข้าวที่ปลูกในจังหวัดพัทลุงเองไม่เพียงพอต่อการบริโภคของคนเมืองลุ่ม จำเป็นต้องนำเข้าข้าวจากจังหวัดอื่นๆ ไปจนถึงภาคอื่นๆ มาเป็นจำนวนมาก

ยิ่งไปกว่านั้น ในช่วงปลายปี 2550 ถึงต้นปี 2551 เกิดภาวะวิกฤติอาหารในระดับโลก ข้าวมีราคาแพงอย่างเหลือเชื่อ วันที่ 24 เมษายน 2551 ราคาข้าวขาว 5% ของไทย ที่ถือเป็นมาตรฐานราคาข้าวของโลก ราคาพุ่งขึ้นมากกว่า 5% จนทะลุระดับตันละ 1,000 ดอลลาร์ เป็นการสร้างสถิติราคาสูงสุดเป็นประวัติการณ์ (และมีแนวโน้มว่าจะสูงขึ้นไปเรื่อยๆ) ทำให้ไม่เฉพาะเกษตรกรหรือผู้คนที่ไปในสังคมเท่านั้นที่เริ่มคิดกลับมาปลูกข้าว

หากแต่บรรษัทด้านอุตสาหกรรมอาหารและกลุ่มทุนธุรกิจต่างๆ ทั้งในและนอกประเทศ (เช่น ในเดือนพฤษภาคม 2551 มีกระแสข่าวในหนังสือพิมพ์ว่ารัฐบาลได้ชักชวนนักธุรกิจชาวซาอุดีอาระเบียเข้ามาลงทุนทำนา) ก็เริ่มหันมาสนใจลงทุนทำการผลิตข้าวมากขึ้นอย่างเห็นเป็นล่ำเป็นสัน อีกทั้งมีแนวโน้มแสดงถึงการรุกคืบเข้าครอบครองพื้นที่นาของเกษตรกรรายย่อยอย่างมีนัยสำคัญ ส่งผลกระทบต่อระบบอาหารในท้องถิ่นและความมั่นคงทางอาหารของประเทศโดยรวม

คำถามก็คือ...ท่ามกลางปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ วิถีชาวนารายย่อยและทางเลือกของผู้บริโภคในจังหวัดพัทลุงจะเป็นเช่นไร เราจะทำอะไรได้บ้าง เพื่อให้ระบบการผลิตและการบริโภคข้าวของคนเมืองลุ่มเป็นไปอย่างเหมาะสม สร้างความเป็นธรรมและเอื้อต่อสุขภาวะโดยรวม...

จากสถานการณ์ดังกล่าวจะพบว่าข้าวในพัทลุงเริ่มเกิดวิกฤติมากขึ้น แต่ที่น่าสนใจก็คือท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าวตอนนี้สังคมโดยเฉพาะในภาคชุมชนได้เริ่มต้นในการแสวงหาคำตอบต่อปัญหาดังกล่าวแล้ว ซึ่งในขณะนี้จะพบว่าทั้งองค์กรภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และที่สำคัญภาคชุมชนชาวบ้านเริ่มการดำเนินกิจกรรมเพื่อฟื้นวิถีชาวนาพัทลุงโดยเริ่มในหลายมิติทั้งการวิจัย การลงมือปฏิบัติจริง การเชื่อมร้อยเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน

ข้าวพันธุ์พื้นเมืองคือภูมิติของการฟื้นฟูวิถี “นา”

ข้าวเป็นพืชสำคัญของจังหวัดพัทลุงไม่เพียงแต่จะมีการทำนามากเท่านั้นแต่มีจุดเด่นที่พันธุ์ข้าว ซึ่งประกอบด้วยพันธุ์พื้นเมืองที่มีคุณภาพจำนวนมาก ทำให้เกษตรกรสามารถเลือกผลิตข้าวที่มีคุณภาพได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ โดยที่ผ่านมาข้าวพันธุ์พื้นเมืองสามารถสร้างชื่อให้กับจังหวัดพัทลุง โดยเฉพาะข้าวสังข์หยด และความโดดเด่นเหล่านี้สามารถใช้เป็นจุดแข็งของเกษตรกรโดยเฉพาะในการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและยกระดับมูลค่าทางเศรษฐกิจ

พันธุ์ข้าวจังหวัดพัทลุงได้รับความสนใจจากสาธารณะเพิ่มขึ้นและในปี พ.ศ.2543 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราช ดำริ ตั้งโครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ จังหวัดพัทลุง ที่ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง ซึ่งได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบแปลงนาในโครงการฯ จึงได้ดำเนินการปลูกข้าวพันธุ์สังข์หยด และได้มีโอกาสถวายข้าวสังข์หยดแด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

นอกจากนี้ยังยกระดับไปสู่การขึ้นทะเบียนกับทางการโดยศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง ได้ดำเนินการยื่นคำขอหนังสือรับรองพันธุ์พืชขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ.2518 โดยกรมวิชาการเกษตรได้ประกาศออกหนังสือรับรองพันธุ์พืชขึ้นทะเบียนชื่อพันธุ์ “ข้าวสังข์หยดพัทลุง” และได้ดำเนินการเสนอคำขอขึ้นทะเบียนเป็นสินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ต่อกกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ โดยใช้ชื่อสินค้าว่า “ข้าวสังข์หยดเมืองพัทลุง”³

ข้าวพันธุ์พื้นเมืองจะสามารถสร้างความมั่นคงให้กับชาวนาทั้งนี้ เพราะข้าวพื้นเมืองสามารถปรับตัวให้กับพื้นที่ ไม่จำเป็นต้องใช้สารเคมีเหมือนเช่นข้าวที่ราชการส่งเสริมหากมีการเริ่มการทำงานด้วยพันธุ์ข้าวพื้นเมืองกันจริงๆ พัทลุงจะพลิกฟื้นวิถีการทำนาในทุกมิติ ทั้งมิติวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และการรักษาพันธุ์กรรมข้าว

³ <http://kkn-rsc.ricethailand.go.th/rice>

สามเหลี่ยมเขยื้อน “ข้าว” เมืองลุง “ยุทธศาสตร์ของเราคือเลี้ยงตัวเอง”

เหลี่ยมแรกเขยื้อนที่ภาคประชาชน

ภาคประชาชนจังหวัดพัทลุงมีกระบวนการเคลื่อนไหวงานที่น่าสนใจอย่างยิ่งทั้งนี้เพราะว่าหลายกลุ่มเกิดความเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาข้าวพัทลุงในลักษณะต่างๆ เช่น การฟื้นข้าวพื้นเมือง การวิจัยข้าว การส่งเสริมการผลิตภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมถึงการตลาดข้าว ที่สำคัญไปกว่านั้นก็คือ การเคลื่อนไหวดังกล่าวกระทำในรูปแบบกลุ่มและพัฒนาไปสู่การทำงานเชื่อมร้อยกันในลักษณะเครือข่าย

ช่วงประมาณปี 2548 พบว่าการทำงานเริ่มเกิดวิกฤติเนื่องจาก ชาวนาไม่สนใจการทำงาน ลืมพันธุ์ข้าว หลายกลุ่มมองครั้นเห็นว่าหากไม่เริ่มทำกิจกรรมการฟื้นฟูอีกสิบปีอาจไม่มีคนทำนา ทั้งนี้เนื่องจากชาวนาที่พัทลุงก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกับชาวนาในพื้นที่อื่นๆ คือประสบกับปัญหาการขาดทุน จึงแปรเปลี่ยนวิถีไปสู่การทำเกษตรอย่างอื่น เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน หรือไม้ก็ทิ้งนาให้รกร้างแล้วไปทำงานรับจ้าง

สถานการณ์เช่นนี้ส่งผลให้เกิดการแปรสภาพวิถีทางสังคมของจังหวัดพัทลุงไปโดยปริยายแม้ว่าจะไม่ชัดเจนเมื่อเทียบกับจังหวัดอื่นๆ แต่หากไม่ปรับตัวหรือดำเนินการฟื้นฟูวิกฤติดังกล่าวก็จะเพิ่มสูงขึ้น วิกฤติทางสังคมที่เกิดจากการเปลี่ยนวิถีการทำงานอาจรุนแรงไม่น้อยไปกว่าวิกฤติข้าว หากยังไม่สามารถฟื้นวิถีกลับมา

การทำงานเป็นวิถีวัฒนธรรม

ทั้งนี้เพราะการทำงานเป็นวิถีวัฒนธรรมไม่ใช่แค่การประกอบอาชีพอย่างเดียว การทำงานในจังหวัดพัทลุงตลอดทุกชั้นตอนต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ต้องมีพิธีความศักดิ์สิทธิ์เข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้การทำงานเชื่อมร้อยคนเข้าด้วยกันและยังเป็นวิถีในการกลมเกลียวและบ่มเพาะนิสัยใจคอของคนในสังคมด้วย การฟื้นฟูกิจกรรมการทำงานจึงมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะการฟื้นฟูชาวนาเดิมให้หันมาทำนาใหม่ รวมทั้งการส่งเสริมให้เยาวชนทำนาเป็นสิ่งที่เหล่านี้เริ่มดำเนินการมาแล้วอย่างน้อยเมื่อ 3-4 ที่ผ่านมาโดยภาคประชาชนร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและภาครัฐ

เขยื้อนสำนึกทางวัฒนธรรมชุมชนชาวนา

“ถ้าฟื้นฟูการทำงานขึ้นมาได้ก็หมายความว่าสามารถคืนวิถีวัฒนธรรมกลับมา” การฟื้นฟูวิถีการทำงานที่พัทลุงจึงต้องเริ่มต้นที่สำนึกของชาวนาซึ่งหมายถึงหลายมิติ เช่น วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และสำนึกดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการสร้างความรู้ในลักษณะ “การเรียนรู้ร่วมกัน” เพราะกระบวนการเรียนรู้เท่านั้นจะนำมาซึ่ง “ความเชื่อมั่น” ที่จะทำนาต่อ ทั้งนี้เพราะว่าที่ผ่านมาการเปลี่ยนวิถีการทำงาน ก่อให้เกิดการขาดทุน การส่งเสริมของรัฐทำให้ชาวนาต้องปรับเปลี่ยนไปสู่การพึ่งพิงข้างนอกมากขึ้น จนกลายเป็นความไม่คุ้มค่า ในที่สุดก็เลิกวิถีการทำงานไปสู่การทำงานจ้างหรือไม่ก็มีการปรับเปลี่ยนที่นำไปสู่อาชีพแบบอื่น

หลายชุมชนเริ่มทำเป็นรูปธรรมให้เป็นตัวอย่าง

ในขณะนี้หลายชุมชนเริ่มฟื้นฟูวิถีชาวนาให้เป็นตัวอย่างแล้ว เช่น ชาวนาบางแก้ว นาปะขอ อ.บางแก้ว ชุมชนตำนาน อ.เมือง ชุมชนควนคูฎ อ.เมืองเป็นต้นชุมชนเหล่านี้มีความก้าวหน้าในการดำเนินการที่แตกต่างกันไป แต่ก็สามารถกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญให้กับชุมชนอื่นๆ

ชุมชนนาปะขอ มีกระบวนการฟื้นฟูการทำนาที่น่าสนใจมากทั้งในมิติ การคัดเลือกพันธุ์ข้าวการฟื้นฟูพิธีกรรมการทำขวัญข้าวและมีกระบวนการทำนา ด้วยข้าวพื้นเมืองขยายออกไปอย่างกว้างขวางตลอดจนเป็นแหล่งข้าวพื้นบ้าน ที่สำคัญ

ชุมชนท่าช้าง

“ตอนนี้อะเราเอาข้าวหอมนิลให้ลูกกินลูกก็เหมือนว่าอีร้องเพราะข้าว มันสีดำ พอบอกให้ผู้หลักผู้ใหญ่กินเขาก็ไม่ยอมกิน แล้วจะฟื้นข้าวพื้นเมือง กันอย่างไร” พี่ต๋นเล่าให้ฟัง ที่ชุมชนท่าช้าง ต.พนางตุง อ.ควนขนุน จังหวัด พัทลุง เป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มีความปรารถนาที่จะร่วมกันฟื้นฟูการทำนาในรูปแบบภูมิปัญญา

ทั้งนี้เพราะว่าในกระบวนการประชาคมหมู่บ้านค้นพบว่าปัญหาที่สำคัญของชุมชนนี้คือ การซื้อข้าวกินแม้ว่าจะทำนากันหลายบ้าน รวมทั้งข้าว ที่ซื้อมานั้นมีสารเคมีเจือปนเราจึงกินสารเคมีกันทุกวัน จึงเป็นเริ่มต้นของ กระบวนการทำนาข้าวภูมิปัญญา

“เพิ่งกลับมาจากการทำปุ๋ยชีวภาพได้หลายแล้วเอามาใช้กับนากับพืช เลิกใช้สารเคมีกันสักที” พี่ต๋นเล่าต่อพร้อมกับบอกว่าในการทำนาของท่าช้าง ตอนนี้มีแปลงนาสาธิตราว 20 ไร่ เพื่อทำข้าวพื้นเมือง เช่น เล็บนอก ดอกขอม หอมนิล เป็นกระบวนการสำคัญที่จะนำข้าวพื้นเมืองกลับมาให้ได้

“ข้าวสำหรับพัทลุงมีความสำคัญมาก ไม่ว่าจะทำอะไรก็ต้องกินข้าว ยางพางเท่าไรก็ต้องกินข้าว แต่ตอนนี้หันไปดูนาข้าวมีแต่ปล้ำล้มกับยาง เสียแล้ว” การทำนาในจังหวัดพัทลุงมีหลายชุมชนที่ร่วมกันฟื้นพันธุ์ข้าวพื้นเมือง และในระดับจังหวัดก็พยายามที่จะเชื่อมร้อยกันเพื่อขับเคลื่อน เป็นขบวน เพราะข้าวคือสิ่งสำคัญของพัทลุง

“ตอนที่เรากลับมาก็ให้เยาวชนเข้ามาเรียนรู้ด้วย มาสำรวจดูว่าการ ทำนาแบบไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ทำให้ปลากลับมาหรือไม่ มีความสมบูรณ์อย่างไร และต่อไปก็ต้องทำขวัญข้าว และพิธีกรรมอื่นๆที่เกี่ยวกับข้าวทั้งหมดเพื่อ ฟื้นวิถีข้าวมาให้ครบสมบูรณ์”

“ตอนนี้แม้ว่าจะมีหลายคนไม่เห็นด้วยกับการทำนาแบบนี้แต่สักวันเราเชื่อว่าเขาจะเปลี่ยนเมื่อผลงานปรากฏออกมา”

และนี่คืออีกหนึ่งพลังที่จะขับเคลื่อนไปสู่การฟื้นการทำนาข้าวในพัทลุง

ชุมชนควนกุฎี

เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของหลายพื้นที่หลังจากที่เริ่มกระบวนการค้นหาข้อมูลประเด็นรายรับรายจ่ายพบว่า ค่าใช้จ่ายด้านข้าวสารมีอยู่จำนวนมาก ตลอดจนการพบสารเคมีในร่างกายของคนจึงคิดว่าน่าจะมีการทำพืชปลอดสารพิษในชุมชนและได้ร่วมกันริเริ่มเรื่อยมา จนกระทั่งผู้ใหญ่ผู้ใจดีได้เริ่มทำนาข้าวชีวภาพ จนได้ผลดี หลังจากนั้นคนอื่นๆ ก็ค่อยๆ เอาอย่าง จนปัจจุบันมีแปลงนาสาธิตและโรงปุ๋ยชีวภาพเป็นที่เรียนรู้ของชุมชนในพัทลุง ถือว่าได้ริเริ่มขยายผลเกี่ยวกับการทำนาชีวภาพและการฟื้นพันธุ์ข้าวพื้นเมือง

ชุมชนตำนาน

นับเป็นอีกหนึ่งชุมชนที่เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนเรื่องการทำนาพื้นเมือง ด้วยกระบวนการทำนาต้นแบบให้คนอื่นๆ ในชุมชนเห็น ทั้งนี้ได้พาเยาวชนเข้ามาด้วยกันเรียนรู้เพื่อนำพาเยาวชนกลับสู่วิถีการทำงานรวมทั้งการทำงานร่วมกับศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง เพื่อนำความรู้ที่ได้เข้ามาพัฒนาการทำนาในชุมชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

“ที่นี่เราทำมาแล้วไม่กว่า 3 ปีมีสมาชิกหลายรายรวมทั้งมีเยาวชนเข้ามาร่วมด้วย”

“ตอนนี้ก็กำลังขยายให้เพิ่มมากขึ้นรวมทั้งได้พันธุ์ข้าวใหม่ๆ มาหลายพันธุ์ที่เป็นพันธุ์พื้นเมืองโดยเฉพาะบางชนิดกำลังจะสูญหายไปหมดแล้วที่บ้านผมก็เก็บมาเพาะไว้หลายอยู่”

“มีงานวิจัยบอกว่าข้าวหน่วยเชื้อซึ่งเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองของพัทลุงมีธาตุอาหารสูงมาก สูงกว่าข้าวทั่วไปมาก ซึ่งก่อนหน้านี้เขานิยมเอานอกกินกันแต่ตอนนี้คนก็เริ่มหันมากินกันบ้างแล้ว ซึ่งก็จะเป็นผลดีสำหรับการฟื้นฟูพันธุ์ข้าวต่อไป”

“ตอนนี้ในกระบวนการขับเคลื่อนระดับจังหวัดน่าจะดีขึ้น กระแสหลายพื้นที่เริ่มตอบรับเรื่องการทำข่าวพื้นเมือง อาจจะช่วยปูเคมีแพงหรืออะไรก็ได้แล้วแต่ ทำให้การฟื้นวิถีข้าวของพัทลุงน่าจะดีขึ้นหลังจากพูดกันมานับสิบปี”

นำพัฒนา แกนนำหลักของชุมชนและแกนนำหลักของจังหวัดในการขับเคลื่อนเรื่องนาข้าววิถีภูมิปัญญา และบอกว่าข่าวเป็นเรื่องหลักของพัทลุงที่จะต้องนำไปสู่การขยายผลให้กว้างมากขึ้น ซึ่งตอนนี้อาจจะเป็นจังหวัดที่ดีที่มีหน่วยงานรัฐและหน่วยงานทางวิชาการเข้ามาร่วมด้วย

ที่สำคัญงานวิจัยทั้งหมดจะต้องเป็นทรัพย์สินสมบัติของคนไทย จะต้องไม่ต้องเป็นของชาวต่างชาติเหมือนหลายสิ่งหลายอย่างที่ผ่านมา งานวิจัยที่เกิดขึ้นจึงอาจต้องจดลิขสิทธิ์เพื่อป้องกันต่างชาติขโมยสายพันธุ์ และหลังจากนี้จะต้องร่วมมือกันขับเคลื่อนงานพื้นวิถีนานาแบบภูมิปัญญาขึ้นมาให้ได้

“รัฐ” ต้องหันกลับมาหนุนการฟื้นฟูภูมิปัญญาชุมชน

บทบาทของรัฐจะต้องทบทวนการช่วยเหลือชาวนาเพื่อนำไปสู่การสนับสนุนที่ถูกต้องโดยพิจารณาจากผลลัพธ์ที่ผ่านมาว่าการสนับสนุนในรูปแบบเดิมไม่สามารถนำไปสู่การอยู่ดีของชาวนาได้ ในทางตรงกันข้ามกลับนำไปสู่การล่มสลายของวิถีชาวนาดังที่ปรากฏให้เห็นทั่วทั้งประเทศไทย

พัทลุงเป็นจังหวัดที่หน่วยงานรัฐค่อนข้างตื่นตัวเรื่องการจัดการข้าวพอควร โดยเฉพาะศูนย์วิจัยข้าวพัทลุงที่มีการทำงานในลักษณะเชิงการวิจัยพันธุ์ข้าวและทำงานร่วมกับองค์กรชุมชนการเชื่อมร้อยกระบวนการทำงานระหว่างภาครัฐและกลุ่มองค์กรประชาชน

การทำงานในลักษณะนี้จะก่อให้เกิดการพัฒนาในลักษณะยกระดับการพัฒนาข้าวได้ดีขึ้นเนื่องจากว่าการทำงานดังกล่าวจะสามารถเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์เข้าด้วยกัน โดยจะช่วยเติมช่องว่างของภูมิปัญญาแต่ละแขนงให้สมบูรณ์ขึ้น

ศูนย์วิจัยข้าวซึ่งร่วมมือกับกลุ่มองค์กรประชาชน เช่น กลุ่มเกษตรกรทางเลือก ทำงานด้านวิจัยข้าวด้วยกัน เช่น กลุ่มทำนาที่ตำบลตำนังงาน วิจัยร่วมกับศูนย์วิจัยข้าว เพื่อขยายสายพันธุ์ข้าวประมาณ 40 สายพันธุ์ เป็นต้น

สิ่งที่สำคัญนอกเหนือไปกว่านั้นก็คือว่าหน่วยงานของรัฐจะต้องยอมรับข้อผิดพลาดที่ผ่านมาว่าผลลัพธ์ของกระบวนการส่งเสริมการทำนาแบบเดิมก่อให้เกิดบทเรียนของการล้มสลายอย่างไร และจะต้องไม่เดินตามแนวทางเดิมอีก ซึ่งในปัจจุบันองค์กรชุมชนในจังหวัดพัทลุงมีความก้าวหน้าในเชิงการจัดการความรู้ที่จะนำไปสู่การฟื้นฟูวิจัยข้าวหน่วยงานควรเข้าไปหนุนเสริมในสิ่งที่ชุมชนทำภายใต้กระบวนการทางปัญญาของชุมชนท้องถิ่นที่ปลูกข้าวได้ผลตลอดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ

“งานวิชาการ” วิทยาศาสตร์อธิบายหนุนความรู้ภูมิปัญญาให้เกิดการยอมรับ

มหาวิทยาลัยทักษิณวิทยาเขตพัทลุงโดยวิทยาลัยภูมิปัญญาเป็นหน่วยงานที่สำคัญในการสนับสนุนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยเฉพาะการสนับสนุนให้ชุมชนใช้ที่ดินของวิทยาลัยสร้างงานวิจัยข้าวร่วมกันเพื่อนำไปสู่การค้นหาสิ่งที่ดีที่สุดในการบวนการทำงานนอกจากนี้ยังต้องเปลี่ยนกระบวนการทำงานเรื่องข้าวในการสนับสนุนภูมิปัญญาชุมชนเป็นหลักทั้งนี้เพราะว่าที่ผ่านมาได้พิสูจน์แล้วว่าวิชาการแบบรัฐคิดนำไปสู่ความล้มสลายของสังคมชาวนาอย่างที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

แนวทางการเคลื่อนงาน กำหนด 3 บทบาทรัฐ ชุมชน วิชาการ

จากการประชุมระดมความเห็นพบว่าวิธีการที่สำคัญประการหนึ่งในการฟื้นฟูวิถีการทำนาของประชาชนคือ การนำประชาชนมาเรียนรู้ร่วมกับกับตัวอย่างชุมชนที่เริ่มมีการทำนาแบบอินทรีย์เพื่อให้ชาวนาเกิดความมั่นใจว่า

การทำงานจะไม่ขาดทุนนอกจากนี้การทำงานยังสามารถฟื้นฟูวิถีทางสังคมกลับคืนมาอีกด้วยทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวจะต้องนำไปสู่การลงมือเรียนรู้เก็บข้อมูลด้วยตัวเองของชาวนาแต่ละคนเพื่อก่อให้เกิดความรู้ที่จะนำมาสู่ความตระหนักรู้

นอกจากนี้ยังพบว่ากระบวนการทำงานที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพที่สูงขึ้นจะต้องมีการขับเคลื่อนด้วย 3 องค์ประกอบหลักคือ

ภาคชุมชนซึ่งมีภูมิปัญญาในการทำนาตามวิถีธรรมชาติมีความองค์ความรู้ในการทำนาแบบธรรมชาติเดิม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ส่งสมถายทอดมานานและสามารถใช้ได้ในยุคปัจจุบัน

ภาควิชาการ สามารถใช้ความรู้ในกระบวนการทางวิทยาศาสตร์มาช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาสายพันธุ์ข้าวให้ดีขึ้น รวมทั้งยังมีบทบาทในการส่งเสริมความรู้ด้านอื่นๆด้วย

ภาครัฐ จะต้องมีความเชื่อมั่นว่าภาคประชาชนมีศักยภาพเพียงพอในการดำเนินการ และความรู้ที่เพียงพอต่อกระบวนการทำงาน รัฐต้องไม่แทรกแซงหรือไปส่งเสริมกระบวนการทำงานที่ก่อให้เกิดการลดทอนศักยภาพและความรู้ของชุมชน

นอกจากนี้ยังพบว่าการทำงานขับเคลื่อนเรื่องข้าวในจังหวัดพัทลุงมีการดำเนินการระดมความเห็นเพื่อนำไปสู่แนวทางการทำงานหลายครั้ง ซึ่งเป็นเส้นทางสำหรับการขับเคลื่อนสู่พัทลุงเมืองปลูกข้าว แนวคิดการประชุมแต่ละครั้งจะนำมาสู่วิคิดและวิธีการขับเคลื่อนงานของกลุ่มการทำนาข้าวพัทลุงเช่น ข้าวพื้นบ้านเป็นฐาน มีฐานคิดที่สำคัญคือการทำนาบนการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน วัฒนธรรมชุมชน

การทำงานภายใต้ฐานปัญญา

“ฟื้นความเชื่อมั่นวิถีนา 4 องค์ประกอบ”

“เรียนรู้ เพื่อจะเรียนรู้ให้อยู่ได้”

1. เมล็ดพันธุ์

เมล็ดพันธุ์มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการฟื้นวิถีนา ทั้งนี้เพราะว่าการเปลี่ยนแปลงวิถีนาที่ผ่านมาล้วนแต่เกิดขึ้นจากมาจากการเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ข้าว จากการส่งเสริมของภาครัฐทำให้ต้องใช้ปุ๋ย ใช้ยาปราบศัตรูพืช ซึ่งเป็นการลงทุนจำนวนมากของชุมชนชาวนา เมื่อขาดทุนก็เลยเลิกทำนา ซึ่งต่างกับวิถีสมัยก่อนชาวนาจะเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เอง นำมาคัดเลือกเอาเมล็ดที่สมบูรณ์เพื่อนำไปใช้เป็นเมล็ดพันธุ์ต่อ ซึ่งจะเป็นพันธุ์ข้าวที่ทนต่อสภาพแวดล้อมไม่จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยและยาเพราะฉะนั้นในกระบวนการฟื้นวิถีชาวนาจึงต้องฟื้นที่เมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นปัจจัยเบื้องต้น

2. แรงงานและวิถีการผลิต

แรงงานของการทำนาในวิถีคือการแลกแรงงานในลักษณะที่เรียกว่า การ “ขอ” หรือการลงแขก เป็นการใช้แรงงานที่ตั้งอยู่บนวิถีวัฒนธรรมเป็นการประหยัดไม่ต้องจ้างแรงงานทำให้ต้นทุนลดลง ซึ่งในปัจจุบันวิถีเหล่านี้ก็ยังคงหลงเหลืออยู่ ส่วนวิถีการผลิตเมื่อสามารถฟื้นพันธุ์ข้าวพื้นเมืองมาได้ก็สามารถเปลี่ยนแปลงไปสู่การไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและยา ซึ่งเป็นการลดต้นทุนมหาศาล

3. วัฒนธรรม

การทำนาคือวิถีวัฒนธรรมไม่ใช่เพียงการประกอบอาชีพเพราะการทำนาคือการช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนบ้าน และพึ่งพากันระหว่างธรรมชาติกับคนผ่านพิธีกรรมในรูปแบบต่างๆ เช่นการทำขวัญข้าว การบูชาแม่โพสพ การฟื้นพิธีกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นจึงหมายถึงการฟื้นระบบวิถีนาทั้งหมดขึ้นมา เพราะวัฒนธรรมเปรียบเสมือนเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชาวนาไว้

4. การแปรรูป

การแปรรูปออกมาเป็นข้าวสารเป็นวงจรที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการทำงาน เนื่องจากปัจจุบันโรงสีกลายเป็นตัวแปรที่สำคัญของกระบวนการตลาดข้าว และในการแปรรูปข้าวเปลือกเป็นอาหารก็ต้องอาศัยโรงสี ซึ่งปกติแล้วกลไกนี้ไม่สามารถควบคุมได้โดยชาวนา การพึ่งตนเองในการแปรรูปจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในกระบวนการฟื้นฟูวิถีการทำงาน เช่น การมีโรงสีหรือการฟื้นฟูวิถีการสีข้าวแบบเดิม เช่นการทำครกสี ซึ่งตอนนี้นักส่งเสริมเริ่มการฟื้นฟูการสีข้าวกับครกสีซึ่งได้รับการสนใจมากจากชาวนา

ขับเคลื่อนความรู้คือหัวใจสู่ปฏิบัติการ

การขับเคลื่อนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การขับเคลื่อนงานด้านความรู้ ซึ่งตอนนี้มีภารกิจเรื่องโจทย์วิจัย เช่น การสร้าง การพัฒนา การจัดการองค์ความรู้ การขยายผล เป็นต้น หรือ เป็นการจัดการความรู้เชิงกระบวนการ ก็จะสามารถสร้างพลังได้มากขึ้นเนื่องจากการระดมความรู้ระหว่างกัน ซึ่งการวิจัยดังกล่าวนี้เป็นกระบวนการวิจัยทั้งทางด้านการพัฒนาพันธุ์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนไปจนถึงการคิดเรื่องกลไกการตลาด

“การปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรือกระบวนการทัศน์ของชาวนาเป็นสำคัญ จากความคิดของการพึ่งพาภายนอกมาสู่การพึ่งพาตนเองและชุมชน จากความคิดการเน้นทุนนิยมที่ชีวิตกันที่ตัวเลขทางเศรษฐกิจมาสู่แนวคิดของการเน้นความสัมพันธ์ในสังคมที่มีตัวชีวิตคือความสุขอย่างพอเพียงระหว่างคนด้วยกันและระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม”⁴

แนวทางการขับเคลื่อนเพื่อนำไปสู่การฟื้นฟูการทำงานในจังหวัดพัทลุงที่สำคัญในเบื้องต้นคือการปรับเปลี่ยนความคิด ความเชื่อมั่น ว่าวิถีชาวนาสามารถให้ผลลัพธ์ได้ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม แต่วิธีคิดดังกล่าวจะกลับมาได้ก็ต่อเมื่อชุมชนต้องเห็นว่าสามารถกระทำได้จริง

การจัดการความรู้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเคลื่อนแนวคิดและโจทย์ก็คือจะทำให้แนวคิดอย่างนี้ได้รับการขับเคลื่อนอย่างจริงจังได้อย่างไร

⁴ เวทีประชุมคณะทำงานยุทธศาสตร์ชาวนาภาคใต้ ครั้งที่ 1/2551 วันที่ 23 พฤษภาคม 2551 วิทยาลัยเกษตรวนา ต.ตำนัง อ.เมือง จ.พัทลุง

และแนวทางที่สำคัญประการหนึ่งก็คือการประสานกลุ่มชาวนาและภาคีสร้างกระบวนการร่วมเรียนรู้ สร้างรูปธรรม ปฏิบัติการ และขับเคลื่อนนโยบายเพื่อร่วมกันสืบสานปกป้องวิถีชาวนาพื้นบ้านภาคใต้

เรียนรู้อย่างเท่าเทียมจนเกิดโจทย์การเรียนรู้ร่วมกัน⁵

- เวลาพูดเรื่องอะไรที่เป็นความเสี่ยง แต่ข้อมูลยังมีน้อย ทำอย่างไรจะหาข้อมูลเรื่องข้าวออกมาให้ชัดเจน จะได้พูดกับเขาดีกว่าพื้นที่ทำนาเหลือก็เปอร์เซ็นต์
- จริงๆ พวกเรามีตัวอย่างดีๆ เยอะ ทำอย่างไรจะประมวลองค์รู้การทำงานให้เป็นคู่มือก็ได้ หรือเป็นชุดความรู้ออกมา ทำให้เป็นเอกลักษณ์ของเรา อย่างน้อยๆ ก็ให้นักเรียนไปเรียนได้
- มันมีความรู้ที่หลากหลายในระบบนิเวศ นาควน นาเล นาราบ ความรู้และเทคนิคในที่เหล่านี้จะยกระดับรวมกันได้อย่างไร
- เราต้องการจัดการความรู้ในการขับเคลื่อนเครือข่าย จัดการอย่างไรให้ใช้ความรู้ร่วมกัน ขับในระดับจังหวัดได้เลย
- ในระดับเครือข่าย ถ้าเรามีอะไรสักอย่างที่ทำให้เราเข้มแข็งต้องมีของเล่นสักอย่างให้ได้มาเจอกันบ่อยๆ การจัดเวทีพัฒนาองค์ความรู้ก็ได้ หรืองานวิจัยก็ได้
- สิ่งที่เราจะร่วมกันทำร่วมกัน คือ การหาคำตอบว่าข้าวอะไรอร่อย น่าจะเสนอคนกินในตลาดด้วย เป็นการทำงานกับผู้บริโภค

โจทย์ทั้งหมดนี้คือการใช้อยุทธศาสตร์การฟื้นฟูอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นบ้านขึ้นมาเป็นแกนกลางในการขับเคลื่อนงาน ทำให้องค์ความรู้ภูมิปัญญาของเกษตรกรและกลุ่มองค์กรชาวนาได้ถูกยกระดับ พัฒนาและนำมาปรับประยุกต์ใช้อย่างหลากหลายรวมทั้งได้ก่อเกิดงานศึกษา/วิจัยที่ดำเนินการโดยชาวบ้านเพื่อตอบโจทย์ของชาวบ้านเองในหลายรูปแบบ นับตั้งแต่องานวิจัยภายใต้โครงการพัฒนาต่างๆ เรื่อยมาจนถึงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

⁵ เวทีประชุมคณะทำงานยุทธศาสตร์ชาวนาภาคใต้ ครั้งที่ 1/2551 วันที่ 23 พฤษภาคม 2551 วิทยาลัยเกษตรอนา ต.ตำนาค อ.เมือง จ.พัทลุง

การขับเคลื่อนเชิงกระบวนการ

ริเริ่มสร้างเครือข่ายปลูกข้าวด้วยเกษตร “มายา”

จังหวัดพัทลุง ได้ริเริ่มการผลิตและส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ในหลายพื้นที่ เช่น นาข้าวที่บ้านหนองเตย ม.15 ต. ควนมะพร้าว เนื้อที่ 100 ไร่ เพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้การผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรใน จังหวัดพัทลุง และจังหวัดใกล้เคียง เป็นการพัฒนาการผลิตสู่ระบบเกษตร อินทรีย์ โดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์คุณภาพสูง ทดแทนปุ๋ยเคมีและสารเคมีทางการ เกษตร ความหมายของเกษตรชีวภาพของจังหวัดพัทลุงคือการใช้มายาใน สมัยก่อน ซึ่งในจังหวัดพัทลุงมีความอุดมสมบูรณ์ของดินมายามาก โดยเฉพาะพื้นที่แถบภูเขา

การขับเคลื่อนเกษตรชีวภาพหรือเกษตรมายา จึงเป็นการเพิ่มความ เชื่อมั่นในระบบการผลิตข้าวอินทรีย์ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงได้ รับการคัดเลือกให้เป็น 1 ใน 10 จังหวัดนำร่องในการจัดทำโครงการสาธิต ทดสอบการผลิตข้าวอินทรีย์ เป็นแปลงตัวอย่างของเกษตรกร ทั้งใน จังหวัดพัทลุง และจังหวัดใกล้เคียง ⁶

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมโครงการฟื้นฟูการไถนาด้วยควาย ตามแนว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มหาวิทยาลัยทักษิณ เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้ วิถีชีวิตของชาวนาแบบดั้งเดิม และฟื้นฟูการทำนาโดยการใช้วัว ควาย อีกทั้งเป็นการสร้างเสริมความรัก ความสามัคคีของประชาชนในท้องถิ่นด้วย กิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาและเทคโนโลยีการผลิตข้าวพื้นเมือง

⁶ สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดพัทลุง

จังหวัดพัทลุง ฟื้นฟูการไถนาด้วยควาย ณ แปลงต้นแบบการผลิตพืช ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง วิทยาลัยภูมิปัญญา มหาวิทยาลัยทักษิณ ตำบลนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เพื่ออนุรักษ์และสืบทอด วัฒนธรรมการทำนาแบบดั้งเดิมของชาวนาในจังหวัดพัทลุงไปสู่เยาวชน

หน่วยงานท้องถิ่น “เปิดพื้นที่” ข้าวคือยุทธศาสตร์สำคัญ

ปัจจุบันข้าวพันธุ์พื้นเมืองของพัทลุงหลายชนิด เริ่มเป็นที่รู้จัก ในหมู่ผู้บริโภค โดยเฉพาะข้าวพันธุ์สังข์หยด ซึ่งเป็นที่นิยมและมียอดสั่งซื้อ เข้ามายังกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่เพิ่มขึ้น อบจ.พัทลุงได้เร่งส่งเสริมและยก ระดับคุณภาพในการผลิตข้าวสังข์หยด และข้าวพันธุ์พื้นเมืองอื่นๆ ของพัทลุง ให้ออกสู่ตลาดในปริมาณที่เพิ่มขึ้น เพื่อรองรับแนวโน้มความต้องการของ ประชาชน⁷ โดยมีการออกสำรวจพื้นที่ ซึ่งเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวพันธุ์ พื้นเมืองชั้นดีของพัทลุง ซึ่งส่วนใหญ่จะกระจายอยู่ในเขตพื้นที่ชัยบุรี, ป่าพะยอม ในอนาคตจะมีแหล่งผลิตข้าวสังข์หยดและข้าวพื้นบ้านนับหมื่นไร่”

นอกจากนี้ยังมีการผลักดันให้มีโรงสีข้าวชุมชน เพื่อให้เกษตรกร ที่ปลูกข้าวสังข์หยดและข้าวพันธุ์พื้นเมืองร่วมกันบริหารจัดการเองในรูปแบบ วิสาหกิจชุมชน ตั้งแต่เริ่มปลูก เก็บเกี่ยวผลผลิตและกระท้งบรรจุถุงเพื่อนำ ออกจำหน่ายในรูปแบบที่มีมาตรฐาน เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้าให้ชาวบ้าน อีกทั้ง อบจ.ยังเข้ามาสนับสนุนช่องทางการทำตลาดให้เกษตรกรชาวนา โดยการเปิดพื้นที่บริเวณภายในศูนย์โอท็อป พัทลุง ให้ผู้ผลิตนำสินค้า ท้องถิ่นมาวางจำหน่าย โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย และจะจำหน่ายในราคาที่ย่อมเยา

⁷ <http://www.komchadluek.net>

สู่สมัชชาขับเคลื่อนประเด็นข้าวพื้นบ้าน และวิถีชาวนาเมืองลู่

เราจะพบว่าคนเมืองลู่ตระหนักกับการฟื้นฟูการทำนาจนมีการรวมตัวจากชุมชน ภาคี จนกลายเป็นสมัชชาเพื่อ ขบคิด และเสนอยุทธศาสตร์ เพื่อนำไปสู่ปฏิบัติการด้วยแนวทางที่ถูกต้อง ร่องรอยที่สำคัญของการขับเคลื่อนงานข้าวของพัทลุง ปรากฏขึ้นเป็นระยะ โดยเฉพาะการก่อเกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชาวนาเมืองลู่หลายครั้งจนก่อเกิดความรู้สึกร่วมกันว่าต้องฟื้นฟูวิถีทำนามาให้ได้ จนกระทั่งขยับมาสู่ข้อเสนอแนวทางการขับเคลื่อนประเด็นข้าวพื้นบ้านและวิถีชาวนา “สมัชชาวิชาการชาวนาเมืองลู่”

มีการประมวลข้อเสนอแนวทางการทำงานเพื่อนำไปสู่การทำงานได้จริง ที่สำคัญคือเห็นกลุ่มคนที่จะนำไปสู่การขับเคลื่อนงานแบบเอาจริง โดยเฉพาะ “กลุ่มศึกษาวิถีชาวนาพัทลุง” ซึ่งเป็นกลุ่มที่จริงจังกับการขับเคลื่อนประเด็นเรื่องข้าว โดยกลุ่มนี้มีการประมวลเป้าหมายการทำงาน กลไก/แนวทางการทำงาน

โดยมีกลุ่มคนที่หลากหลายเข้าร่วมเป็นการดึงศักยภาพของภาคีต่างๆ เพื่อจะสร้าง “พลังร่วม” ให้ปรากฏขึ้น เน้นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในระดับจังหวัด ให้เป็นพื้นที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หนุนช่วย และสร้างปฏิบัติการเพื่อการพึ่งตนเองในระดับจังหวัด โดยมีองค์ประกอบทั้ง ชาวนา นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ภาคีรัฐ ผู้บริโภคในเมือง เป็นต้น จึงนับเป็นปรากฏการณ์การขับเคลื่อนที่สำคัญ

การเข้าร่วมกับภาคนโยบาย

“เกษตรจิตวิญญาณ ร้อยมือชาวนาสรางความหมายรวม”
“ไม่มีศัตรูพืช สัมพันธ์กับธรรมชาติ”

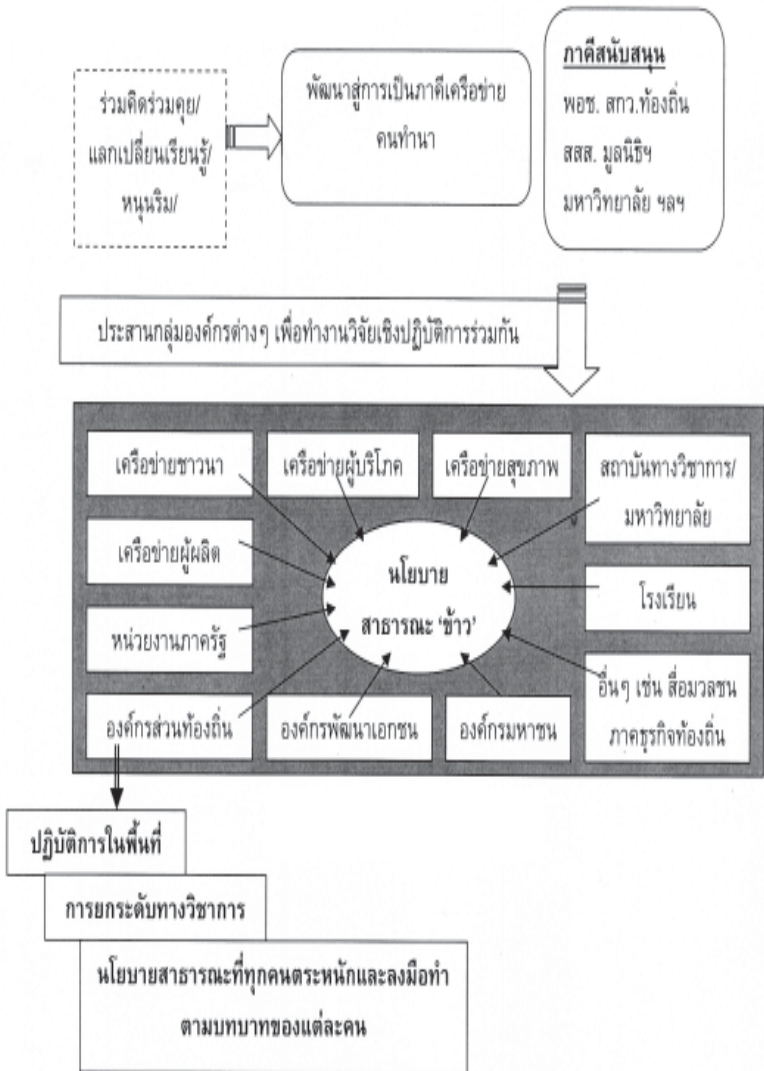
คนเมืองลุงสร้างประเด็นให้เป็นสาธารณะ ส่วนนโยบายคือปลายทาง

สิ่งที่น่าสนใจของการขับเคลื่อนประเด็นข้าวที่พัทลุงคือกลุ่มคนที่มาร่วมกันคิดเกิดขึ้นจากความตระหนักต่อสถานการณ์ และต้องการให้เกิดปฏิบัติการของชาวนาเมืองลุงเพื่อนำไปสู่การฟื้นฟู โดยเน้นให้เกิดปฏิบัติการจริงระดับชุมชน เพราะฉะนั้นการร่วมกับภาคนโยบายจึงไม่ได้เป็นเงื่อนไขสำคัญแต่คือประเด็นที่จะต้องทำให้ภาครัฐเข้ามาร่วมตามเจตนารมณ์ที่ร่วมกันคิดขึ้น

การเกิดนโยบายสาธารณะจึงเป็นประเด็นสำคัญมากกว่าการไปเชื่อมกับภาคนโยบาย ทั้งนี้เนื่องจากการกลายเป็นนโยบายสาธารณะหมายถึงการการที่มีคนร่วมตระหนักว่าประเด็นข้าวเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงนั้นหมายถึงชาวนา เครื่องมือในการทำให้เกิดนโยบายสาธารณะจึงหมายถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการตระหนักและลงมือทำคือทิศทางที่กลุ่มภาคีเครือข่ายที่สนใจเรื่องการทำนากำลังร่วมกันขับเคลื่อน

ส่วนการร่วมกับภาคนโยบายซึ่งอาจหมายถึงหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรส่วนท้องถิ่นเครือข่ายหลายพื้นที่ทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะศูนย์วิจัยข้าวพัทลุงและมหาวิทยาลัยทักษิณ ซึ่งเป็นหน่วยงานทางวิชาการที่สามารถนำมาเสริมกับการปฏิบัติของชุมชนที่ริเริ่มการฟื้นฟูข้าวได้ การร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในลักษณะดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้จริงมากกว่า

นโยบายสาธารณะคือหัวใจ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อชาวนาอยู่รอด พันธุ์ข้าวอยู่รอด

1. ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดจัดตั้งคณะทำงานซึ่งประกอบด้วย ชาวนา กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการและภาครัฐเพื่อจัดทำแนวทางและแนวทางการปฏิบัติเพื่อป้องกันและลดผลกระทบด้านวิถีภูมิปัญญาในกับนักศึกษา

2. ส่งเสริมกระบวนการจัดการองค์ความรู้เพื่อเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนโดยผู้ว่าราชการจังหวัดต้องสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรอื่นที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้ร่วมของชาวนาเพราะการเรียนรู้คือเงื่อนไขที่สำคัญของการฟื้นฟูวิถีชาวนาเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาแผนการทำนาในวิถีอินทรีย์ของชุมชนในพื้นที่สูงในรูปแบบเกษตรวิถีชาวนา

3. ขยายรูปธรรมการทำนาด้วยข้าวพื้นเมืองสู่พื้นที่อื่นๆ ด้วยการสนับสนุนของภาครัฐอย่างเป็นระบบ และสร้างตรารับรองของชุมชนขึ้นมาเพื่อรับรองการทำนาปลอดสารพิษและรับรองพันธุ์ข้าวพื้นเมืองพร้อมทั้งประกาศให้สังคมรับรู้

4. สนับสนุนให้เกิดงานวิจัยและผลงานที่เกิดขึ้นจะต้องนำไปใช้ในภาคชุมชนชาวบ้านอาจมีการจดลิขสิทธิ์เพื่อไม่ให้ตกเป็นของต่างชาติ

5. เกิดคณะทำงานจัดทำยุทธศาสตร์การจัดการพื้นที่สู่การจัดการเกษตร 4 อย่างในพื้นที่สูงให้เกิดความสมดุล คือ พื้นที่การทำนา พื้นที่ปลูกยาง พื้นที่ปลูกปาล์มและพื้นที่ปศุสัตว์ เกิดเป็นแผนพัฒนาจังหวัด หรือการจัดทำผังเมืองชุมชน

เมื่อชุมชนแก้ปัญหาความรุนแรง ในกลุ่มเด็กและเยาวชน บทเรียนจาก ต.เกาะกลาง อ.เกาะลันตา จ.กระบี่

ปัญหาเด็กและเยาวชนในเกาะลันตาเป็นปัญหาสำคัญที่ผู้คนในพื้นที่เห็นปัญหา ชุมชนเห็นความสำคัญของความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับเยาวชน มีแนวโน้มจะแย่ลง จึงนำมาสู่การหาแนวทางในการแก้ปัญหาาร่วมกันของเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งด้วยกระบวนการวิจัยหาความรู้ และกระบวนการสมัชชาเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม สุดท้ายมีการออกเป็นประกาศของตำบลในการแก้ปัญหา โดยใช้ศาสนาเป็นตัวเชื่อมร้อย และนำมาสู่การทำเป็นข้อเสนอเพื่อปรับเป็นแผนงานหลักของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดกระบี่ในการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน และมีข้อเสนอเชิงนโยบายที่เป็นเสมือนทิศและทางที่จะผลักดันให้เป็นจริงต่อไป

สามพลังที่ยังไม่ประสานกัน

ปัญหาเด็กและเยาวชนที่ดูเหมือนจะไม่มีเจ้าภาพในการแก้ปัญหา อย่างเป็นทางการนั้น นายทิวชัย อ่อนนวม ซึ่งมีบทบาทเป็นผู้ประสานงานภาคประชาสังคมในจังหวัดกระบี่ ได้ให้ทัศนะไว้อย่างน่าสนใจถึง

คุณทวิชัยให้ความเห็นว่า ที่ผ่านมาก่อนที่จะมีการพัฒนารูปแบบการจัดการทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชน ในพื้นที่นั้นได้มีกลไกที่สำคัญอยู่ 3 กลไกคือ

1. พลังกลไกการปกครองส่วนท้องถิ่น

ในปัจจุบันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่คือ อบต.เอง ยังมีศักยภาพไม่มากนักในการจัดการปัญหาที่มีความซับซ้อนเช่นปัญหาเยาวชน ซึ่งต้องระดมความร่วมมือจากหลายส่วนในการแก้ปัญหา ลำพังการจัดการระบบประมาณเท่านั้นไม่เพียงพอในการแก้ปัญหาได้

2. พลังกลไกที่ราชการจัดตั้งไว้ในพื้นที่

การแก้ปัญหาเยาวชนในพื้นที่นั้น มีกลไกของภาครัฐที่รัฐได้จัดตั้งไว้ในตำบลส่วนใหญ่ โดยเฉพาะสภาเด็กและเยาวชน ศูนย์พัฒนาครอบครัว ซึ่งจัดตั้งโดยกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ แต่ในปัจจุบันมีบทบาทน้อยในการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชนในพื้นที่

3. พลังกลไกทางศาสนาและวัฒนธรรม

โดยเฉพาะชาวมุสลิมจะมี “มัสยิด” เป็นศูนย์รวมจิตใจมาแต่ครั้งโบราณ ด้วยศรัทธาแห่งองค์ “อัลเลาะห์” แต่ด้วยสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่ดิ้นรนทำมาหากิน ทำให้พลังแห่งกลไกศาสนาและวัฒนธรรมอ่อนแรงลงไป

นอกจากความอ่อนแอของกลไกแต่ละกลไกแล้ว กลไกทั้ง 3 ยังทำงานแยกกันเป็นเอกเทศ และขาดการเชื่อมโยงประสานกันให้เป็นพลังในการพัฒนาสังคมและชุมชน

และยังพบว่าการจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชน และศูนย์พัฒนาครอบครัวประจำตำบล แม้จะมีหลักการที่ดี มีการให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องก่อนการจัดตั้ง แต่การจัดตั้งมีลักษณะ Top down ขาดการประเมินศักยภาพและความพร้อมของผู้รับผิดชอบ ภารกิจที่มอบหมายทั้งในส่วน of สภาเด็กและเยาวชน และศูนย์พัฒนาครอบครัวเป็นงานยาก และบางอย่างเกินศักยภาพที่คณะกรรมการจะดำเนินการได้ ในขณะที่การหนุนเสริม

ทั้งในเชิงวิชาการ ทรัพยากร และงบประมาณขาดความต่อเนื่อง ทำให้สภาเด็กและเยาวชนและศูนย์พัฒนาครอบครัวตำบลขาดพลัง และไม่สามารถทำงานให้ปรากฏผลเป็นรูปธรรม ซึ่งจากการสรุปร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง

องค์การบริหารส่วนตำบลยังต้องเพิ่มบทบาท

มาตรา 66 ตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล กำหนดให้องค์การบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่ในการ “พัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม” ดังนั้นการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชน จึงเป็นหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลตาม พรบ. ดังกล่าว และยังมีกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น พรบ.คุ้มครองเด็ก พรบ. ป้องกันการกระทำความรุนแรงต่อเด็ก เป็นต้น

อาจารย์สอรัฐ มากบุญ จากคณะศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ วิทยาเขตสุราษฎร์ธานี ได้ลงพื้นที่ศึกษาวิจัยในพื้นที่ตำบลเกาะกลาง และได้ให้ความเห็นไว้ว่า

“จากโครงการวิจัยนี้พบว่า การผลักดันการปฏิบัติตามนโยบายตาม ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคม และการปฏิบัติตามกฎหมายต่างๆตามที กล่าวมา จะดำเนินการโดยข้าราชการของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในลักษณะของ “การเป็นเจ้าของงาน” จึงทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบอื่น ไม่รู้สึกรู้สึกรที่จะต้องร่วมรับผิดชอบ และบางองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นไม่รู้สึกรู้สึกรว่างานแก้ไขปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชน งานพัฒนาครอบครัว เป็นภารกิจขององค์การ จึงไม่มีนโยบายและมาตรการในการสนับสนุนที่ชัดเจน โดยเฉพาะการอุดหนุนด้านงบประมาณแก่ “กลไก” ภาคประชาชนที่กระทรวงจัดตั้งไว้ในพื้นที่”

อาจารย์สอรัฐยังเน้นว่า “การจัดการทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชนระดับตำบล และปัญหาสังคมในตำบลใน ระดับตำบล จำเป็นต้องทำให้องค์การปกครองส่วนตำบลมีความเป็นเจ้าของ เป็นผู้รับผิดชอบหลัก โดยใช้กลไกภาคประชาชนที่ทางราชการจัดตั้งไว้เป็น

ผู้รับผิดชอบในการปฏิบัติการภายใต้การอุดหนุน และสนับสนุนขององค์การปกครองส่วนตำบล และภาคีอื่นๆ ทั้งภายในและภายนอกตำบล”

สภาเด็กและเยาวชนและศูนย์พัฒนาครอบครัวคืออะไร

สภาเด็กและเยาวชน ศูนย์พัฒนาครอบครัวที่กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จัดตั้งไว้ เป็น “ทุน” ที่สำคัญในการเชื่อมโยงกลไกต่างๆ ในตำบลเพื่อแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหาครอบครัว และปัญหาสังคมอื่นๆ เนื่องจากเหตุผล ดังนี้

1. เป็นกลไกที่กฎหมาย และนโยบายของรัฐรองรับ
2. เป็นกลไกที่สร้างประโยชน์ส่วนรวม การดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ จะได้รับความร่วมมือจากชุมชนมากกว่ากลไกการเมือง และกลุ่มอื่นๆ ที่มีผลประโยชน์ส่วนบุคคลเกี่ยวข้องด้วย
3. เด็กและเยาวชน ครอบครัว เป็นเรื่องที่คนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญ เด็กทำกิจกรรมใดผู้ใหญ่พร้อมให้การสนับสนุน
4. เป็นกลไกที่มีงบประมาณการสนับสนุน ทั้งจากงบประมาณของรัฐ เงินกองทุน และบุดหนุนจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

จากการประชุมคณะกรรมการพบว่า ทั้งสภาเด็กและเยาวชน ศูนย์พัฒนาครอบครัวตำบลล้วนมีความพร้อม และต้องการมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชน การพัฒนาครอบครัว และมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาสังคมอื่นๆ

สำหรับสภาเด็กและเยาวชนนั้น พบว่ามีความต้องการการมีส่วนร่วม และสามารถมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเสริมศักยภาพเด็กและเยาวชนได้ รวมถึงสามารถแก้ปัญหาความรุนแรงระหว่างเด็กและเยาวชนด้วยกันและระหว่างเด็กและเยาวชนกับบุคคลอื่นในตำบล โดยสภาเด็กและเยาวชนมีความต้องการ ดังนี้

- 1) สภาเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการทำงานและรับผิดชอบกิจกรรมต่างๆ ในตำบล

- 2) องค์การบริหารส่วนตำบลให้การสนับสนุนโครงการของเด็กและเยาวชนอย่างต่อเนื่อง
- 3) ผู้นำชุมชนให้ความร่วมมือในการทำงานของเด็กและเยาวชนเพิ่มขึ้น
- 4) สถานเด็กและเยาวชนมีเครือข่ายที่เข้มแข็ง
- 5) ดำเนินโครงการเดิมให้ต่อเนื่อง และดำเนินกิจกรรมใหม่ๆที่เด็กและเยาวชนสนใจ

การได้มีส่วนร่วมและดำเนินกิจกรรมข้างต้น จะส่งผลต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนในพื้นที่ ลดปัจจัยเสี่ยง ซึ่งเป็นการป้องกันปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชน ทำให้ปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชนในพื้นที่ลดลงได้

ในส่วนของคณะกรรมการศูนย์พัฒนาครอบครัวตำบล ก็ตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันครอบครัว และปัญหาความรุนแรงของเด็กและเยาวชน และพร้อมจะมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ แต่ก็ยังต้องการการหนุนเสริม ดังนี้

1. การสนับสนุนเชิงนโยบายและงบประมาณจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐอย่างเหมาะสม
2. การบูรณาการการทำงานกับภาคอื่นๆ ที่มีภารกิจคล้ายคลึงกัน
3. การสนับสนุนด้านทักษะและแรงจูงใจในการทำงาน

บทบาทของสภาเด็กและเยาวชนที่ผ่านมายังอ่อนแอ

สภาเด็กและเยาวชนตำบลจัดตั้งขึ้นตามนโยบายของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยให้มีตัวแทนเด็กและเยาวชนจากหมู่บ้าน ๆ ละ 2 คน มาร่วมกันจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชน โดยมีภารกิจตั้งผู้ทำหน้าที่ประธาน รองประธาน เลขานุการสภาและตำแหน่งอื่นๆ ตามความเหมาะสม สภาเด็กและเยาวชนตำบลได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลในการขับเคลื่อนงานด้านต่างๆ

จากงานวิจัยในพื้นที่ของอาจารย์สอรัฐ มากบุญ พบว่า ในช่วงเวลาที่ผ่านมาสภาเด็กและเยาวชนยังไม่เข้มแข็งมากนัก โดยมีปัญหาในการดำเนินงาน ดังนี้

- 1) ขาดกิจกรรมที่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง
- 2) บทบาทในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของเด็กและเยาวชนยังไม่ชัดเจน ขาดความเท่าเทียมในการเข้าร่วม
- 3) การมีข้อจำกัดด้านเวลาในการร่วมกิจกรรมเนื่องจากสมาชิกสภาส่วนหนึ่งอยู่ในระบบโรงเรียน ทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมประชุมสภาเด็กและเยาวชนได้อย่างต่อเนื่อง
- 4) ปัญหาด้านศักยภาพในการทำงาน ของสมาชิกสภาฯ เนื่องจากสมาชิกที่ได้รับการเสนอเป็นกรรมการสภาฯ ไม่มีฐานกิจกรรมและทีมงานในชุมชน ทำให้ไม่สามารถทำงานเชิงพัฒนาเด็กและเยาวชนในพื้นที่ได้
- 5) สมาชิกที่ได้รับการคัดเลือกมาจำนวนหนึ่งไม่ให้ความสำคัญกับงานของสภาเด็กและเยาวชน

อย่างไรก็ตาม สภาเด็กและเยาวชนของตำบลเกาะกลาง ได้มีบทบาทในการพัฒนาเด็กและเยาวชนในพื้นที่ รัฐสภาคณูมิโจทำงานมีความสำเร็จ โดยโครงการที่สำคัญ คือโครงการ “ทะเลใสไร้ขยะ ลดภาวะโลกร้อนของตำบลเกาะกลาง”

จากการสรุปร่วมกัน พบว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จในการดำเนินโครงการประกอบด้วย

1. เนื้อหาสาระของโครงการตรงตามความต้องการของเด็กและเยาวชนและชุมชนโดยรวม
2. โครงการเป็นประโยชน์ต่อชุมชน ทำให้ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชนให้ความร่วมมือและเข้าร่วมกิจกรรม
3. มีการประชาสัมพันธ์ทั่วถึง ทำให้มีคนมาร่วมงานมาก
4. โครงการมีผลงานที่สำเร็จเป็นรูปธรรม
5. ได้รับการหนุนเสริมจากประชาชน โดยเฉพาะการบริจาคเงินสมทบ

ข้อเสนอจากงานวิจัย เพื่อการพัฒนาสถานเด็กและเยาวชน

จากงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมของอาจารย์สอรัฐ มากบุญ ได้สังเคราะห์ข้อเสนอเพื่อแก้ปัญหาการดำเนินงานที่ผ่านมา และเสริมศักยภาพของสถานเด็กและเยาวชนตำบลในอนาคต ซึ่งมีข้อเสนอ และความต้องการ ดังนี้

1. การเสริมบทบาทของสถานเด็กและเยาวชน

สถานเด็กและเยาวชนต้องการมีส่วนร่วม และมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเสริมศักยภาพเด็กและเยาวชน แก้ไขปัญหาความรุนแรงระหว่างเด็กและเยาวชนด้วยกันและระหว่างเด็กและเยาวชนกับบุคคลอื่นในตำบล

2. ความคาดหวังและความต้องการ

- 2.1 สถานเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการทำงานและรับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ ในตำบล
- 2.2 องค์การบริหารส่วนตำบลให้การสนับสนุนโครงการของเด็กและเยาวชนอย่างต่อเนื่อง
- 2.3 ผู้นำชุมชนให้ความร่วมมือในการทำงานของเด็กและเยาวชนเพิ่มขึ้น
- 2.4 สถานเด็กและเยาวชนมีเครือข่ายที่เข้มแข็ง

นอกจากนี้พบว่า การแก้ไขปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชนให้สัมฤทธิ์ผลต้องมีปัจจัยประกอบ ดังนี้

1. ความตระหนักของชุมชนในเรื่องความรุนแรง และมีความต้องการในการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชน
2. การมีบุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กรซึ่งเป็นที่ยอมรับดำเนินงานหรือพร้อมจะเป็นแกนหลักในการดำเนินงานการพัฒนาเด็กและเยาวชน
3. การมีทุนทางสังคม ทุนทรัพยากร ทุนทางวัฒนธรรมและทุนอื่นๆ ที่มากพอ
4. การมีส่วนร่วมของภาคีต่างๆ และการปฏิบัติงานภายใต้ระบบการบูรณาการที่มีประสิทธิภาพ

5. การมียุทธศาสตร์ และเป้าหมายร่วมในการทำงานที่ชัดเจน
6. การมีกลไก หรือคณะบุคคลรับผิดชอบการปฏิบัติในภารกิจต่างๆ และพร้อมจะปฏิบัติงานอย่างเต็มศักยภาพ
7. การให้เด็กและเยาวชนมีบทบาทในการร่วมรับผิดชอบการแก้ไขปัญหา และพัฒนาเด็กและเยาวชนในพื้นที่ในลักษณะของเพื่อนช่วยเพื่อน
8. การได้รับความร่วมมือ และการหนุนเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ และภาคีภายนอกอย่างเหมาะสม
9. การมีองค์ความรู้ และประสบการณ์ในการจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเด็กและเยาวชนที่มากพอ
10. การมี “ปัญญา” สามารถสร้างสรรค์ กลวิธี กิจกรรมใหม่ๆ ที่เหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์และบริบทภายในชุมชน

กรอบคิดการแก้ปัญหา เด็กและเยาวชนในจังหวัดกระบี่

จากการขับเคลื่อนเพื่อแก้ปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชนของเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ พบว่ามีกรอบคิดในการแก้ปัญหาที่สำคัญคือการสร้างความร่วมมือ การเชื่อมประสานและการแบ่งบทบาทขององค์กรสำคัญ 4 องค์กรในพื้นที่ ให้มีพลังในการประสานและการจัดการมากขึ้น โดยใช้กระบวนการสมัชชาในการหารือกำหนดบทบาทและกำหนดเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายสำหรับ 4 องค์กรหลักที่เป็นเจ้าภาพของการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชนในพื้นที่ กล่าวคือ

1. สภาเด็กและเยาวชน
2. ศูนย์พัฒนาครอบครัวระดับตำบล
3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
4. คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและประจําสมัย

แผนผังแสดง 4 องค์กรหลักแห่งความหวังในการแก้ปัญหา
เด็กและเยาวชนของเกาะลันตา

ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อ 4 องค์กร ที่ได้จากกระบวนการสมัชชา

จากเวทีการผลักดันการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชนในเกาะลันตา และกระบวนการสมัชชาสุขภาพที่เกิดขึ้น ทำให้ได้มีการสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายจากพื้นที่ขึ้นมา โดยแบ่งเป็นข้อเสนอต่อองค์กรที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหา 4 องค์กร ดังนี้

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อการเพิ่มบทบาทของสภาเด็กและเยาวชนตำบล

1. สนับสนุนการรวมกลุ่มของเด็กและเยาวชนเพื่อทำกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ในทุกชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมที่มีส่วนในการช่วยเหลือครอบครัว กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กิจกรรมทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะ

การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชุมชนบ้านเกิดและเห็นคุณค่าของครอบครัวและชุมชน

2. การจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนในทุกระดับ ควรพัฒนาจากฐานล่าง (Bottom up) โดยการเชื่อมโยงฐานกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่เพื่อยกระดับกิจกรรมและคณะทำงานให้สามารถผลักดันกิจกรรมสู่นโยบายระดับ อำเภอ จังหวัด และประเทศตามลำดับ

3. พัฒนาอาสาสมัครในชุมชน และบุคคลที่สามารถร่วมทำงานกับเด็กและเยาวชนได้ ให้เป็นที่เลี้ยงแก่กลุ่มเด็กและเยาวชน ตลอดจนสภาเด็กและเยาวชนให้เพียงพอ

4. ผลักดันการเปิดพื้นที่ให้แก่เด็กและเยาวชนในตำบล ทั้งพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางอากาศ และพื้นที่ทางสังคม เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้มีพื้นที่ในการทำกิจกรรมอย่างสร้างสรรค์

5. ปรับวิธีการสนับสนุนงบประมาณของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยจัดเป็น “งบอุดหนุนเฉพาะกิจ” ผ่านองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นไปยังสภาเด็กและเยาวชนตำบล และควรมีข้อตกลงร่วมให้องค์การบริหารส่วนตำบลตั้งงบประมาณสมทบในสัดส่วนที่เหมาะสม

2. ข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อการเพิ่มบทบาทของศูนย์พัฒนาครอบครัวตำบล

1. ทบทวนบทบาทของศูนย์พัฒนาครอบครัวตำบลให้สอดคล้องกับบริบทและศักยภาพของคณะทำงานจากชุมชน ตลอดจนพัฒนาศักยภาพและหนุนเสริมคณะกรรมการศูนย์ให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ส่งเสริม สนับสนุนให้ศูนย์พัฒนาครอบครัวตำบลมีทิศทางและแผนการทำงานประจำปี พร้อมสร้างแรงจูงใจให้คณะกรรมการ และอาสาสมัครประจำศูนย์ฯ ให้ปฏิบัติงานได้อย่างต่อเนื่อง

3. หนุนเสริมให้ศูนย์พัฒนาครอบครัวทำงานเชื่อมโยงกับองค์กรภาคีทางสังคมอื่นๆ ในพื้นที่ โดยเน้นการพัฒนาครอบครัวแบบองค์รวม

4. พัฒนาระบบแรงจูงใจ และสวัสดิการแก่อาสาสมัคร และคณะกรรมการศูนย์พัฒนาครอบครัวที่เหมาะสมกับลักษณะและปริมาณงาน

5. ปรับวิธีการสนับสนุนงบประมาณของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยจัดเป็น “งบอุดหนุนเฉพาะกิจ” ผ่านองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นไปยังศูนย์พัฒนาครอบครัวตำบล และควรมีข้อตกลงร่วมให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นตั้งงบประมาณสนับสนุนในสัดส่วนที่เหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้รู้สึกว่าเป็นของชุมชนไม่ใช่เป็นงานของ พม.”

3. ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อบทบาทของเครือข่ายทางศาสนา

1. กระทรวงวัฒนธรรม และกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรหนุนเสริมบทบาทของศาสนาทุกศาสนา ในการร่วมแก้ปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชน ตลอดจนความรุนแรงในครอบครัว

2. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้ปกครองที่ควรให้การหนุนเสริมการจัดกิจกรรมของมัสยิด วัด โบสถ์ ในลักษณะของการบูรณาการการทำงานเพื่อการพัฒนาสังคม

3. สนับสนุนทรัพยากรให้เครือข่ายมัสยิด และเครือข่ายศาสนาในตำบลสามารถประชุมร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง

4. ประชาสัมพันธ์แนวปฏิบัติตามหลักศาสนาตามที่คณะกรรมการอิสลามกำหนด และรณรงค์ให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องปฏิบัติตามประกาศอย่างเคร่งครัด

5. ผู้พบเห็นการกระทำผิดหลักศาสนา (ของเด็กและเยาวชนมุสลิม) ควรแจ้งให้ผู้นำทางศาสนาอิสลามทราบ เพื่อจะได้ดำเนินตามหน้าที่ของผู้นำทางศาสนาต่อไป

4. ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1. การดำเนินนโยบายและโครงการของราชการในพื้นที่ตำบล ควรให้องค์การบริหารส่วนตำบลรับผิดชอบเป็นเจ้าของ โดยการอุดหนุนงบประมาณให้องค์การบริหารส่วนตำบลรับผิดชอบ และส่วนราชการทำหน้าที่กำกับ ติดตาม และประเมินผลลัพธ์ของโครงการ

2. ผลักดันให้ประเด็นการพัฒนาเด็กและเยาวชน การพัฒนาครอบครัว เป็นตัวชี้วัดในการประเมินผลการปฏิบัติงาน เพื่อขออับรางวัลขององค์การบริหารส่วนตำบล และเป็นตัวชี้วัดความเข้มแข็งของตำบล

3. สนับสนุนงบประมาณแก่องค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชน และพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัว ในลักษณะของโครงการระยะยาว 3 - 5 ปี

4. ผลักดันให้องค์การบริหารส่วนตำบลบูรณาการการทำงานกับสภาองค์กรชุมชนตำบล ผู้ปกครองท้องถิ่น และภาคีการพัฒนาอื่นๆ ในพื้นที่ในการทำงานพัฒนาเด็กและเยาวชน การพัฒนาครอบครัว และความมั่นคงทางสังคมอื่นๆ ในตำบล

5. องค์การบริหารส่วนตำบล ควรหนุนเสริมองค์กรภาคประชาชนที่ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาสังคมในพื้นที่อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมและต่อเนื่องตามผลลัพธ์ของการปฏิบัติงาน

ปัญหาแก้ได้ด้วยชุมชน บทเรียนเด่นจากเครือข่ายมัสยิดตำบลเกาะกลาง

จากปัญหาเด็กและเยาวชนที่แผ่ขยายไปทุกพื้นที่ เครือข่ายทางศาสนาอิสลามของจังหวัดกระบี่ได้นำมติการแก้ปัญหาโดยมีกระบวนการทางศาสนาเป็นจุดศูนย์กลางในการดำเนินการแก้ปัญหา โดยให้มัสยิดเป็นศูนย์กลางการแก้ปัญหา และมีการรวมตัวของมัสยิดในพื้นที่เป็นเครือข่ายมัสยิดตำบลเกาะกลาง

การจัดตั้งมัสยิดของมุสลิมเป็นไปตามความพร้อมของกลุ่มคนในพื้นที่นั้นๆ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติศาสนกิจ ที่ต้องไปทำพิธีละหมาดกันที่มีสยิดในทุกเที่ยงของวันศุกร์ ขณะที่มัสยิดและผู้นำศาสนามีฐานะเป็น “ผู้นำทางจิตวิญญาณ” และมีบทบาทสำคัญในการพัฒนา ดูแลควบคุม มุสลิมในสังกัดของมัสยิดให้เข้าใจคำสอน และปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด การดำเนินงานของมัสยิดแต่ละแห่งในพื้นที่จะเป็นเอกเทศ ไม่ขึ้นแก่กัน และส่วนใหญ่ไม่เชื่อมโยงถึงกัน แต่มีคณะ

กรรมการอิสลามประจำจังหวัด ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานกลางคอยกำกับ ดูแล การดำเนินงานของมัสยิด และผู้นำศาสนาภายในจังหวัด

การแยกพื้นที่รับผิดชอบของมัสยิด มีผลดีในด้านการดูแลสมาชิก ในสังกัดได้อย่างชัดเจน แต่จะทำให้เกิดช่องว่าง และขาดพลังในการจัดการ ปัญหาทางสังคมยุคใหม่ ที่ปัญหามีความซับซ้อน และเปลี่ยนแปลงไป อย่างรวดเร็วจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยี และระบบทุนนิยม เมื่อปัญหา รุมเร้า ผู้นำทางศาสนาจะรู้สึกถูกกดดัน ท้อแท้ และอับจนหนทางในการ แก้ปัญหาเด็กและเยาวชนในยุคปัจจุบัน

การวิจัยและพัฒนารูปแบบการจัดการทางสังคม ทำให้เกิดรูปแบบ การจัดการของมัสยิดในตำบลที่ปฏิบัติการวิจัยใหม่ โดยจัดการให้มัสยิดทุก แห่งในตำบลเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ผู้นำศาสนาแต่ละมัสยิดมีโอกาส ได้ปรึกษาหารือกันอย่างพร้อมหน้า และร่วมกำหนดแนวทางในการปฏิบัติงาน ที่เป็นแบบแผนเดียวกัน

การทำงานเป็นเครือข่าย นอกจากทำให้มีความชัดเจนในแบบแผน การปฏิบัติที่เหมือนกันของทุกมัสยิดแล้ว ยังทำให้เกิดการให้กำลังใจซึ่งกัน และกันของผู้นำศาสนา ได้แนวทางการแก้ปัญหาาร่วมกัน จึงทำให้การแก้ไข ปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชน ปัญหาครอบครัว ตลอดจนปัญหา สังคมอื่นๆ มีระบบ และกลไกทางศาสนาช่วยรับผิดชอบได้อย่างเข้มแข็ง ส่งผลให้ปัญหาต่างๆ ลดลงได้ในอนาคต

มาตรการทางสังคมที่มีหลักศาสนานำทาง

เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายมัสยิดตำบลเกาะกลางแล้ว ก็มีการ หารือกันและมีข้อตกลงร่วมของเครือข่ายที่จะใช้การจัดการทางสังคมตาม หลักศาสนาอิสลาม เป็นกลไกในการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน

มีการกำหนดมาตรการทางสังคมต่างๆ ที่สำคัญดังนี้

1. การกำหนดให้มุสลิมที่เริ่มเข้าสู่วัยรุ่น (สัปบุรุษ) ทุกคน ต้องไป ละหมาดที่มัสยิดทุกวันศุกร์

2. การกำหนดมาตรการการลงโทษแก่ผู้กระทำผิดตามประกาศของคณะกรรมการมัสยิดอิสลามประจำจังหวัดและคณะกรรมการอิสลามประจำตำบล
3. การกำหนดให้ลูกหลานชาวมุสลิมทุกคนเรียนศาสนาตั้งแต่เด็ก
4. การกำหนดมาตรการป้องกันปัญหาชู้สาว และมาตรการลงโทษ
5. การกำหนดมาตรการในการป้องกันปัญหายาเสพติด สิ่งมีนเมา และมาตรการลงโทษ
6. มาตรการอื่นๆ ตามความเหมาะสม

มาตรการดังกล่าวหากร่วมกันทุกภาคส่วนให้สามารถปฏิบัติได้อย่างจริงจังและต่อเนื่อง จะส่งผลต่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาคาความรุนแรงในเด็กและเยาวชน ปัญหาครอบครัว และปัญหาสังคมอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

มาตรการทางสังคม พลังศาสนาของชุมชน

นอกจากประกาศของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดกระบี่แล้ว มัสยิดในตำบลเกาะกลาง ทั้ง 12 แห่งได้ประสานการปฏิบัติของมัสยิดเป็นแนวทางเดียวกัน โดยได้จัดทำร่างข้อบังคับร่วมของชุมชน โดยมีโต๊ะอิหม่ามที่เป็นเสมือนประธานกรรมการอิสลามตำบลเกาะกลาง เป็นผู้ประกาศว่าด้วยการแก้ไขปัญหาลับปुरुษที่กระทำผิดหลักศาสนา คือของมีนเมา และสื่อไปทางชู้สาว จำนวน 11 ข้อ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน

ข้อตกลงร่วมของชุมชน มาตรการของคณะกรรมการอิสลามตำบลเกาะกลาง 11 ข้อ

1. ข้อบังคับนี้ใช้บังคับควบคุมและลงโทษลับปुरुษของตำบลเกาะกลาง
2. ข้อบังคับนี้มีผลตั้งแต่วันประกาศบังคับใช้ซึ่งประกาศให้ลับปुरुษทราบทั่วกัน
3. ก่อนประกาศใช้ทางคณะกรรมการมัสยิดของหมู่บ้านได้นำข้อบังคับนี้ แจงให้ลับปुरुษทราบ

4. ของมีนเมา ได้แก่ เหล้า เบียร์ ยาฆ่าหรือยาเสพติดทุกชนิด
5. เมื่อคณะกรรมการมัสยิดทุกมัสยิดทราบว่าลับปुरुชของมัสยิด ได้ดื่มของมีนเมา จากยานบุคคล 2 คนขึ้นไป หรือเห็นด้วย สองตาตนเอง หรือผู้ดื่มของมีนเมามีอาการให้เห็น แต่ต้องให้มี พยานเห็นด้วย หรือถูกตำรวจจับในการกระทำผิดเรื่องยาเสพติด
6. เมื่อมีกรณีข้อที่ 5 ปรากฏชัดเจน ให้อหิหม่าม นั้น เรียกประชุม คณะกรรมการเพื่อพิจารณา เพื่อตัดสินลงโทษ ดังนี้
 - ห้ามพิธีนิกะห์ให้
 - ให้กรรมบุคคลนั้นเสียชีวิตลงให้คณะกรรมการไปทำพิธีละหมาด ญะนะซะห์ให้เพียง 2 คน ไม่อ่านตัลกินให้หลังฝังศพแล้ว
 - ห้ามคณะกรรมการมัสยิดชะกาทแก่บุคคลนั้นหรือจ่ายส่วนแปด แก่บุคคลนั้น
 - ห้ามคณะกรรมการมัสยิดไปทำบุญสุนัตให้
7. เมื่อกรณีบิดามารดา หรือบุคคลใดฝ่าฝืน ไม่ปฏิบัติตามข้อบังคับนี้ หรือว่าผู้้นร่วมกระทำผิดด้วยต้องถูกลงโทษ ตามบทลงโทษใน ข้อ 6
8. ในกรณีที่บุคคลใดถูกลงโทษแล้ว แต่ต่อมาเขาได้มา สารภาพผิดต่อหน้าคณะกรรมการ มัสยิดแล้ว คณะกรรมการ ประชุมเพื่อพิจารณายกโทษดังกล่าว
9. กรณีที่ลับปुरुชชายหญิงกระทำผิดฐานส่อไปในทางชู้สาว เช่น นั่งรถจักรยานยนต์ไปสองคนชายหญิง ไปนั่งคุยกันที่ลับตาคน มีการจับมือถือแขน กอด เกาะเกี่ยว
10. กรณีทำผิดในข้อที่ 9 ชัดเจนให้คณะกรรมการมัสยิดหมู่บ้านนั้น แจ้งพฤติกรรมให้พ่อแม่รับทราบ ว่ากล่าวตักเตือน และบันทึก พฤติกรรมไว้
11. กรณีผิด กรณีชายหญิงร่วมประเวณีชัดเจน ให้กรรมการมัสยิด ของหมู่บ้านดำเนินการ แจ้งพฤติกรรมให้พ่อแม่ทราบ

ทั้งนี้การประกาศจะมีการประกาศให้สาธารณชนในตำบลเกาะกลางรับทราบโดย

1. จะประกาศในมัสยิดทั้ง 12 มัสยิดหลังละหมาดวันศุกร์
2. จัดทำแผนพับแจกตามบ้าน
3. จัดทำป้ายประกาศ

ข้อเสนอแนะจากกระบวนการสมัชชา

ผสมผสานจากงานวิจัย

การแก้ปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชนโดยการจัดการทางสังคมในระดับตำบล ครอบคลุมพื้นที่กว้าง มีปัญหาในการดำเนินงาน โดยเฉพาะการดำเนินมาตรการทางสังคม เอกภาพในทุกหมู่บ้าน ชุมชน แต่การจัดการในระดับตำบลมีความได้เปรียบในการขับเคลื่อนเชิงนโยบาย และการมีความพร้อมด้านทรัพยากร บุคลากร และการมีอำนาจในการจัดการ ซึ่งจะทำให้การแก้ไขปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชนสัมฤทธิ์ผล หากสามารถบูรณาการการจัดการทางสังคม การจัดการของท้องถิ่น และการจัดการทางศาสนาได้ แต่การจะแก้ปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชนในพื้นที่ให้ปรากฏผลเป็นรูปธรรมนั้น ยังคงต้องอาศัยปัจจัยประกอบด้านอื่นๆ อีกหลายอย่าง คณะผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ดังนี้

1. การจัดการทางสังคมเพื่อแก้ปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชน ปัญหาสังคมอื่น ๆ ควรปฏิบัติได้ในชุมชนที่มีความพร้อมได้ทันทีโดยไม่ต้องรอความพร้อมในระดับตำบล

2. ในแต่ละหมู่บ้านควรมีการแยกพื้นที่ในการเฝ้าระวังและจัดการทางสังคมออกเป็นเขตพื้นที่ย่อย ในลักษณะของ “หย่อมบ้าน” หรือ “ชุมชนย่อย” เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการ ตามตัวอย่างการจัดการของหมู่ 2 บ้านร่าหมาด ซึ่งแบ่ง 1 หมู่บ้าน ออกเป็น 4 โซนและมีการจัดกิจกรรมเชื่อมโยงของแต่ละโซน โดยมีกิจกรรมเชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี

3. ผลักดัน และพัฒนาสถาบันทางศาสนาต่างๆ ในฐานะที่เป็น “สถาบันพัฒนาจิตวิญญาณ” ให้เป็นศูนย์กลางการจัดการทางสังคมในพื้นที่ โดยเฉพาะการพัฒนาด้านสถานที่และทักษะของผู้นำทางศาสนาในการแก้ปัญหาสังคม

4. โรงเรียน และสถาบันการศึกษาต่างๆ ควรให้บทบาทของกรรมการสถานศึกษาในการแก้ปัญหาความรุนแรงในเด็กและเยาวชนในโรงเรียน

5. ควรมีการประชาสัมพันธ์ สร้างกระแสให้ชุมชนมีความเข้าใจ และมีความตื่นตัว และมีบทบาทในการร่วมในการจัดการทางสังคมตามความเหมาะสม

6. ให้ความสำคัญกับการใช้มาตรการทางสังคมที่ใช้หลักศาสนาในการแก้ปัญหาของชุมชน ทั้งประกาศ 6 ข้อของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดกระบี่ และข้อตกลงชุมชนของเครือข่ายมัสยิดตำบลเกาะกลาง 11 ข้อในการควบคุมปัญหาการเสพของมีนเมาและปัญหาชู้สาวเบาบางให้เป็นจริง

7. ทำการติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานต่างๆ และทำการถอดบทเรียนจากประสบการณ์ทำงาน เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้แก่กลไกการดำเนินงาน และภาคีที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง

ปัญหาเด็กและเยาวชนเป็นปัญหาที่แก้ยาก มีความซับซ้อน ต้องการการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ตำบลเกาะกลางได้ใช้ความพยายามในทุกทางเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว ทั้งการใช้นโยบาย การใช้กระบวนการสมัชชาเพื่อทำข้อเสนอเชิงนโยบายต่อ 4 องค์กรหลักที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการใช้มาตรการทาง สังคมที่นำมิติทางศาสนาмаก้ากับวิถีชีวิตให้หันกลับมายึดถือคุณธรรม

เมื่อผลสานพลังในการแก้ปัญหา ความหวังของการสร้างสรรค์สังคมก็กลับคืนมา

10

การอนุรักษ์ลุ่มน้ำคลองพังงา กับกระบวนการสมัชชาเพื่อสิ่งแวดล้อม

แม่น้ำพังงา (คลองงา)

แม่น้ำพังงาไหลลงมาจากภูโคล
ผ่านป่าน้อยใหญ่ ได้อาศัยใช้เป็นเส้นทาง
ชาวบ้านได้ใช้ล่องแพตามลำน้ำมา
บรรทุกผักปลา หมูไก่เข้าไปในเมือง

ก่อนพ.ศ.สองพันห้า สองฝั่งแม่น้ำพังงา
กึ่ง หอย ผักปลา อยู่เต็มคั้งคลองทั่วไป
ได้อาศัยจับมาทำแกงส้มต้มเค็ม
น้ำใสไหลเย็น ล่องแพสุขใจไม่คลาย

ต่อมาไม่นานสี่สิบปีผ่านไป
เหมืองแร่มากมีย้ายแม่น้ำพังงา
เบี่ยงเบนทางไหล ผากมูลทรายไว้ดูต่างหน้า
คนหลายชาติมา หากินนำสินทรัพย์ไป

ต่อแต่นี้ไปเหลืออยู่ไม่มากแล้วหนา
แม่น้ำพังงา สายหลักที่รักของเรา
โปรดช่วยหวงแหน ดุจเป็นสิ่งของล้ำค่า
อย่าให้พระแม่คงคา สูญค่าเพราะน้ำมือเรา

เป็นเพลงที่แต่งขึ้นโดย นายยรรยง ฐักการ ในวันที่ 22 สิงหาคม 2546 ซึ่งเป็นคนที่มีชีวิตผูกพันอยู่กับลำน้ำพองมาตลอดชีวิต เขียนเพลงนี้ขึ้นมาเพื่อให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำพองในอดีต แต่ปัจจุบันนั้นคลองพองได้ถูกทำลายลงไปมากแล้ว

แม่น้ำพองหรือคลองงาในอดีต

คลองงาในอดีตเป็นสายน้ำที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี ระดับน้ำลึกโดยเฉลี่ยประมาณ 3 - 5 เมตร กว้างประมาณ 50 เมตร และยาวประมาณ 50 กิโลเมตร น้ำใส สะอาดสามารถมองเห็นพื้นหินทรายบริเวณก้นคลองได้อย่างชัดเจน มีคิ่งน้ำขนาดใหญ่หลายแห่ง เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหลากหลายชนิด กุ้ง หอย ปู ปลา อุดมสมบูรณ์ บริเวณพื้นที่ริมน้ำมีพืชพันธุ์ อุดมสมบูรณ์ มีทั้งพืชผักธรรมชาติที่นำมาเป็นอาหารได้ มีต้นไม้และป่าที่เป็นตัวยึดพื้นที่และหน้าดินไม่ให้พังทลาย นอกจากนี้ ยังมีสัตว์ป่าอีกหลายชนิดที่เข้ามาหากินบริเวณริมคลองพอง เรียกได้ว่าเป็น ระบบนิเวศที่สมบูรณ์

เมื่อก่อนริมคลองพองบริเวณใกล้ชายทะเลมีป่าชายเลนผืนใหญ่มาก แต่เมื่อสัมปทานเหมืองแร่ ป่าชายเลนก็ถูกตัดจนหมด แร่อยู่ที่ดินถ้าจะเอาแร่ก็ต้องตัดไม้ในป่าชายเลนให้หมด และถ้าไม้โค่น เรือขุดแร่จะเข้ามาไม่ได้ เมื่อก่อนมีการขุดแร่ต้องตัดโค่นต้นไม้ในป่าชายเลน พอมีการให้สัมปทานเตาถ่านก็ต้องตัดไม้ในป่าชายเลนอีก ตัดต้นไม้บ้างปลุกทดแทนบ้าง แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้ปลุกทดแทน ป่าไม้ก็โตไม่ทัน ตัดไม้ทุกวันป่าชายเลนก็หมด...ไม่เหลือ

นอกจากการทำเหมืองแร่แล้ว การให้สัมปทานพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อนำไม้เผาถ่าน ในสมัยก่อนนั้นจะส่งไปขายยังปีนังและสิงคโปร์ ก็เป็นเหตุให้พื้นที่ป่าชายเลนจังหวัดพังงาลดลงและเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ เพราะว่ามีผู้สัมปทานบัตรไม้ได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบการสัมปทาน นั่นคือ เมื่อตัดไม้แล้วต้องปลุกทดแทน อีกทั้งมีการลักลอบตัดไม้โกงกางนอกแปลงสัมปทานบ่อยๆ

ความเสื่อมโทรมของปากน้ำคลองพองเริ่มเกิดก่อน แล้วค่อยๆลามไปสู่กลางน้ำและต้นน้ำ จนปัจจุบันมีความเสื่อมโทรมเกือบตลอดแนวคลอง

นายบรรจง ดำเงิน นักวิจัยโครงการศึกษากระบวนการเรียนรู้การฟื้นฟูคลองพังงา เพื่ออนุรักษ์ปลาน้ำจืดอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แจกแจงถึงความสำคัญและประโยชน์ของคลองงาอย่างครบถ้วนเป็นข้อๆดังนี้

1. เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ ที่อุดมสมบูรณ์ ปลอดภัยและไม่ต้องซื้อหา จนมีคำพูดว่า ไปคลองงา เหมือนไปตลาดนัด เพราะได้อาหารมาครบ
2. เป็นเส้นทางลำเลียง จากป่าสู่เมือง จากเมืองสู่ป่า คือ ชาวบ้านที่จะนำเอาพืชผัก ของป่าไปขายในเมืองหรือเข้าเมืองก็จะล่องแพไปตามลำน้ำ พ่อค้าจากในเมืองนำข้าวของมาขายก็จะล่องเรือขึ้นมาทางน้ำเช่นกัน เป็นทั้งการพึ่งพาและการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน
3. เป็นแหล่งกำเนิดวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่น ของคนคลองงา เช่น การล่องแพ การล่องขบวนผ้าป่าทางน้ำ การแข่งเรือ แพ ฯลฯ
4. เป็นตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ต้นน้ำคลองพังงา
5. เป็นแหล่งน้ำสำรองสำหรับบริโภค อุปโภคในอนาคต
6. เป็นเส้นทางปลาและแหล่งเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืด

คลองงาวันนี้

เดิมคลองงาเป็นสายน้ำที่มีความกว้างประมาณ 50 เมตร ยาวประมาณ 50 กิโลเมตร จัดเป็นสายน้ำขนาดเล็ก อยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองพังงามีลักษณะเป็นสายน้ำเล็กๆไหลมาบรรจบกันที่โดยมีจุดกำเนิดใหญ่ๆอยู่ 2 แห่ง คือ บริเวณเทือกเขาหินลับหรือเทือกเขาปลายงา พื้นที่หมู่ที่ 2 ตำบลทุ่งคาโงก ติดเขตอำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา ไหลผ่านตำบลทุ่งคาโงก นบปริง ปากอ ถ้ำน้ำผุด ออกทะเลอ่าวพังงา และจากเทือกเขากะทะคว่ำ หมู่ที่ 1 ตำบลสองแพรก อำเภอเมืองพังงา ติดเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี ไหลผ่านตำบลนบปริง ปากอ ถ้ำน้ำผุดลงอ่าวพังงาเช่นกัน

นอกจากนั้นประกอบด้วยสายน้ำเล็กๆหลายสาย ไหลมารวมกันเป็นคลองพังงา ลักษณะของคลองในปัจจุบัน มีปริมาณน้ำไม่สม่ำเสมอคือในช่วงหน้าแล้งประมาณเดือนธันวาคม พฤษภาคม น้ำในลำคลองแห้งขอดสามารถเดินข้ามไปมาได้ และในช่วงหน้าฝนประมาณเดือนกรกฎาคม-ตุลาคม

จะมีน้ำมาก และบางครั้งน้ำหลากและไหลแรงมากทำให้เกิดการกัดเซาะ บริเวณริมคลองซึ่งเป็นดินทรายพังทลาย จนบางจุดเส้นทางของลำคลอง เปลี่ยนไป ประกอบกับปัจจุบันได้มีการตัดทรายออกจากลำคลองเป็นจำนวนมาก ทำให้ระดับของคลองลึกลงกว่าพื้นดินเดิมประมาณ 10 เมตร ทำให้ง่ายต่อการพังทลาย

ระบบนิเวศของคลองพังงาปัจจุบัน เป็นระบบที่ไม่สมบูรณ์ คือ กุ้ง หอย ปู ปลา ในคลองพังงาวันนี้ได้ลดปริมาณลงเป็นจำนวนมาก พืชผัก ที่เป็นอาหารธรรมชาติก็เหลือน้อย สิ่งมีชีวิตต่างๆ และสิ่งแวดล้อมที่เป็น ส่วนประกอบของระบบ ก็ได้สูญเสียชีวิตไปอย่างมาก

ส่วนพื้นที่ ที่เป็นเขตรักษาคลองและพื้นที่คลองบางส่วน ตาม กฎหมาย ก็ถูกบุกรุกทำลาย และยึดไปเป็นส่วนบุคคล พร้อมทั้งมีการ ทำลายพืชพันธุ์ต่างๆที่เป็นตัวช่วยป้องกันการพังทลายของหน้าดินจนหมดสิ้น

ปัญหาใหญ่อีกประการของคลองงาก็คือ การตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำ ของคลองงา “หากไม่อนุรักษ์ป่า ก็จะไม่มิน้ำลงมาสู่คลองงา”

ปัญหาคลองงาที่รอการฟื้นฟู

จากเวทีการระดมความคิดเห็นอย่างมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วน ในหลายๆครั้งที่มีการพูดถึงคลองงา และจากงานวิจัยของบรรจง ดำเงิน นักวิจัยโครงการศึกษากระบวนการเรียนรู้การฟื้นฟูคลองพังงา พบว่าปัญหา ของคลองงาเข้าขั้นวิกฤต มีปัญหาหมดตลอดสายน้ำกล่าวคือ

1. ปริมาณน้ำที่ลดลง/น้ำแห้งขอด จนหลายช่วงสามารถเดินข้าม ได้โดยสะดวก
2. สีของน้ำเปลี่ยนไป จากสีใสเป็นสีขุ่น
3. มีขยะในลำคลอง/สารเคมี
4. ปลาและสัตว์น้ำอื่นๆเหลือน้อย/พืชผักธรรมชาติลดลง
5. ที่ดินเขตแนวคลองและในลำคลองบางส่วนถูกบุกรุก
6. กิจกรรมทางน้ำหมดไป/การใช้ประโยชน์จากคลองงาน้อยมาก
7. บริเวณตลิ่งข้างลำคลองพัง
8. มีการตัดทรายในคลองมากเกินไปทำให้ระดับคลองลึกประมาณ 10 เมตร

9. ซึ่งเป็นข้อที่สำคัญมาก เพราะคลองพังงากำลังถูกถม ไม่มีหน่วยงานให้ความสำคัญ แม้แต่ชุมชนริมคลองเองก็ให้ความสำคัญกับคลองลาดลง
- ทั้งนี้สาเหตุที่ทำให้คลองงาเปลี่ยนไปนั้น เกิดตั้งแต่ระดับต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ กล่าวคือ
- ป่าไม้ที่อยู่ต้นน้ำโดนทำลาย
 - มีการทำเหมืองแร่ดีบุก ซึ่งต้องมีการเปิดหน้าดิน ทำให้เกิดดินตะกอนจำนวนมากไหลลงสู่คลองงา
 - ทิ้งขยะ น้ำเสียและสารเคมีลงในน้ำ
 - มีการดูทรายเป็นขายเกินความพอดี
 - มีการบุกรุกเขตแนวคลอง

ค่ายเยาวชน จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์คลองงา

การอนุรักษ์คลองงา เริ่มตั้งแต่ปี 2542 เป็นการจัดค่ายเยาวชนป้องกันยาเสพติด ซึ่งในการจัดค่ายเยาวชนในครั้งแรกนั้นเรายังไม่ได้มีเป้าหมายเรื่องการอนุรักษ์คลองงา โดยมี วัด โรงเรียน อบต. สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ กศน. ในตำบลนบปริง เป็นผู้สนับสนุน

หลังจากการจัดค่ายเยาวชนครั้งแรกแล้ว ในปีต่อมา ก็ได้มีการจัดค่ายเยาวชนอีก และสุดท้ายก็กลายเป็นการจัดค่ายเยาวชนประจำปีของที่นี่ และในขณะเดียวกันก็ได้มีการขยายการทำค่ายเยาวชนไปสู่ตำบลอื่นๆ ด้วย โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนเป็นอย่างดี จากอบต.นบปริง

หลังจากนั้นในปี 2545 ก็ได้มีการจัดค่ายการเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จัดกิจกรรมสำรวจป่าแหล่งน้ำธรรมชาติ จัดกิจกรรมปลูกป่า จัดกิจกรรมผู้เฒ่าเล่าเรื่องโดยเปิดเวทีให้กลุ่มผู้สูงอายุมาเล่าเรื่องคลองงาให้เด็กเยาวชนฟัง โดยการจัดค่ายในช่วงหลังนั้นในส่วนของงบประมาณที่ให้การสนับสนุนกิจกรรม นอกจากองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)แล้วก็ยังมีองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เข้ามาร่วมสนับสนุนด้วยเช่นกัน

เมื่อกิจกรรมค่ายจบก็ได้มีการมานั่งพูดคุยกันทั้งทีมงานที่จัดค่ายให้เด็กและตัวเด็กเองที่มาร่วมค่าย ซึ่งภาคีที่มาเข้าร่วมได้แก่

- อบต.ทุ่งคาโงก ได้จัดทำแผนสนับสนุนกิจกรรมอนุรักษ์คลองงา ทั้งการเรียนรู้ของเยาวชนและการจัดกิจกรรมประจำปี
- โรงเรียนวัดปัจจันตคาม จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ปลาและน้ำคลองงา
- วัดปัจจันตคาม มุ่งเน้นการดูแลและรักษาพันธุ์สัตว์น้ำในคลองงา
- สำนักสงฆ์ทุ่งครีมหาโพธิ์ จัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้การจัดการคลองงา
- อบจ.พังงา ทำหน้าที่ป้องกันและแก้ปัญหาการรุกรานคลองงาและดูแล ตลิ่งริมคลองพังงา
- สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด ซึ่งเข้ามา สนับสนุนข้อมูล
- หน่วยงานสาธารณสุข
- การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.)
- องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

ขยายสู่กิจกรรมอันหลากหลาย

ปี 2547 ได้มีการทำโครงการชีวิตสาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่ เพื่อจุดประกายให้แก่คนพังงาให้เห็นถึงความสำคัญในการที่จะอนุรักษ์คลองงา

กิจกรรมขึ้นอยู่กับสภาพปัญหา ความต้องการและความสอดคล้องของชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน ในถิ่นนั้นๆ ตลอดสายน้ำ

กลุ่มเยาวชนอาสาสมัคร และคนกลุ่มหนึ่งที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับคลองงาในอดีต ได้ถูกกระตุ้นให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลง ที่กำลังเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วของคลองพังงา ได้ลุกมาเรียกร้องให้คนรุ่นหลัง ได้เห็นความสำคัญของคลองพังงา สาธารณสมบัติที่ถูกส่งต่อมาให้โดยถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆผ่าน “เวทีผู้เฒ่าเล่าเรื่อง” มายังลูก หลาน เหลน ได้รับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดสำนึก รัก และหวงแหน ทำให้คนหลายวัยที่ร่วมเรียนรู้ด้วยกัน เห็นภาพความแตกต่างของอดีตกับปัจจุบันอย่างชัดเจน

จากนั้นได้มีการประสาน จากภาคส่วนต่างๆในชุมชน เช่น อบต. วัด โรงเรียน ประชาชนทั่วไปที่ใกล้ชิดคลองงา ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูคลองงา ได้ร่วมกันคิดที่จะปกป้องคลองงา โดยการสร้างกระแสน้ำให้คนได้หันมาให้ความสนใจคลองพังงา ด้วยการร่วมกันจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น

- การทำการวิจัยชุมชนเรื่องระบบนิเวศน์คลองงา
- การจัดค่ายเยาวชนเรียนรู้เรื่องคลองงา
- การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองงา
- การกำหนดเขตอนุรักษ์และเพาะพันธุ์ปลาในคลองงา
- การจัดงานเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟู ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น

ฟื้นคลองพร้อมฟื้นวัฒนธรรม

จากการเรียนรู้ร่วมโดยมีผู้คนจากภาคส่วนต่างๆ เช่น กลุ่มเยาวชน อาสาสมัคร วัด โรงเรียน ประชาชนทั่วไปที่ใกล้ชิดคลองงา ผู้นำธรรมชาติ อปท. องค์กรเอกชน ได้ร่วมกันคิดที่จะปกป้องคลองงา โดยการสร้างกระแสให้คนได้หันมาให้ความสนใจคลองงา โดยการ ร่วมกันจัดงานหรือฟื้นวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำคลองงา เช่นการแข่งเรือแข่งแพ การล่องแพทอดผ้าป่า การละเล่นในน้ำอื่นๆที่เคยเกิดขึ้นในอดีต พร้อมทั้งจัดส่งเสริมการทำอาหารจากผักพื้นบ้านโดยการแข่งขันทำอาหารพื้นบ้านจากผักพื้นบ้าน ชื่อว่า “งานลอยกระทง ล่องแพ แลวิถีคนคลองงา” จัดขึ้นในวันลอยกระทง ปี 2547 ณ ที่วัดปัจจันตคาม ภายในงานมีกิจกรรมมากมาย แต่ที่เป็นจุดเด่นก็คือ การเล่าเรื่องราวที่สำคัญของชุมชนตำบลทุ่งคาในอดีตรวมถึงความสำคัญของคลองงา ให้แก่ผู้ที่มาร่วมงาน ซึ่งเป็นที่สนใจของคนจำนวนมาก

ผลจากการจัดงานในครั้งนั้นเกิดสิ่งดีดีขึ้นมากมาย เช่นการเข้ามามีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ที่ให้ความสนใจคลองงา เกิดกลุ่มอนุรักษ์ปลาแพง เกิดแหล่งขยายพันธุ์ปลา และที่สำคัญงานที่จัดขึ้นในครั้งนั้นได้รับการสานต่อจากคนในชุมชน มาจนถึงปัจจุบัน

หลังจากการดำเนินการจัดกิจกรรม ชาวบ้านก็ได้กำหนดพื้นที่คลองงาบริเวณหน้าวัดปัจจันตคามเป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำจืดชนิดต่างๆ และเมื่อกำหนดเป็นพื้นที่ขยายพันธุ์ปลาก็เกิดสงสัยว่าคุณภาพน้ำในคลองงาปัจจุบันเป็นอย่างไร เหมาะกับการเจริญเติบโตของปลาหรือไม่ ชุมชนจึงได้ร่วมกับโรงเรียนวัดปัจจันตคาม ของบประมาณเพื่อมาทำการวิจัยคุณภาพน้ำ เพื่อให้ทราบผลและได้ทำการแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำต่อไป

เมื่อชุมชนตามแนวริมคลองงากลับมาเห็นความสำคัญของคลองงา ผ่านวิถีวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดเช่นประเพณีลอยกระทง การแข่งเรือ การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลา เมื่อวิถีริมคลองมีชีวิต คลองงาก็กลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง

อนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

นอกจากการฟื้นฟูคลองแล้ว การปกป้องผืนป่าต้นน้ำคลองงาเองก็มีความสำคัญยิ่ง ในพื้นที่ชุมชนที่อยู่ต้นน้ำ มีกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่รวมตัวกัน ณ บ้านแฝด หมู่ที่ 7 ตำบลนบปริง ทำหน้าที่อนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองพังงา ในเขตเทือกเขากระทะคว่ำที่ได้จัดกิจกรรมมาตั้งแต่ปี 2542 และทำเป็นค่ายอนุรักษ์ประจำปีของชุมชน ที่ได้รับการสนับสนุนจากชุมชนบ้านแฝดเป็นอย่างดี และการสนับสนุนงบประมาณ จาก อบต. นบปริง

นอกจากการจัดค่ายเยาวชนแล้วกลุ่มเยาวชนยังได้ทำการสำรวจเรียนรู้อคลองงา เพื่อสืบหาสาเหตุของการแห้งเหือดของสายน้ำแห่งนี้ ก็ได้สำรวจป่าต้นน้ำตั้งแต่ต้นน้ำ คือบริเวณบ้านบางมา หมู่ที่ 2 ตำบลทุ่งคาโงก ก็ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้านที่ช่วยนำทางในการสำรวจป่า และได้แนะนำเรื่องราวต่างๆแก่เด็กเยาวชนที่ขึ้นไปสำรวจ โดยกลุ่มเยาวชนได้รับการให้ข้อมูลหลักจาก นายเสริม การวิจิตร อดีตผู้ใหญ่บ้าน และนายสัมฤทธิ์ วีระการ อดีตผู้ใหญ่บ้านเช่นกัน

ผลของการเดินสำรวจป่า และการสร้างจิตสำนึกในชุมชนในเขตป่า หวงแหวนที่จะรักษาป่าผืนนี้ไว้ จึงเกิดกระบวนการเชื่อมต่อกันเป็นเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองพังงา ซึ่งดูแลพื้นที่ป่าในบริเวณที่เป็นชุมชนของตนเอง เกิดพื้นที่อนุรักษ์ป่าต้นน้ำที่สำคัญขึ้น เช่น ป่าต้นน้ำบ้านบางมา ป่าต้นน้ำฝายบางท่อน ป่าชุมชนบ้านดินเขา

ป่าต้นน้ำบ้านบางมา จัดตั้งขึ้นเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ป่าที่อยู่บริเวณเหนือเขื่อนน้ำใช้ของหมู่บ้านและเป็นต้นน้ำสายแรกของคลองงาด้วย โดยชุมชนเป็นผู้กำหนดกติกา ห้ามใครบุกรุกป่าเหนือบริเวณเขื่อนเป็นอันขาด ทุกคนปฏิบัติตามกติกาอย่างเคร่งครัด จนสามารถรักษาผืนป่าแห่งนี้ไว้ได้

ป่าต้นน้ำฝายบางทอน เป็นพื้นที่ดูแลของกลุ่มเยาวชนอาสาสมัคร ที่ขึ้นไปจัดทำเขตพื้นที่อนุรักษ์ มีการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น บวชป่า สืบชะต่าน้ำ ปลูกป่าเพิ่มเติม พร้อมทั้งชักชวนชาวบ้านเข้ามาทำกิจกรรมดังกล่าวด้วย ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากชุมชน

ป่าชุมชนบ้านดินเขา เป็นพื้นที่ที่ได้รับความร่วมมือจากทางกรมป่าไม้ และชาวบ้านกำหนดพื้นที่ป่าแห่งนี้ เป็นป่าชุมชน มีข้อกำหนดต่างๆ ที่เป็น กติกาของรัฐและชุมชนร่วมกัน

เมื่อป่าต้นน้ำยังคงอยู่ สายน้ำคลองงาก็ยังมีชีวิตต่อไป ไม่เหือดแห้ง ไปการพัฒนา

เป้าหมายและผลการอนุรักษ์คลองงา

การทำงานอย่างต่อเนื่องของหลายภาคส่วนเพื่อร่วมกันอนุรักษ์ คลองงาที่มีความต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2542 จนถึงปัจจุบัน มีพัฒนาของ เป้าหมายในการอนุรักษ์หลายประการ และถึงปัจจุบันได้ตกผลึกมาเป็น เป้าหมายร่วมของชุมชน 3 ข้อ กล่าวคือ

เป้าหมายการอนุรักษ์ “คลองงา”

1. เชื่อมร้อยความสัมพันธ์คนคลองงา ให้มีความรัก สามัคคี
2. ให้คลองงา เป็นคลองที่มีความสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์ เป็น แหล่งน้ำสำหรับบริโภค อุปโภค และเป็น แหล่งอาหารธรรมชาติที่ ปลอดภัย อย่างยั่งยืนของคนคลองงา
3. ชุมชนสามารถบริหารจัดการ แม่น้ำคลองงาอย่างเป็นระบบ และ เกิดการเกื้อกูลกันระหว่าง คนกับคลองงา คนกับคน ให้สามารถ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ผลจากการดำเนินการ

1. เกิดกลุ่มองค์กรต่างๆที่เข้ามามีส่วนร่วมจำนวนหลายกลุ่ม
 - โครงการวิจัยคลองพังงา
 - กลุ่มอนุรักษ์ปลาทะเลบ้านทุ่งคาโงก
 - กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบ้านบางมา

- กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำฝายบ้านบางท่อน(บ้านเขล)
 - สำนักสงฆ์ทุ่งศรีมหาโพธิ์
 - กลุ่มโรงเรียนตำบลทุ่งคาโงกและโรงเรียนตำบลนบปริง
 - อบต.ทุ่งคาโงก , อบต.นบปริง
 - กลุ่มเยาวชนอาสาสมัคร
 - กลุ่มรักษัคลองงา
 - กลุ่มกสิกรรมธรรมชาติบ้านดินเขา เป็นต้น
2. มีการกำหนดกฎ กติกาของชุมชนในหลายพื้นที่ โดยเป็นกติกาของชุมชนที่ออกกฎของชุมชนออกมาด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม และได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน โดยกฎกติกาที่สำคัญได้แก่
- การห้ามบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำบ้านบางมา ตั้งแต่บริเวณฝายน้ำล้นของหมู่บ้านเป็นต้นไป
 - การกำหนดเขตอนุรักษ์และขยายพันธุ์ปลา ห้ามจับปลา และสัตว์น้ำอื่นในลำคลองหน้าวัดปัจจันตคาม
 - การห้ามจับสัตว์น้ำโดยใช้ยาเบื่อเมา และกระแสไฟฟ้าในคลองงาโดยเด็ดขาด
3. มีการเชื่อมต่อเครือข่ายการทำงานตลอดสายน้ำ ทั้ง 5 ตำบลที่อยู่ในริมคลองงา คือ ต.ทุ่งคาโงก ต.นบปริง ต.ปากอ ต.สองแพรก ต.ถ้ำน้ำผุด และมีการวางแผนการอนุรักษ์คลองงาร่วมกัน และในปัจจุบัน อบต.นบปริง ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณปีละ 11,000 บาท เพื่อสนับสนุนการทำกิจกรรมอนุรักษ์คลองงา และในขณะเดียวกัน อบต.ทุ่งคาโงก ก็ได้บรรจุเข้าเป็นแผนงานประจำปีของอบต.

ปัญหาอุปสรรคในการทำงาน

อุปสรรคในการทำงานเป็นสิ่งที่ต้องมีเสมอมา โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ เพราะเป็นเรื่องที่มีทั้งคนได้และคนเสีย สำหรับกรณีการอนุรักษ์คลองงานั้น มีอุปสรรคที่สำคัญ 2 ประการคือ

1. ชาวบ้านบางคนถูกข่มขู่จากนายทุน เพราะการอนุรักษ์ป่าไปขัดกับผลประโยชน์ของนายทุน เพราะมีนายทุนหลายคนที่มีกรบุกรุกป่า รวมทั้งนายทุนเข้ามาทำการดูตroyในคลองชาย ทำให้เมื่อถึงหน้าน้ำหลากทำให้พื้นที่บริเวณข้างคลองโดนน้ำกัดเซาะพังทลายจนเกิดเป็นปัญหาอย่างมาก เมื่อชาวบ้านเดือดร้อนผู้นำชุมชน ทั้ง อบต.กำนัน ผู้ใหญ่บ้านก็ได้เอาประเด็นดังกล่าวมาพูดคุย จนวันนี้ประเด็นเรื่องผลประโยชน์กับกลุ่มนายทุนที่สร้างผลกระทบต่อคลองงายังเป็นเรื่องราวที่ต้องหาทางออกกันต่อไป
2. และชาวบ้านบางส่วนก็ยังไม่เข้าใจการทำงานถึงแม้ว่าจะมีชาวบ้านถึง 80% เห็นด้วยกับการประกาศเป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์ป่า ห้ามบุกรุก ห้ามตัดไม้ทำลายป่า แต่สำหรับคนที่ไม่เห็นด้วยก็ถือว่าเป็นเรื่องที่กระทบวิถีชีวิตและผลประโยชน์เฉพาะหน้าของคนกลุ่มนี้ ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ต้องมีการทำความเข้าใจให้เห็นภัยพิบัติในวันข้างหน้า หากไม่ดูแลป่า ไม่ดูแลสายน้ำ จะมีผลต่อชีวิตเราอย่างไร ซึ่งก็ได้ทำให้ลดความขัดแย้งในชุมชนลดน้อยลงไป

หัวใจการอนุรักษ์คือกระบวนการสมัชชาเพื่อสิ่งแวดล้อม

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์คลองพังงาคือหัวใจของการขับเคลื่อน เริ่มต้นจากกลุ่มเด็กเยาวชน คนในหมู่บ้านตามแนวคลองพังงา ที่เห็นความเสื่อมโทรมของคลองสายประวัติศาสตร์นี้ ร่วมกันสร้างกระแสสร้างกิจกรรม สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม สร้างกลไกการเชื่อมต่องานหลายภาคส่วน รวมทั้งการทำการกิจกรรมจนประกาศเขตอนุรักษ์ภาคประชาชนขึ้นมาในพื้นที่ป่าต้นน้ำ และพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ รวมทั้งมีการปลูกป่าเพิ่มเติม ซึ่งเป็นการนำแนวทางของกระบวนการสมัชชา มาปรับใช้ในการขับเคลื่อนสังคมในจังหวัดพังงาให้หันมาสนใจการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะคลองพังงา นับเป็นการดูแลคลองพังงาตลอดสายน้ำ และหากมีความเข้มแข็งในการจัดการและกระบวนการมีส่วนร่วมต่อไป ย่อมจะนำมาสู่นโยบายการจัดการคลองพังงาที่ยั่งยืน

๑๑

จิตสาธารณะของอาสาสมัครสร้างสุขชุมชน บทเรียนจาก ต.วังหิน อ.บางขัน จ.นครศรีธรรมราช

อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน หรือ อสม. เป็นกลไกทางสังคมที่สำคัญของภาคประชาชนโดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท การปรับเปลี่ยนภารกิจหน้าที่ของ อสม.ให้ก้าวทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งมีภารกิจที่ซับซ้อนยิ่งต้องมีการเติมเต็มและพัฒนาศักยภาพของ อสม.ทั้งในมิติวิชาการและมิติด้านจิตสาธารณะในการเคลื่อนงานทางสังคม บทเรียนของ กระบวนการ อสม.ที่ตำบลวังหิน ได้สะท้อนบทเรียนที่ต่อเนื่องของการพัฒนา อสม.อย่างเข้มข้น และเมื่อนำกระบวนการสมัครสมาชิกก็ทำให้ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายที่ทุกฝ่ายต้องนำไปปรับใช้ เพื่อให้ อสม.เป็นพลังที่เข้มแข็งและเป็นความหวังของการเปลี่ยนแปลงสังคมต่อไป

อสม. กับการขับเคลื่อนสุขภาพคนไทย

อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน หรือ อสม. เป็นจุดแข็งของกระทรวงสาธารณสุขที่เกิดจากนวัตกรรมสาธารณสุขที่ยิ่งใหญ่เมื่อกว่า 30 ปีมาแล้ว โดยกระทรวงสาธารณสุขจัดให้มี อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน หรือ อสม.ขึ้นตั้งแต่ปี พศ.2522 โดยคาดหวังให้ประชาชนที่เป็น

อาสาสมัครได้เรียนรู้ความคิดความรู้ในการดูแลสุขภาพตนเอง การดูแลสุขภาพครัวเรือนข้างเคียง และผลพลอยได้ก็คือเป็นผู้ช่วยเหลืองานด้านสุขภาพของเจ้าหน้าที่ประจำหมู่บ้านที่สำคัญยิ่ง เนื่องจากอัตรากำลังของเจ้าหน้าที่ไม่พอ

อสม. จำนวน 8 แสคนคนที่อยู่ครอบคลุมทุกพื้นที่จึงเป็นเสมือนกองทัพที่อยู่แนวหน้า หากทุกคนมีความรู้มีความเข้าใจต่อการดูแลสุขภาพ ย่อมเป็นกองทัพที่ทรงประสิทธิภาพที่สุดในการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน ในทุกมิติทั้งทางด้านการศึกษา ป้องกันโรค ส่งเสริมสุขภาพ และฟื้นฟูสภาพ ซึ่งเป็นหน้าที่ของทุกโรงพยาบาลและสถานีนอมนายที่ต้องช่วยกันสร้างความรู้ ความเข้าใจกับอสม.ทุกคน ซึ่ให้เขาเห็นความสำคัญและรู้บทบาทของ อสม. ที่จะช่วยกันสร้างสุขภาพในชุมชนด้วยความร่วมมือของ อสม.เอง

โดยหลักการ อสม. 1 คนจะรับภาระในการดูแลเพื่อนบ้านจำนวน 10-15 หลังคาเรือน ดังนั้นในแต่ละหมู่บ้านจะมี อสม.อย่างน้อยก็ตั้ง 10 คนขึ้นไป บางหมู่บ้านมีรวมกันเกือบ 50 คนก็มี

ประเทศไทยเป็นของทุกคน ความร่วมมือร่วมใจจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะการประสานงานที่ดีระหว่าง อสม. กับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขนั้น คือหัวใจของการจัดการสุขภาพโดยชุมชน นี่คือการกิจที่ต้องฝากความหวังไว้กับบุคลากรสาธารณสุข และ อสม.ทุกคน

บริบทของพื้นที่ตำบลวังหิน

ตำบลวังหิน มีเนื้อที่โดยประมาณ 50 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 13 หมู่บ้าน อยู่ในเขตการรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลวังหิน มีประชากรจำนวนทั้งสิ้น 7,446 คน เป็นเพศชาย 3,758 คน เพศหญิง 3,688 คน จำนวน 1,785 ครัวเรือน

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตร ทำสวนยางพารา สวนปาล์ม และทำนา ซึ่งเป็นอาชีพที่ได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ตำบลวังหินเป็นที่ราบลุ่มเนินเขา มีฝนตกชุกแทบทั้งปี บางพื้นที่มีน้ำท่วมขังในฤดูฝน สภาพอากาศเป็นแบบร้อนชื้น

จากที่ตำบลวังหินมีความอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ใช้พื้นที่ป่าเป็นคลังอาหาร ปัจจุบันมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่การเกษตรมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมในช่วงฤดูฝนบ่อยครั้ง หน้าแล้ง ขาดน้ำในการบริโภค การเกษตรเชิงเคมีมากขึ้น จึงมีการส่งเสริมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่นการปลูกป่าทดแทน การทำการเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพคนวังหิน

การเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพของคนในชุมชนตำบลวังหิน ได้แบ่งการเปลี่ยนแปลงออกเป็น 3 ยุค ดังนี้

1. ยุคพึ่งพิงตนเองอย่างสมบูรณ์ (ก่อนปี 2515) เป็นช่วงที่คนในพื้นที่ต้องดูแลช่วยเหลือตนเองด้านสุขภาพเป็นหลัก เนื่องจากยังไม่มีภาครัฐเข้าไปดูแลในพื้นที่

2. ยุคพัฒนาตามแนวทางของรัฐ (2516-2544) เป็นช่วงที่นโยบายงานสาธารณสุขมูลฐานและนโยบายด้านสุขภาพอื่นๆ หลังไหลลงสู่ชุมชนอย่างมากมาย เป็นช่วงที่ชุมชนต้องตั้งรับและดำเนินการตามกรอบนโยบายที่ภาครัฐกำหนดแทบทั้งหมด

3. ยุคสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนา (หลัง 2545) เป็นช่วงที่แกนนำสุขภาพได้เรียนรู้ตระหนักถึงความต้องการด้านสุขภาพที่แท้จริงของคนในพื้นที่ จึงแสวงหาทางออกที่เหมาะสมในการเคลื่อนงานสุขภาพ ในนามงานสุขภาพภาคประชาชน

ความสามารถในการพึ่งตนเองด้านสุขภาพของคนในชุมชน เป็นพัฒนาการควบคู่พร้อมกันกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพของคนในชุมชน กล่าวคือ เมื่อภาครัฐกำหนดแนวนโยบาย หรือรูปแบบทิศทางการพัฒนาต่อชุมชนผ่านทางองค์กร เครื่องมือที่รัฐมีอยู่ ก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนรวมทั้งการเรียนรู้ปรับรูปแบบแนวคิดตามกาลเวลาและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงต่อเนื่องของคนในชุมชน จากกิจกรรมแต่ละเรื่องแต่ละประเด็น หล่อหลอมรวมกันเป็นกลุ่มก้อน ก่อเกิดกลุ่มคนทำงานร่วมกัน จนนำสู่การพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพของคนในชุมชนที่เป็นรูปธรรมทั้งในด้านกำลังคน กิจกรรม รูปแบบวิธีการ และงบประมาณ

ทุนทางสังคมที่ยังเข้มแข็ง

ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนตำบลวังหินมีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่สืบทอดมาตั้งแต่ในอดีต สายสัมพันธ์ของคนในชุมชนยังยึดโยงด้วยความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น สิ่งสะท้อนจากความสัมพันธ์ดังกล่าว คือ การเข้าร่วมกิจกรรมในลักษณะประชาคมทั้งระดับหมู่บ้าน และตำบล

ทุนทางสังคมของตำบลวังหินส่วนใหญ่อยู่ในรูปของทรัพยากรบุคคล องค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ การบริหารจัดการกองทุน มีการนำรูปแบบการทำประชาคมมาใช้ในพื้นที่โดยมีแนวคิดพื้นฐานที่ว่า ประชาชนทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการทุนของชุมชน เกิดเป็นการรวมตัว ร่วมคิดร่วมทำบนพื้นฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ ของคนในสังคม มีการอบซึ่งล้อมรอบด้วยจารีตประเพณีที่รับรู้สืบทอดกันมาเป็นบรรทัดฐานของสังคมที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การสร้างความเข้าใจร่วมกันของแกนนำสุขภาพในพื้นที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข อย่างต่อเนื่อง จุดเด่นในเรื่องนี้คือ มีการสร้างทีมแกนนำสุขภาพอย่างเป็นระบบผ่านการฝึกฝน เรียนรู้อย่างต่อเนื่องโดยใช้โรงเรียน อสม เป็นเครื่องมือพัฒนาศักยภาพแกนนำก่อนออกไปดำเนินการในชุมชน มีการนำประเด็นสุขภาพมาเรียนรู้ปรับใช้กับพื้นที่ตรงตามความต้องการของคนในชุมชน

กิจกรรมที่ดำเนินการส่วนใหญ่เน้นความต่อเนื่องสร้างกระบวนการพัฒนาเห็นพัฒนาการด้านสุขภาพ รวมทั้งการสร้างและแสวงหาโอกาสในการพัฒนากิจกรรมสุขภาพร่วมกับพื้นที่อื่นๆอย่างหลากหลายและนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้ลงตัวในพื้นที่ ซึ่งเรื่องราวที่ดำเนินการมาสร้างกระบวนการพัฒนาด้านสุขภาพที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของจัดการกันเองได้ในระดับที่น่าพอใจ

อสม.วังหิน ผู้เป็นมากกว่า อสม.

กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขในพื้นที่ตำบลวังหินเปรียบเสมือนหัวใจของทุนต่างๆในตำบลที่ขับเคลื่อนงาน

ข้อสังเกตของพื้นที่พบว่า อสม. ของตำบลวังหินนั้นมีการสร้างสมองค์ความรู้ จากผ่านการปมเพาะของ โรงเรียน อสม. ในพื้นที่ แล้วกลุ่มคนเหล่านั้นนำสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ นำสู่ภาคปฏิบัติตามความจำเป็นของคนในพื้นที่เป็นหลัก

อสม. ที่มีขยายบทบาทไปเป็นกลุ่มคุ้มครองผู้บริโภค วิกฤตการเจ็บป่วยที่เกิดจากการบริโภคอาหารที่ไม่ปลอดภัย มีสารเจือปนที่เป็นอันตราย ต่อสุขภาพ ส่งผลให้แกนนำสุขภาพในพื้นที่ตำบลวังหิน รวมตัวกันขับเคลื่อน เรื่องนี้ ในนามกลุ่ม คุ้มครองผู้บริโภคภาคประชาชน ที่มีกิจกรรมสร้างการรับรู้ ตรวจเฝ้าระวังความปลอดภัยด้านอาหาร สามารถจัดการดูแลกันเองได้ รวมทั้งค้นหาทางเลือกทางออกอื่นๆ เป็นต้นว่า ส่งเสริมการปลูกพืชผัก สมุนไพร การเลือกการล้างการปรุงที่ปลอดภัย เป็นต้น

นอกจากนี้ อสม. ยังขยายการมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพของพี่น้อง ในหมู่บ้านด้วยการพัฒนาศักยภาพของแกนนำสุขภาพครอบครัว ก่อเกิด จากการหาแนวทางสร้างการรับรู้เรื่องสุขภาพให้กับคนในชุมชนให้ทั่วถึง สามารถช่วยเหลือดูแลสุขภาพเบื้องต้นของตนเอง สมาชิกในครอบครัว คนรอบข้าง ได้หนุนเสริมการทำงานของ อสม. แกนนำสุขภาพในชุมชน และ เจ้าหน้าที่ กลุ่มแกนนำสุขภาพครอบครัวเหล่านี้เป็นกำลังหลักในการขับเคลื่อนเรื่องสุขภาพในชุมชนในระดับปฏิบัติการจริงๆ

นี่คือตัวอย่างเบื้องต้นที่สะท้อนให้เห็นว่า อสม. ที่บ้านวังหินเป็น มากกว่า อสม.

ย้อนรอยการสร้างคนอาสาในอดีต

การก่อเกิดงานสาธารณสุขมูลฐานในพื้นที่ตำบลวังหิน ปีแรกที่มีการ ดำเนินงานเรื่องนี้อย่างเป็นทางการ คือ ปี 2522 มีการคัดเลือกตัวแทน ประชาชนในพื้นที่เพื่อเข้ารับการอบรมเป็นผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (ผสส.) และ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในขณะนั้นการคัดเลือกตัวแทน คนในชุมชน มีการกลั่นกรองเป็นอย่างดี ผ่านการพูดคุยหารือร่วมกันของคน ในชุมชน คนที่จะได้รับการคัดเลือกต้องมีความพร้อม สามารถมาทำหน้าที่ ในชุมชนได้ ที่สำคัญ ต้องเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ผู้ที่ได้รับการคัดเลือก จึงเป็นความหวังสำคัญของคนในชุมชน ต้องตั้งใจ ทุ่มเท ให้สมกับการได้ รับความไว้วางใจคัดเลือกเป็นตัวแทนของคนในชุมชน

การเป็น ผสส. และ อสม. ในอดีต มีคุณค่าคู่ควรกับคำว่า “อาสาสมัคร” เป็นอย่างยิ่ง ความตั้งใจจริง มุ่งมั่น ทุ่มเท ความรับผิดชอบต่อการกิจที่ได้รับมอบหมาย รวมทั้งการปลูกฝังบ่มเพาะจิตวิญญาณอาสาสมัคร นำไปสู่การขับเคลื่อนงานสาธารณสุขในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี ผสส. และ อสม. ในยุคนั้นจึงเป็นสัญลักษณ์ “อาสาสมัคร” ที่คนในชุมชนจดจำและระลึกถึงอยู่เสมอ ในพื้นที่ตำบลวังหินมี อสม.ที่ผ่านกระบวนการหล่อหลอมจนเกิดจิตอาสาเหล่านี้จำนวนหนึ่ง บางส่วนยังเป็นที่ทำงานในบทบาท อสม.อยู่อย่างต่อเนื่อง บางส่วนขยับไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ในชุมชน และบางส่วนหยุดกิจกรรมอาสาสมัครไปบ้างแล้ว ที่น่าสนใจ ในส่วนที่ยังแสดงบทบาทอาสาสมัครอยู่นั้น ได้มีโอกาสเล่าเรื่องราวในอดีตมาบอกเล่าอาสาสมัครในรุ่นต่อๆมา เป็นการสานต่องานอาสารุ่นต่อรุ่นในชุมชนได้เป็นอย่างดี

หลังจากการก่อเกิดกลุ่มอาสาสมัครในพื้นที่ กิจกรรมงานสาธารณสุขมูลฐานที่ดำเนินการควบคู่กันมา โดยไล่เรียงตามกาลเวลาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ มีหลายกิจกรรมที่ส่งผลต่อสุขภาพของคนในชุมชน เป็นต้นว่า กองทุนยา และเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน, กระบวนการ จปฐ, โครงการบัตรสุขภาพ (บัตร 500), กองทุนโภชนาการ, ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศสมช), กองทุนสุขภาพิบาล, หมู่บ้านสุขภาพดีถ้วนหน้า, การจัดสวัสดิการแก่กลุ่มเด็กผู้สูงอายุ และผู้มีรายได้น้อย, งานสาธารณสุขมูลฐานตามแนวทาง 3 ก 1 ข 3 ส, แคนนำสุขภาพครอบครัว, งบประมาณงานสาธารณสุขมูลฐาน (10000), องค์กรชุมชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนา

ก่อเกิดประชาสังคม

เครื่องมือสำคัญที่พื้นที่ตำบลวังหินนำมาใช้เพื่อให้เกิดการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ที่สำคัญคือ ประชาสังคม ทั้งในระดับหมู่บ้านและตำบล ซึ่งจุดก่อเกิดประชาสังคมในพื้นที่อำเภอบางขัน เริ่มต้นที่ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐานภาคใต้ นครศรีธรรมราช (ชื่อเดิม สช.) เมื่อปี 2542 ได้เลือกตำบลบ้านนิคม เป็นพื้นที่นำร่องพัฒนารูปแบบประชาสังคมตำบล โดยสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทั้งในและนอกพื้นที่ เป็นโครงการสร้างคนสร้างแนวคิดรูปแบบประชาสังคมตำบลให้กับคน

ในพื้นที่อำเภอบางขัน ที่สำคัญโครงการนี้เป็นการบ่มเพาะความคิดประชาสังคมแก่แกนนำสุขภาพเป็นอย่างมาก รวมทั้งเป็นการสร้างโอกาสสร้างเวทีเรียนรู้เชื่อมต่อเรื่องอื่นๆ กับภายนอกเป็นอย่างมาก กลุ่มแกนนำสุขภาพเหล่านี้จึงสามารถนำรูปแบบประชาสังคมมาปรับใช้เป็นจุดเริ่มต้นสู่การสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของชุมชนมาเป็นลำดับ

รูปธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของชุมชน ที่ชัดเจน เป็นต้นว่า การพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐาน (งบ 10,000 บาท) ที่กระบวนการได้มาของกิจกรรมต่างๆ มีการนำเข้าเวทีประชาคมหมู่บ้าน ผ่านกระบวนการจัดทำแผนงานโครงการร่วมกันของคนในชุมชน และนำมาพัฒนากิจกรรมโครงการร่วมกันของแต่ละเขตบริการสาธารณสุข จึงนำสู่การเสนอแผนงานโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณ และยังมีการพัฒนาโครงการจากองค์การบริหารส่วนตำบลในทิศทางที่เหมาะสมอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นจึงเข้าสู่การใช้จ่ายงบประมาณตามที่ชุมชนเสนอมา มีการติดตามผลการดำเนินงานร่วมกันของทีมประเมินที่ประกอบด้วยภาคท้องถิ่นภาคประชาชน และหน่วยงานสาธารณสุข เป็นสร้างการรับรู้ร่วมกันของทุกภาคส่วน

อีกรูปธรรมหนึ่งของการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนา คือ การตั้งคณะกรรมการร่วมในการพัฒนางานสาธารณสุขของสถานีอนามัย คือ คณะกรรมการพัฒนางานสาธารณสุข ที่ประกอบด้วยทุกภาคส่วนในพื้นที่ ทั้งท้องที่ ท้องถิ่น ภาครัฐ ภาคประชาชน มาร่วมกันกำหนดทิศทางการพัฒนาสาธารณสุขในตำบล ก่อเกิดแผนงานโครงการเกิดความร่วมมือกันในหลากหลายกิจกรรม

หลังจากมีการพัฒนารูปแบบประชาสังคมตำบล ในพื้นที่อำเภอบางขัน เมื่อปี 2542 ต่อมาในเวลาไม่นานแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมก็ถูกนำสู่พื้นที่ชุมชนอย่างรวดเร็ว กอปรกับพื้นที่ตำบลวังหินมีทุนเดิมทางด้านการระดมความคิดเห็น การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว การรวมกลุ่มจึงเกิดขึ้นไม่ยากนัก การพึ่งตนเองด้านสุขภาพด้านกำลังคน ที่เป็นที่ยอมรับเป็นที่น่าสนใจ

โรงเรียน อสม. “สร้างคนเพื่อสร้างงาน”

การพัฒนาศักยภาพ อสม. ผ่านโรงเรียน อสม. บนแนวคิดที่ว่า “สร้างคน คนสร้างงาน” โดยทีมแกนนำ อสม. ได้มีการประเมินส่วนเด่น ส่วนด้อยของ อสม. ในพื้นที่ พบว่า ส่วนใหญ่ขาดความรู้ ขาดทักษะ ขาดความมั่นใจในเรื่องที่ตนเองรับผิดชอบในบทบาท อาสาสมัคร เป็นเหตุให้ไม่กล้าแสดงตัวต่อสาธารณชนว่าตนเองเป็น อสม. โดยเฉพาะในที่ประชุมของหมู่บ้าน ส่งผลให้งานสุขภาพในชุมชนเดินต่อไปได้ไม่ดีนัก

เมื่อทราบสถานการณ์ อสม. ณ ขณะนั้นแล้ว ทีมแกนนำจึงระดมความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยการมอญย้อนอดีตว่ามีการพัฒนาศักยภาพ อสม. อย่างไร รูปแบบไหน ได้ผลมากน้อยเพียงใด พบว่า ส่วนใหญ่ทำให้ความรู้ อสม. เป็นการให้ความรู้โดยเจ้าหน้าที่สถานีนอามัย ผ่านที่ประชุมประจำเดือน อสม. ซึ่งในวันประชุมก็มีเรื่องที่เกี่ยวข้องมากมาย สาระความรู้วิชาการจึงมีความสำคัญน้อยมาก รูปแบบดังกล่าวจึงไม่น่าจะประสบผลสำเร็จ

อีกรูปแบบหนึ่งที่ใช้กันมาก คือการอบรมพื้นฟูวิชาการ ที่จัดอบรมให้ความรู้ อสม. ตามแผนการฝึกอบรม ก่อนข้างที่จะได้ผล เนื่องจากเป็นการให้ความรู้อย่างมีรูปแบบและกำหนดเงื่อนไขว่า อสม. ต้องผ่านการอบรมจึงจะได้เป็น อสม. ต่อไปได้ แต่ด้วยข้อจำกัดด้านงบประมาณ จึงทำได้จำกัดทั้งปริมาณ อสม. ที่จะเข้ารับการอบรม และจำกัดด้านคุณภาพเพราะต้องยึดตัวงบประมาณเป็นหลัก จึงทำได้เพียงจำนวนน้อย

ในความเป็นจริงมีอีกหลายแนวทางในการพัฒนารูปแบบให้ อสม. มีความรู้ความสามารถกล้ามั่นใจในบทบาท อสม. แต่รูปแบบที่ทีมงาน อสม. เลือกในตอนนั้น คือ ต้องการจัดกระบวนการการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิตการเป็น อสม. เพราะในการทำงานอาสาสมัครจริงๆ ต้องรู้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จนเป็นที่มาของ คำว่า “โรงเรียน อสม.” ซึ่งจุดก่อเกิดแรกคือ บ้านสี่แยกสวนป่า

รูปแบบการเรียนรู้เป็นการจัดการเรียนการสอนที่ทางกลุ่มดำเนินการกันเอง ภายใต้การดูแลของวิทยากรจากภาคส่วนต่างๆ ในเรื่องที่ กลุ่มผู้เรียนสนใจ เช่น เรื่องสุขภาพ เรื่องเกษตรชีวภาพ บัญชีรับจ่ายครัวเรือน เป็นต้น

มีการเรียนการสอนสัปดาห์ละ 1 ครั้ง คือบ่ายวันพฤหัสบดี มีการดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2546 เป็นต้นมา มีผู้ที่สนใจเข้าเรียนรู้และผ่านหลักสูตรแล้วหลายคน กลุ่มคนเหล่านั้นสามารถพัฒนาตนเอง มีความรู้เรื่องสาธารณสุขเชื่อมั่น กล้าที่จะทำกิจกรรมสาธารณสุขในชุมชนอย่างมั่นใจ โรงเรียน อสม. จึงเป็นแหล่งผลิต กำลังคนด้านสุขภาพ ที่จะไปเคลื่อนงานสาธารณสุขและงานอื่นๆ ในชุมชนต่อไป

นอกจากการพัฒนากำลังคนด้านสุขภาพในชุมชนผ่านทางโรงเรียน อสม. แล้ว มีการพัฒนาในรูปแบบอื่นๆ อีกมากมาย เช่น การอบรมวิชาการ อสม. และแกนนำสุขภาพในพื้นที่ผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการ ฐานการเรียนรู้ ที่ชุมชนออกแบบจัดการกันเอง ได้เรียน ได้ฝึก รู้จริงทำได้จริง จนมั่นใจ จึงสามารถนำไปปฏิบัติในชุมชนได้ ในพื้นที่ตำบลวังหินถือได้ว่ารูปแบบการ จัดอบรมในลักษณะนี้ค่อนข้างเข้มแข็งเป็นแบบอย่างได้

กระบวนการสมัชชาสุขภาพระดับ อสม.

กระบวนการสมัชชาสุขภาพจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ใช้กระบวนการ สมัชชาเป็นตัวเชื่อมคนซึ่งนำไปสู่การเกิดข้อตกลงร่วมของชุมชน สุดท้าย ก็ได้กลายเป็นพันธะสัญญาทางใจที่สำคัญในการแก้ปัญหาของชุมชนจน กระทั่งเกิดเป็นความร่วมมือในการทำงานร่วมกับท้องถิ่น ข้อความนโยบาย ที่ชัดเจนไม่สำคัญเท่ากับพันธะทางใจของคนในชุมชน

กระบวนการสมัชชาที่ได้มีการนำมาใช้ คือ การจัดเวทีระดมกลุ่มย่อย ทุกประเด็นอาสา แล้วจัดเวทีระดมกลุ่มใหญ่ สรุปข้อเสนอต่อผู้บริหารท้องถิ่น ซึ่งผลการระดมความคิดจากการจัดเวทีสมัชชาในแต่ละระดับ รวบรวมได้ ดังนี้

ข้อเสนอระดับบุคคล ได้แก่ ผู้ที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครต้องมีความพร้อม โดยเน้นต้องเป็นคนจิตอาสาอย่างแท้จริง ตัวอาสาสมัครต้องได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถตามบทบาทของแต่ละอาสาสมัครตามหลักสูตร มาตรฐานที่มี และต้องได้รับการประเมินความรู้ความสามารถและผ่านเกณฑ์ที่กำหนด สามารถเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มได้อย่างต่อเนื่อง เหมาะสม เป็นนัก ประสานงานที่ดี เป็นนักการสื่อสาร ไม่ฝักใฝ่การเมือง ไม่มุ่งหวังแอบแฝง ผลประโยชน์ใดๆ

ข้อเสนอระดับชุมชน ได้แก่ ชุมชนต้องถือเป็นภารกิจร่วมในการคัดเลือกผู้ที่จะเข้ามาเป็นอาสาสมัคร และพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครอย่างต่อเนื่อง ชุมชนต้องยกย่องเชิดชู สร้างขวัญกำลังใจ ให้กลุ่มอาสาสมัครหนุนเสริมทรัพยากรทุกรูปแบบให้กลุ่มอาสาสมัครสามารถดำเนินกิจกรรมกลุ่มได้

ข้อเสนอระดับท้องถิ่น ได้แก่ ท้องถิ่นต้องมีแผนพัฒนาอาสาสมัครอย่างชัดเจนต่อเนื่อง และรับบทบาทเป็นผู้ประสานกลุ่มอาสาสมัครในชุมชนที่มีอยู่อย่างหลากหลาย มารับรู้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ในรูปแบบ “กองทุนอาสาสมัคร” สนับสนุนทรัพยากรในทุกรูปแบบ ให้กลุ่มอาสาสมัครดำเนินกิจกรรมได้ สร้างขวัญกำลังใจ ยกย่องเชิดชูเกียรติ กลุ่มอาสาสมัครในพื้นที่ ไม่ชอนเร้น แอบแฝง โน้มน้าว หรือกระทำการใดๆ ให้กลุ่มอาสาสมัครเข้ายุ่งเกี่ยวทางการเมือง

ข้อเสนอระดับนโยบาย ได้แก่ รัฐต้องวางแผนการพัฒนาอาสาสมัครอย่างชัดเจน ในแผนพัฒนาระดับต่างๆ ให้การหนุนเสริม สนับสนุนกิจกรรมอาสาสมัครในรูปแบบองค์กรอย่างต่อเนื่อง และจัดกิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติอาสาสมัครอย่างสมศักดิ์ศรี ขยายผลพื้นที่ต้นแบบที่สำเร็จด้วยพลังอาสาสมัครให้รับรู้ ขยายผลอย่างคุ้มค่า และไม่นำกลุ่มพลังอาสาสมัครเป็นเครื่องมือทางการเมือง

อสม.เพื่อสุขภาพกับผลลัพธ์ที่น่าชื่นชม

สิ่งที่คุณคนส่วนใหญ่ได้ประโยชน์จากการเข้าร่วมกระบวนการสมัชชาคือ การสร้างโอกาสให้กลุ่มคนในพื้นที่ได้เรียนรู้ประสบการณ์ด้านต่างๆ ไม่เฉพาะเรื่องสุขภาพ ผ่านทางเวทีวิชาการสาธารณะที่หลากหลาย การเข้าร่วมกระบวนการสมัชชาสุขภาพ ตั้งแต่เริ่มต้นจนเกิดพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติแกนนำสุขภาพพื้นที่ตำบลวังหินได้ร่วมเรียนรู้ขับเคลื่อนกระบวนการสมัชชาสุขภาพมาอย่างเข้มแข็งต่อเนื่อง มีโอกาสนำเสนอผลงานในเวทีสมัชชาสุขภาพระดับชาติหลายครั้ง รวมทั้งการเป็นเจ้าภาพจัดสมัชชาสุขภาพระดับจังหวัด ที่สำคัญกระบวนการสมัชชาสุขภาพเป็นเบ้าหล่อหลอมความคิดของแกนนำในพื้นที่ สร้างมุมมองสุขภาพที่เปิดกว้าง มองสุขภาพในทุกมิติ จนนำไปสู่แนวคิดสุขภาพองค์รวม

นอกจากนั้นเวทีสมัชชาสุขภาพยังเป็นพื้นที่ที่สาธารณะแห่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีการนำผลงานมาร่วมแลกเปลี่ยนกันทั้งเชิงวิชาการ ภูมิธรรมที่จับต้องได้ผ่านนิทรรศการที่น่าสนใจ อาจเรียกได้ว่า กระบวนการสมัชชาสุขภาพ เป็นทั้งเวทีขับเคลื่อนเรื่องสุขภาพโดยรวมของชาติ ไปพร้อมๆ กับการพัฒนาศักยภาพกลุ่มคน และกิจกรรมของพื้นที่ไปพร้อมๆ กัน กระบวนการสมัชชาสุขภาพ จึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่หนุนเสริมให้พื้นที่ตำบลวังหิน มีการพัฒนากำลังคนด้านสุขภาพที่เข้มแข็ง ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมสร้างสุขที่ขับเคลื่อนจากงานงานอาสาสมัครแต่ละกลุ่มผู้ชุมชน

และสิ่งที่ชัดเจนอย่างยิ่งคือ อสม.ในวันนี้มีบทบาทมากกว่า อาสาสมัครในมิติสาธารณสุขแบบเดิมๆ แต่ได้ขยายมาขับเคลื่อนมิติสุขภาพะมากขึ้นอย่างชัดเจน เช่น

จากงานคุ้มครองผู้บริโภคภาคประชาชนยับยั้งต่อสู่ความมั่นคงด้านอาหาร เริ่มต้นจากอาหารปลอดภัย ที่สร้าง อย. อยู่ในใจคน ชาวบ้านตระหนักถึงโรคที่เกิดจากอาหารไม่ปลอดภัย ปรับรูปแบบวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง สร้างความมั่นคงด้านอาหาร ปลูกไว้กิน เหลือแบ่งปัน สร้างสังคมแห่งการช่วยเหลือเกื้อกูล

เกษตรชีวภาพ สะอาดปลอดภัย ห่วงใยสิ่งแวดล้อม พิษภัยจากสารเคมี ทำให้ประชาชนเจ็บป่วย ผลผลิตตกต่ำ อาสาสมัครจับมือสร้างการตื่นรู้ให้ชาวบ้านหันมาใช้เกษตรชีวภาพ ปลอดภัย ลดรายจ่าย สร้างพื้นที่การเกษตรที่เป็นมิตรกับทุกสิ่ง เพื่อการดำรงชีพ มากกว่าเพื่อขาย

ภูมิปัญญาไทยต้านภัยไข้เลือดออก เมื่อ อบต.วังหิน จับมือกับอาสาสมัคร ควบคุมโรคติดต่อไข้เลือดออก ที่ปรับรูปแบบไปจากเดิม โดยลดใช้สารเคมี ผู้การคิดค้นภูมิปัญญาไทย ที่มีอยู่มาปรับใช้ได้อย่างลงตัว ภายใต้โครงการภูมิปัญญาไทยต้านภัยไข้เลือดออก ลดโรค ลดเงิน ห่วงใยสิ่งแวดล้อม

ยุทธการหนึ่งร้อยวัน สกัดมันให้หลุด ภัยเงียบที่เกิดจากพฤติกรรมสุขภาพที่ผิดเพี้ยน ทั้งเบาหวาน ความดัน หัวใจหลอดเลือด น้ำหนักเกิน เหล่านี้คือปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง กลุ่มอาสาสมัครที่

บางชั้นรับรู้สัญญาณอันตรายที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงรวมตัวกันเรียนรู้หาแนวทางในการแก้ปัญหา ยุทธการหนึ่งร้อยวัน สลัดมันให้หลุด เป็นการปลุกภัยเงียบให้ตื่น สู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ถูกต้อง ก่อเกิดการเรียนรู้เป็นแบบอย่างในการแก้ปัญหาโรคที่เกิดจากพฤติกรรม แบบฉบับของชุมชนได้อย่างลงตัว ขยายอุปสรรคเพิ่มพื้นที่

รู้เท่าทันสื่อ รู้เลือก รู้รับ รู้ปฏิเสธ ด้วยปัญญา ภัยเงียบจากสื่อโฆษณาเกินจริงต่างๆ ทั้งทางโทรทัศน์ วิทยุ ป้ายโฆษณาการขายตรง ฯลฯ เหล่านี้คือปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น กลุ่มอาสาสมัครที่วังหิน รับรู้สัญญาณอันตรายที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงรวมตัวกันเรียนรู้หาแนวทางในการแก้ปัญหา คิดวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้จากความเป็นจริง ให้ความรู้ในกลุ่มอาสาสมัครและชาวบ้านรู้จัก เลือกรับ และปฏิเสธ โดยการวิเคราะห์ด้วยปัญญา

ชุมชนพอเพียง พลิกฟื้นวิถีชีวิต เมื่ออาสาสมัครในชุมชน ชวนชาวบ้านร่วมพลิกฟื้นวิถีชีวิตสมัยปู่ย่า สร้างชุมชนพอเพียง พออยู่ พอกิน พอเก็บ ช่วยเหลือแบ่งปัน สร้างสุขด้วยความพอเพียง ที่มาจากใจ

กองทุนสุขภาพตำบล สู่กองทุนชุมชน การรวมคนอาสาสมัครเป็นคณะทำงาน ที่เน้นสร้างการตื่นรู้เรื่องสุขภาพด้วยคนในพื้นที่เองตามแนวทางที่ว่า สุขภาพของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน

เยาวชนคนทำดีตำบลวังหิน จากนโยบายสู่การรวมกลุ่มของเยาวชนผ่านกระบวนการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ สร้างพื้นที่ให้ตัวเองในสังคม คิดค้นรูปแบบกิจกรรมของตัวเอง สร้างสุขให้ชุมชน

องค์กรสตรีตำบลวังหิน จากบทบาทกลุ่มแม่บ้าน ที่เน้นส่งเสริมอาชีพกลุ่มแม่บ้านหลายๆ กลุ่ม ร่วมตัวก่อตั้งองค์กรสตรีตำบลวังหิน จากผู้ที่เคยถูกกระทำ พลิกรูปแบบเป็นของตนเอง เป็นผู้กำหนด มีแผนงานดำเนินงานของตนเองเป็นอิสระจากภาครัฐ สร้างองค์กรที่เข้มแข็งยั่งยืน

จากโรงเรียน อสม. สู่โรงเรียนนวัตกรรมสุขภาพชุมชน จากห้องเรียนแคบๆ ที่ให้ความรู้แก่ อสม. ขยายต่อถึงกลุ่มอื่นๆ สร้างพื้นฐานให้อาสาสมัครในชุมชน ขยับไปถึงร่วมกันสร้างโรงเรียนอาสาสมัคร จนได้รับการประเมินเป็น ศูนย์เรียนรู้ระหว่างประเทศ ขององค์กรอนามัยโลก ใช้เป็นศูนย์เรียนรู้การสร้างอาสาสมัคร ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

รวมพลคนอาสาพัฒนาวังหิน จากการจัดเคลื่อนงานสมัชชา อาสา
สร้างสุข กลุ่มอาสาสมัครร่วมจัดงานเทศกาลปิดกริด ที่รวมพลคนอาสา
ทั้งหมดในพื้นที่ ได้รวมกิจกรรมความสุขที่ดำเนินการ มารวมกันในงาน
เทศกาลปิดกริด รวมพลคนอาสาพัฒนาวังหิน ผ่านศูนย์ประสานงาน
อาสาสมัคร ที่มี อบต.เป็นศูนย์กลางขับเคลื่อน

ปัจจัยความสำเร็จ

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมด้านสุขภาพของคนในชุมชน
ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และระดับชุมชน คือ การสร้างความเข้าใจ
ร่วมกันของแกนนำสุขภาพในพื้นที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอย่างต่อเนื่อง
จุดเด่นในเรื่องนี้คือ ทุกหมู่บ้านจะมีการประชุมประจำเดือนเป็นประจำ
ทุกเดือน ทั้งแกนนำสุขภาพในหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ที่สามารถมาให้ความรู้
สร้างความเข้าใจได้อย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกเดือน

นอกจากนี้ยังมีการสร้างทีมแกนนำสุขภาพอย่างเป็นระบบผ่านการ
ฝึกฝนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องโดยใช้โรงเรียน อสม. เป็นเครื่องมือพัฒนา
ศักยภาพแกนนำก่อนออกไปดำเนินการในชุมชน มีการนำประเด็นสุขภาพ
มาเรียนรู้ปรับใช้กับพื้นที่ตรงตามความต้องการของคนในชุมชน กิจกรรมที่
ดำเนินการส่วนใหญ่เน้นความต่อเนื่องสร้างกระบวนการพัฒนาเห็น
พัฒนาการด้านสุขภาพ รวมทั้งการสร้างและแสวงหาโอกาสในการพัฒนา
กิจกรรมสุขภาพร่วมกับพื้นที่อื่นๆ อย่างหลากหลายและนำมาปรับประยุกต์
ใช้ให้ลงตัวในพื้นที่ ซึ่งเรื่องราวที่ดำเนินการมาสร้างกระบวนการพัฒนาด้าน
สุขภาพที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของจัดการกันเองได้ในระดับที่
น่าพอใจ

12

การอนุรักษ์วังปลาคลองยัน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี

จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นจังหวัดซึ่งมีเนื้อที่มากสุดในภาคใต้ ถือเป็นจังหวัดลุ่มน้ำแห่งภาคใต้มีความสัมพันธ์ทางระบบนิเวศน์เป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ โดยมีพื้นที่เปรียบเหมือนกระตะที่ตะแคงเทไปทางทิศตะวันออก ซึ่งก็คือ อ่าวอ่างทอง (อ่าวบ้านดอนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอ่าวไทย)

ในปี 2548 ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้ง “เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภูมินิเวศน์ลุ่มน้ำคลองยัน” เป็นการทำงานที่เชื่อมโยงทั้งภูมินิเวศน์ลุ่มน้ำตาปีและอ่าวบ้านดอน โดยต่างจากการทำงานที่ผ่านมา ซึ่งจะเป็นรูปแบบต่างคนต่างทำ แต่ครั้งนี้เป็นการเชื่อมเครือข่ายและทำงานร่วมกัน

จำนงค์ ประวิทย์ ประธานเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภูมินิเวศน์ลุ่มน้ำคลองยัน เผยความเป็นมาว่าเหตุที่ทำให้เรื่องนี้เพราะปลาใกล้จะหมดไปจากแม่น้ำในสุราษฎร์ธานี โดยชาวบ้านคาดว่าเมื่อทำเรื่องการอนุรักษ์วังปลาแล้ว ปลาจะกลับมามีมากขึ้นเหมือนเดิม

สาเหตุที่ทำให้ปลาลดลงเกิดจากการที่น้ำในแม่น้ำมีปริมาณน้อยลงเรื่อยๆ ซึ่งเป็นผลจากที่ป่าไม้เหลือน้อยลงไปทุกที ส่วนหนึ่งเพราะการตัดไม้ทำลายป่า อีกส่วนหนึ่งเกิดจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว

ปัญหาปลาตกลงมีผลกระทบต่ออย่างมากกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เพราะพื้นที่ของ จ.สุราษฎร์ธานี มีแม่น้ำลำคลองเป็นจำนวนมาก การใช้ชีวิตของชาวบ้านรวมถึงการทำมาหากิน จึงพึ่งพาแม่น้ำเป็นหลัก เมื่อปลาลดลงก็ทำให้ชาวบ้านยากจนลงไปด้วย

โดยเฉพาะคลองยัน ซึ่งอยู่ในพื้นที่ อ.ศรีวิชัยนิคม ซึ่งถือเป็นลำน้ำสายสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตชาวบ้านตลอดสองฟากฝั่งมาตลอด จากอดีตที่คลองยันมีความอุดมสมบูรณ์มาก ตอนนี้ทุกอย่างเปลี่ยนไป จนส่งผลกระทบต่อถึงชาวบ้านที่ใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่

“ชาวบ้านเลยมานั่งคุยกันว่า จะปล่อยไว้แบบนี้ไม่ได้แล้ว จึงคิดทำโครงการอนุรักษ์วังปลา ซึ่งถือเป็นกลไกหนึ่งที่จะเชื่อมโยงไปสู่การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ แม่น้ำลำคลอง โดยเชื่อมสู่การอนุรักษ์ทั้งสายน้ำตาปี เรียกว่าภูมินิเวศน์ลุ่มน้ำ”

“คือวังปลานอกจากมีปลาแล้ว ยังมีอย่างอื่นที่อยู่ริมคลองด้วย เช่น ส่งเสริมพืชที่ขึ้นหรือปลูกอยู่ริมคลอง ส่งผลให้ชาวบ้านที่อยู่แถวนั้นลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนลงไปอย่างมาก”

“โดยภาพรวมก็คือ ใช้วังปลาเป็นตัวขับเคลื่อนในการอนุรักษ์ลุ่มน้ำคลองยัน ซึ่งการอนุรักษ์วังปลาที่เราจะเน้นเรื่องความสุขในชุมชนเป็นหลัก เพื่อให้สุดท้ายแล้วทุกคนในชุมชนอยู่กันอย่างมีความสุข” จำนงค์กล่าว

ประธาน เครือข่ายอนุรักษ์ฯ กล่าวต่อว่า ทรัพยากรทุกอย่างต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นป่าหรือน้ำ การทำวังปลาเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ไว้ เป็นที่รู้จักของลูกหลาน และทำไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารที่ไม่มีวันหมด

จากประสบการณ์โดยตรง พบว่าเด็กๆ บางคนยังไม่รู้จักพันธุ์ปลาท้องถิ่น ไม่รู้ว่ามีปลาอะไรบ้าง มากน้อยแค่ไหน ถ้าปล่อยให้เป็นแบบนี้ต่อไป อนาคตก็คงไม่มีใครดูแลสายน้ำและพันธุ์ปลา จะทำให้สูญหายไป ในที่สุด

“ดูตัวอย่างง่ายๆ ที่คลองกระแตะ ในอดีตเราสามารถล่องเรือได้อย่างสะดวกสบาย ผู้คนไม่เคยคาดฝันว่า วันหนึ่งคลองกระแตะน้ำจะแห้งได้ขนาดนี้”

“แต่วันนี้มันได้เกิดขึ้นแล้ว เป็นผลจากการสร้างเขื่อนถึงห้าเขื่อน ในลำคลองนี้ เช่นกันในอดีตเราต่อต้านการสร้างเขื่อนแก่งกรุง เพราะหากสร้างขึ้นมา เราสามารถผลิตพลังงานไฟฟ้าได้เพียงเล็กน้อย”

“แต่เราต้องทำลายฝันปากว่าสองหมื่นไร่ แล้วผลกระทบที่จะตามมาคืออะไร เมื่อเทียบกับคลองกระแฉะสายเล็กๆ จึงทำให้พวกเรามีความตั้งใจที่จะทำกิจกรรมตรงนี้ร่วมกัน”

จำนงค์เผยต่อว่า หลังจากได้ข้อสรุปปัญหาตรงกันแล้ว กลุ่มชาวบ้าน จึงช่วยกันคิดนโยบายและเนื้อหาของโครงการ ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ

จนในที่สุดก็เกิดเป็น เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภูมินิเวศน์ลุ่มน้ำยัน โดยมีการประชุมร่วมกันทุกวันที่ 14 ของเดือน

ขณะนี้สมาชิกเครือข่ายลุ่มน้ำใน จ.สุราษฎร์ธานี ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ 3 ลุ่มน้ำ โดยทำวังปลา (วังมีจฉา) เพื่อเป็นต้นแบบการใช้ชีวิตคู่สายน้ำที่ยั่งยืน

โดยปัจจุบันทั้งจังหวัดสุราษฎร์ ได้ทำเป็นเขตอภัยทานในลุ่มน้ำ คลองยัน มีผู้ว่าราชการจังหวัดร่วมเป็นคนประกาศเป็นเขตอภัยทาน

สำหรับวังปลารวมทั้งหมด 14 วังปลา ประกอบด้วย

1. ลุ่มน้ำคลองยัน อ.คีรีรัฐนิคม มี 6 วังปลา
 - วังสะพาน
 - วังเมรุ
 - วังลาน
 - วังกระท้อน
 - วังครก
 - วังตะเพียนทอง
2. ลุ่มน้ำคลองคราม ต.ท่าอุแท อ.กาญจนดิษฐ์ มี 4 วังปลา
 - วังมีจฉาตาคานิด
 - วังมีจฉาล้าน้ำ
 - วังมีจฉาน้ำตกต้นไทร
 - วังมีจฉาวัดเวฬุวัน

3. กลุ่มน้ำคลองกะแตะ มี 4 วังปลา

- วังปลากด
- วังปลาโขงโลง
- วังปลาโสด
- วังปลาแก้มซ้า

จำนงค์ ระบุว่า วังปลานอกจากจะเกิดประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์พันธุ์ปลาแล้ว ยังเป็นตัวเชื่อมโยงไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ในชุมชน

โดยชุมชนคลองยันใช้วังปลาเป็นตัวขับเคลื่อน เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในด้านต่างๆ กระทั่งนำไปสู่การวางทิศทางการแก้ปัญหา ร่วมกันของชุมชน เกิดเป็นโครงการต่างๆ ตามมาอีกหลายโครงการ อาทิ

กิจกรรมพัฒนาในชุมชน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์

ธนาคารต้นไม้

การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

กองทุนสวัสดิการ พัฒนาเด็กและเยาวชน

ศูนย์เรียนรู้ในชุมชน

จำนงค์กล่าวต่อว่า ที่สำคัญอีกอย่างคือ วังปลานำไปสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายดูแลป่า-นา และรักษาเล ทำให้เกิดระบบอนุรักษ์ธรรมชาติแบบครบวงจร ส่งผลให้คนในชุมชนช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ไว้ในระยะยาว

“ซึ่งชุมชนก็จะเป็นคนกำหนดและอนุรักษ์ดูแลกันเอง ความคิด วิธีการหรือกิจกรรมต่างๆ ส่วนหนึ่งเกิดจากการนั่งปรึกษากันหรือร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหา”

“แต่ก็มีโจทย์ที่เราจะทำกันต่อ คือจะทำยังไงให้คนในสังคม และชุมชนร่วมกันผลักดันทิศทางนี้ไปสู่พื้นที่อื่นๆด้วย และให้ทุกพื้นที่เห็นเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญร่วมกัน เพราะที่ผ่านมากุมินิเวศน์ในชุมชนแถบนี้มีปัญหา มากพอสมควร”

“กระบวนการสมัชชาสุขภาพจึงเป็นส่วนหนึ่ง ที่ไปหนุนเสริมการทำงาน
ของชุมชน ร่วมกับกระบวนการอื่นๆ เพื่อผลักดันและขยายผลเชิง
นโยบายการจัดการฐานทรัพยากรของคนสุราษฎร์” ประธาน เครือข่าย
อนุรักษ์ฯ กล่าว

สำหรับสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาต่อภูมินิเวศน์ในชุมชนที่ผ่านมา
ประกอบด้วยหลายส่วนรวมกัน อย่างเช่น

ด้านการเกษตร

- มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้น้ำพาดหน้าดินลงคลอง
- ที่ดินทำกินตติริมคลองมากเกินไป
- การใช้สารเคมีเข้มข้นใกล้สายน้ำ

ด้านอุตสาหกรรม

- โรงจักรยางแผ่นของชุมชนไม่มีบ่อเก็บน้ำ จึงปล่อยน้ำเสียลงคลอง
- โรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสีย
- ตลาดสดทิ้งขยะลงแม่น้ำ

นโยบายรัฐ

- การพัฒนาเขื่อน
- การสัมปทานป่า
- รัฐยังไม่มีปรับเปลี่ยนวิธีคิดการทำงาน
- กฎหมายไม่เอื้อ ไม่เคารพกติกาของชุมชน

คนในชุมชน

- การใช้ทรัพยากรที่ผิดวิธี
- การทำลายป่าต้นน้ำ
- ชาดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร
- การจับสัตว์น้ำแบบทำลายล้าง
- การทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูลลงลำคลอง
- ไม่มีการศึกษาข้อมูลและภูมินิเวศน์ลุ่มน้ำ
- ไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์

จำนงค์เผยถึงบทเรียนแห่งความสำเร็จของการทำวังปลาและกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชนว่า ทำให้เห็นปัญหา เห็นเหตุของปัญหา และตระหนักถึงปัญหา และทำให้คนในชุมชนแสวงหา ใฝ่รู้ แลของเพื่อนแล้วกลับมาดูแลตัวเอง สร้างความเข้าใจและเรียนรู้ ทดลองทำกับตัวเอง ส่งผลให้เกิดมานะ มุ่งมั่น เกิดแรงบันดาลใจ และแรงจูงใจ

กิจกรรมยังทำให้เกิดการชวนเพื่อนคุย คุยกันเป็นกลุ่ม ทดลองทำ เป็นกลุ่มและมีกติกาของกลุ่ม นอกจากนี้ ยังมีกันไปคุยแลกเปลี่ยนกัน ตามบ้าน คุยกันตามวงสนทนาต่างๆ

ทำให้ได้แลกเปลี่ยนข้อมูลและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน จนนำมาซึ่งการทำกิจกรรมหลายอย่าง จนประสบความสำเร็จ

สำหรับกิจกรรมต่างๆ ที่ถือว่าประสบความสำเร็จพอสมควร ประกอบด้วย

- การปลูกป่า เพื่อปลูกจิตสำนึกให้คนรักษ์ป่า เป็นเจ้าของป่าร่วมกัน
 - การปล่อยปลา (วังปลา) เพื่อทำความเข้าใจคน สร้างความร่วมมือกับบุคคลและองค์กรต่างๆ เช่นนักเรียน เยาวชน ส่วนราชการ ชาวบ้าน
 - ทำบุญแม่น้ำ เพื่อให้คนทั่วไปเกิดจิตสำนึกในประโยชน์ บุญคุณของพระแม่คงคา
 - บวชป่า เพื่อดึงเอาศาสนา วัฒนธรรมมานำวิถีชีวิต เพื่อให้เกิดจิตสำนึก
 - การออมทรัพย์ และร้านค้าชุมชน เพื่อให้คนรู้จักออมทรัพย์ สร้างสวัสดิการภาคประชาชน มีธุรกิจร้านค้าภาคประชาชน
- ขณะเดียวกัน ผลจากการทำโครงการต่างๆ ยังทำให้คนในชุมชนก่อเกิดสิ่งที่ได้เรียนรู้และเกิดกระแสสำนึกร่วม หลายประการ อาทิเช่น
- สายน้ำคือของทุกคน
 - ทุกฝ่ายได้หันหน้ามาพูดคุยกัน
 - ได้พลังภาคีจากภายนอกมาเป็นพวก
 - เห็นอำนาจของกติกาชุมชน (คนที่เคยทำผิดกลับใจ)

- ชุมชนมีอิทธิพลต่อระบบคิด
- ได้บทเรียนแห่งการต่อสู้เรื่องทรัพยากรทำให้สังคมโดยรวมหันหน้ามายอมรับกัน

นอกจากนี้ หลังจากทีกลุ่มวังปลาต่างๆ ได้มาทำมารวมตัวทำกิจกรรมร่วมกัน ประสานงานทั้งในส่วนแนวคิดและนโยบายเข้าเป็นหนึ่งเดียวกัน ทุกฝ่ายจึงได้ช่วยกันสร้าง “คำปณิธานร่วมกัน” ขึ้นมา เพื่อใช้เป็นหลักยึดและกฎกติกาเดียวกัน ดังนี้

คำประกาศปณิธานร่วมกัน

1. จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นจังหวัดแห่งลุ่มน้ำของภาคใต้ มีสภาพโดยรวมเป็นแอ่งกระทะ ที่ตะแคงเทไปสูทิศตะวันออก อันทำให้เกิดความสัมพันธทางระบบนิเวศน์ที่เชื่อมโยงกันและกันอย่างล้าลึก นับจากยอดเขาสูงโดยรอบที่ซึมซับน้ำฟ้า และปลดปล่อยให้ค่อยๆ รินไหล ลงสู่ร่องธารจนเกิดการ “รวบรวม” เป็นคลอง เป็นแม่น้ำน้อยใหญ่

บางช่วงก็ถูกชะลอไว้ด้วยคดโค้งของลำน้ำและโขดเขา แนวหินท้องทุ่ง ทั้งป่าพรุ แอ่งซับน้ำ เพื่อหล่อเลี้ยงแผ่นดินถิ่นอาศัย ทำกินของมวลหมู่ปวงประชา และแล้วสายน้ำทั้งปวงก็มุ่งลงสู่อ่าวบ้านดอน หรืออ่างทอง ท้องทะเลอันไพศาล

หลังจากได้ผ่านป่าชายเลน แหล่งเพาะพันธุ์สิ่งมีชีวิตวัยอ่อน รอคารเติบโตใหญ่ ณ ชายฝั่งและท้องทะเล ณ บัดนี้องค์ประกอบแห่ง “ภูมินิเวศน์” แห่งนี้ได้เปลี่ยนไป บางองค์ประกอบวิกฤติ บางองค์ประกอบส่อเค้าวิกฤติ อันเป็นผลกระทบต่อ “ภูมินิเวศน์” ที่รุนแรงมากบ้างน้อยบ้าง และจะไม่มีใครผู้หนึ่งผู้ใดที่จะอยู่เหนือกระบวนแห่งวิกฤติเหล่านี้ได้ ... ต่างก็ได้รับผลกระทบ ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม

2. ปวงประชาชนชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้เคยร่วมเรียนรู้และได้ร่วมกันสร้าง “จินตนาการแห่งประเทศไทย” ซึ่งก็คือ รัฐธรรมนูญ ปี 2540 และเมื่อวันเวลาแห่งการเรียนรู้เกิดการสะสมทางจิตวิญญาณเป็นลำดับมา เช่น มองเห็นความสำคัญของ “นิติรัฐ” อื่นๆ อาทิเช่น พรบ.ป่าชุมชน พรบ.สุขภาพแห่งชาติ เป็นต้น

พวกเราทุกเพศวัยก็ตระหนกอยู่ด้วยกันว่า ทุกผู้ทุกนาม ทุกตัวตน ต่างก็ไฝฝืนถึง “ความสุข” ต้องการมี “สุขภาพ” ที่ดี เป็นจริงได้ โดยเราก็ตระหนกอยู่ด้วยกันว่า สุขภาพดีย่อมผูกพันเชื่อมโยงกับ “ภาวะ” ต่างๆ มากมาย และที่เห็นเด่นชัดก็คือ ภาวะความพร้อมสมบูรณ์ของที่อยู่ ที่กิน ที่อาศัย และดำรงชีวิต ซึ่งก็คือภาวะของ “ภูมินิเวศน์ลุ่มน้ำต่าปี-อ่าวบ้านดอน” เป็นเรื่องสำคัญ

3. เราชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้สะสมการเรียนรู้และร่วมสร้างพฤติกรรมร่วมกันอย่างหลากหลายเพื่อการก่อเกิดของสำนึกของการดำรงชีพที่ไม่เบียดเบียนต่อกัน ไม่เบียดเบียนต่อการผลิตของธรรมชาติ ให้รุนแรงเกินไป จะมีอยู่บ้างก็เป็นเพียงการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อันพวกเราจะแก้ไขได้เองด้วยความรักสามัคคี เพราะชะตากรรมเรียกร้องสื่อสารให้แก้ไขได้เอง ด้วยความรักสามัคคี เพราะชะตากรรมเรียกร้องสื่อสารให้เกิดการเรียนรู้ต่อกัน ให้จริงจัง จริงใจ และเอาการเอางานให้มากขึ้น

4. ภายใต้การสนับสนุนการเรียนรู้ของส่วนราชการ องค์การอิสระ เครือข่ายภาคประชาคม และองค์กรพัฒนาเอกชน ได้ช่วยก่อให้เกิดเวทีอันหลากหลาย ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

5. สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรต) ได้มีการสนับสนุนการเรียนรู้ร่วมกันใน 5 ประเด็น องค์ประกอบของภูมินิเวศน์ลุ่มน้ำต่าปี-อ่าวบ้านดอน พื้นที่ประชาชนของเราส่วนหนึ่งได้ก่อเกิดและถอดปณิธานหรือก็คือความไฝฝืนอันแน่วแน่ ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร

ณ วันนี้ ที่นี้ ตามที่ข้าพเจ้า ... ได้กล่าวมา และทั้งส่วนที่ประกอบแนบอยู่ ย่อมนำไปสู่ “การเชื่อมองค์กรชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็ง มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรต่างๆ รวมทั้งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยสอดคล้องกับภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่น”

และนั่นก็คือหนทางแห่งการเกิดสุขภาวะที่เป็นจริงของเรา หนทางแห่งการยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานี

จึงขอประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน ณ ที่นี้ เพื่อการสื่อสารออกไปสู่สาธารณชนต่อไป

สุภาพะ ภูมินิเวศ ลุ่มน้ำตาปี อ่าวบ้านดอน

สุข อโรคยาพาพัน
ภาวะ สุขต้องกายใจ
ภูมิ ธรรมชาติห่างไกล
นิเวศ จริงสิ่งแวดล้อม
ลุ่มน้ำ แผ่นดินถิ่นข้า
ตาปี สุราษฎร์ธานี
อ่าว ไทยทะเลมี
บ้านดอน ตอนบนปีเกษได้

โรคภัย
เพียบพร้อม
มลพิษ
ขจัดสิ้นปฏิภูม
คนดี
ว่าไว้
ร้อยเกาะ
รอดพ้นมลมวล

สายน้ำ ชาวเมืองคนดี
หนึ่งคือ ชื่อแม่น้ำหลวง
จากใต้ ไหลสู่ทิศเหนือ
คลองโตรม กับคลองอีป็น
พระแสง เวียงสระ เคียนซา นาสาร
สี่คลอง ของตะวันตก
น้ำล้น พันบ้านตาขุน
พุ่มดวง ช่วงถึงพุนพิน
หกคลอง คือสองแม่น้ำ

แม่น้ำตาปี มีแควสองสาย
สองคลองพุ่มดวง ชื่อสองสหาย
น้ำคลองแพเรือ ไปได้สองปลาย
สองสายพบกัน น้ำหลากมากมาย
ไหลมาถึงบ้าน-นาเดิมขยาย
คลองยัน แสง ศก พนม สี่สาย
ศิริรัฐน้ำหนุน ชื่อจึงกลับกลาย
ชาวบ้านทุกถิ่น เคยสุขสบาย
รับราชทานนาม ตาปีตอนปลาย

เก้าสิบปี พอดี
พัฒนา ไฟฟ้า สร้างเขื่อน
ที่ลุ่ม พุ่มดวงตาปี
โรงงาน มากมายตั้งติด
มาสร้างสำนัก การศึกษาประชาชน
อนุรักษ์ แม่น้ำตาปี
สุภาพะ ภูมินิเวศน์
น้ำอ่าว บ้านดอน

จนถึงวันนี้ ป่าถูกทำลาย
ไม้ดี ไม้เถื่อน ตัดกันวอดวาย
น้ำดีไม่มี เห็นแต่สิ้นทราย
สิ่งแวดล้อมเป็นพิษกำลังขยาย
พวกเราทุกคน ช่วยกันคลี่คลาย
ชาวเมืองคนดี ได้สุขสบาย
ทุกคลอง ทุกเขต ตาปีทุกสาย
ไร้ตะกอนมลพิษ สามัคคีจิตอย่าลุ่มสลาย

เดโช บุญชูช่วย
28 มิถุนายน 2548

13

กระบวนการพัฒนานโยบายสาธารณะ ประเด็นเด็กและเยาวชน จ.ยะลา

โครงการพัฒนาเด็กและเยาวชน เริ่มก่อตั้งเมื่อปี 2550 โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดยะลาเป็นผู้ดำเนินโครงการ

ความเป็นมาของโครงการ สืบเนื่องจากสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้ภาพรวมของสังคมในพื้นที่เกิดความหวาดกลัว และเกิดช่องว่างความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะกับกลุ่มเยาวชน

เพื่อไม่ให้เด็กและเยาวชนตกเป็นเครื่องมือของผู้ไม่ประสงค์ดี องค์การบริหารส่วนจังหวัดยะลา ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักหน่วยงานหนึ่ง ที่มีหน้าที่ดูแลส่งเสริมพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชน ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการส่งเสริมให้เยาวชนมีความเข้มแข็ง สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และเป็นที่ยังพาทองสังคมได้ต่อไปในอนาคต

กองการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนจังหวัดยะลา จึงได้จัดทำโครงการพัฒนาศักยภาพเด็ก เยาวชนและสตรี เพื่อการพัฒนาสู่สังคมที่สันติ และเป็นสุขอย่างยั่งยืน

“สุวิทย์ ชูไชดี” นักวิชาการศึกษา 7ว องค์การบริหารส่วนจังหวัดยะลา เผยถึงวัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชน ว่า เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชนต่อการสร้างสังคม และเพื่อสร้างสังคมต้นแบบแห่งการเรียนรู้

รวมทั้งเพิ่มทักษะกระบวนการคิดและพัฒนาตนเอง ผู้การเป็นอยู่ในสังคมของเยาวชนในพื้นที่ และพัฒนาองค์ความรู้ในกระบวนการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ ของเยาวชนกับการพัฒนาท้องถิ่น

ลักษณะการทำงานในช่วงแรก ใช้การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ โดยมีกลุ่มเยาวชนต้นแบบ 8 อำเภอ ในจังหวัดยะลา โดยในช่วงแรกเน้นการทำงานกับเยาวชนนอกระบบ

แต่หลังจากนั้นได้ทำงานกับเยาวชนในระบบการศึกษาภาคปกติด้วย มีเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 125 คน โดยจัดขึ้นระหว่างวันที่ 28-31 กรกฎาคม 2550 ณ ลีลารีสอร์ท จังหวัดสงขลา โดยมีเนื้อหาหลักสูตร ดังนี้

1. บทบาทหน้าที่ของเยาวชนกับการพัฒนาท้องถิ่น
2. กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์
3. คุณสมบัติของผู้นำและภาวะการเป็นผู้นำของเยาวชน
4. บทบาทหน้าที่ของเยาวชนกับการสร้างเครือข่าย
5. ปฏิบัติการสร้างเครือข่าย
6. การทำงานเป็นทีมและทักษะการทำงานกับชุมชน
7. สภาพชุมชนและท้องถิ่นของเรา
8. เยาวชนกับการแก้ไขปัญหาชุมชน

สุวิทย์เผยต่อว่า ต่อมาในปี 2552 อบจ.ยะลา มองว่าควรจะทำกิจกรรมเหล่านี้ให้มีความยั่งยืน ซึ่งการทำงานจะมีความยั่งยืนได้นั้น จะต้องดึงภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาร่วมด้วย

โดยเฉพาะอบต.ซึ่งเป็นองค์กรท้องถิ่นที่อยู่ในชุมชน และมีความใกล้ชิดกับเด็กอยู่แล้ว ให้เข้ามาร่วมด้วยและรวมไปถึง พมจ. ด้วย

เมื่อทุกคนเห็นด้วยว่าควรจะต้องมีหลายส่วนมาร่วม เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2552 อบจ.ยะลา จึงเชิญนายก อบต.เทศบาล สมาชิกสภา อบจ. และผู้เกี่ยวข้อง มาร่วมประชุม

ทั้งนี้เพื่อระดมความคิดแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น นโยบาย และรายละเอียดการดำเนินงาน โดยจัดประชุมที่องค์การบริหารส่วนจังหวัด ยะลา มีผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา จำนวน 80 คน

ขณะเดียวกันก็ได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ สมาชิกศูนย์พัฒนา ศักยภาพเด็กและเยาวชน 8 อำเภอของจังหวัดยะลา ระหว่างวันที่ 19 มีนาคม 2552 - 3 เมษายน 2553 โดยมีเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 1,890 คน เพื่อคัดเลือกคณะกรรมการศูนย์ฯ ละ 7 คน

หลังจากนั้นได้จัด “อบรมคณะกรรมการศูนย์ฯ” โดยมีตัวแทนคณะกรรมการศูนย์ฯ ละ 4 คน จำนวน 252 คน แบ่งเป็น 2 รุ่นๆ จัดอบรม 3 วัน 2 คืน ระหว่างวันที่ 20 - 24 เมษายน 2552 ที่ลีลา รีสอร์ท อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา

นอกจากนี้ยังได้ประกาศจัดตั้งศูนย์พัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชน 53 ศูนย์ เขตเทศบาล 10 ศูนย์ รวม 63 ศูนย์

แต่ในปี 2552 การจัดตั้งศูนย์ยังไม่ครอบคลุมทุกตำบล ใน 8 อำเภอ ของจังหวัดยะลา จึงได้ดำเนินการต่อในปี 2553

สุวิทย์กล่าวต่อว่า ต่อมาในปี 2553 ได้จัดอบรมเชิงปฏิบัติการและ มอบอุปกรณ์กีฬาให้ศูนย์เยาวชน เครือข่ายจังหวัดยะลา มีตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เด็กและเยาวชนในจังหวัดยะลาและผู้เกี่ยวข้อง เข้าร่วมประชุมจัดทำแผนพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชน จำนวน 1,040 คน มีการเสนอและแต่งตั้งที่ปรึกษาและพี่เลี้ยงประจำศูนย์เยาวชน

โดยมีเนื้อหาหลักสูตรดังนี้

1. อบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดทำแผนพัฒนาศูนย์เยาวชน
2. การบรรยาย หัวข้อ “เยาวชนกับจุดหมายที่ปลายฝัน”
โดย พันเอก นายแพทย์ พงศ์ศักดิ์ ตั้งคณา

3. มอบอุปกรณ์กีฬา

และมีการจัดอบรมเพื่อจัดตั้งศูนย์พัฒนาศึภภาพเด็กและเยาวชนเพิ่มเติม มีเยาวชนจาก 7 ตำบลของจังหวัดยะลา เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 49 คน ระหว่างวันที่ 28-30 พฤษภาคม 2553 ที่เทศบาลปิษ รีสอร์ท อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา

โดยมีเนื้อหาหลักสูตร ดังนี้

1. บทบาทของเยาวชนกับการพัฒนาท้องถิ่น
2. กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์
3. คุณสมบัติของผู้นำและภาวะการณืเป็นผู้นำของเยาวชน
4. บทบาทของเยาวชนกับการสร้างเครือข่าย
5. รวมพลังเยาวชนสร้างสันติสุข
6. การทำงานเป็นทีมและทักษะการทำงานกับชุมชน

“สุวิทย์ ชูโชติ” นักวิชาการศึภษา 7ว องค์การบริหารส่วนจังหวัดยะลา กล่าวว่ำ สุดท้ายมีการจัดประชุมติดตามผลการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาศึภภาพเด็กและเยาวชน เครือข่ายองค์การบริหารส่วนจังหวัดยะลา ระหว่างวันที่ 7 - 12 มิถุนายน 2553 มีคณะกรรมการประจำศูนย์ฯ เข้าร่วมประชุม จำนวนทั้งสิ้น 350 คน

โดยมีการทบทวนภารกิจการดำเนินงานของศูนย์ มอบป้ายศูนย์ฯ และทำสมุดปกแข็ง รวมทั้งซักถามปัญหาและความต้องการของเยาวชน

และ อบจ.ยะลา ยังได้สนับสนุนการจัดซื้ออุปกรณ์กีฬา เพื่อมอบให้ศูนย์พัฒนาศึภภาพเด็กและเยาวชน

สรุปแล้ว ในปี 2553 ได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชน ครอบคลุมทุกตำบลในจังหวัดยะลา ซึ่งความจริงแล้วมีทั้งหมด 63 ตำบล แต่บางตำบลได้จัดตั้งถึง 2 ศูนย์ฯ เนื่องจากมีสมาชิกจำนวนมาก จึงต้องเปิดเพิ่มเป็น 2 ศูนย์ฯ รวมแล้วทั้งจังหวัดจึงมีทั้งหมด 70 ศูนย์ฯ

“ถือว่าเป็นความสำเร็จของเราอย่างมากที่สามารถจัดตั้งศูนย์พัฒนา ศักยภาพเด็กและเยาวชน ครอบคลุมทุกตำบลในจังหวัดยะลา”

“ในขณะที่เดียวกัน ทาง อบต. เอง พวกเขาก็ได้เข้ามาสนับสนุน กิจกรรมของเยาวชน เปิดโอกาสให้เยาวชนเข้ามาเรียนรู้งานต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นผลดีมาก”

“ทำให้เยาวชนสามารถใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตัวเอง แล้วก็กับชุมชนมากขึ้น ส่งผลให้ลดภาวะเสี่ยงในด้านต่างๆ อย่างเช่น ปัญหายาเสพติด ซึ่งแต่ก่อนถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ แต่ตอนนี้ดีขึ้นอย่างเห็น ได้ชัด” สุวิทย์กล่าว

สำหรับกระบวนการทำงานของ “ศูนย์พัฒนาเด็กและเยาวชน” ของ อบจ.ยะลา นั้น ในส่วนของการฝึกอบรมเด็กและเยาวชน ได้ประสานให้ “ศูนย์ฟ้าใส เครือข่ายเยาวชนจังหวัดยะลา” เข้ามาช่วยดำเนินการ

ทั้งนี้เนื่องจากบุคลากรของ อบจ.ยะลา ไม่ได้มีความสันทัดในงาน เกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ขณะที่ศูนย์ฟ้าใส ทำงานด้านนี้มาโดยตลอด

“มาเรียม ชัยสันทนะ” ผู้ประสานงานสมัชชาสุขภาพ จ.ยะลา และ ผู้ประสานงาน ศูนย์ฟ้าใส เผยรายละเอียดว่า ศูนย์ฟ้าใส ได้ทำเรื่องเด็ก และเยาวชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้มาโดยตลอด เริ่มตั้งแต่ปี 2539

จุดเริ่มต้นมาจาก คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชน แห่งชาติ (สยช.) สภาองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน YPDC ร่วมมือกัน จัดอบรมเยาวชนในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนใต้ (ยะลา ปัตตานี นราธิวาส สตูลและสงขลา) เป็นครั้งแรก

ทำให้เยาวชนที่ได้รับการอบรม รวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งพัฒนาอาชีพ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

หลังจากนั้นจึงได้รวมตัวกันตั้งศูนย์ประสานงานเยาวชน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2540 เป็นต้นมา ซึ่งต่อมากิจกรรมและงานต่างๆ มากขึ้น จึงแยกกันบริหารจัดการในแต่ละจังหวัด

หลังจากแยกออกมามีบริหารจัดการเอง ในส่วนเครือข่ายเยาวชนจังหวัดยะลา ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ศูนย์ฟ้าใส เครือข่ายเยาวชนจังหวัดยะลา”

จากการที่ศูนย์ฟ้าใส ทำเรื่องเยาวชนมาอย่างยาวนาน จึงทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับเยาวชนมาโดยตลอด พร้อมกับคิดหาแนวทางว่าควรจะทำแก้ปัญหาเหล่านี้ให้ยั่งยืนได้อย่างไร

จึงหวนนั้น อบจ.ยะลา มีแนวคิดทำศูนย์พัฒนาเด็กและเยาวชน พร้อมกับต้องการหาองค์กรที่สนับสนุนด้านเด็กและเยาวชนโดยได้ประสานมาที่ศูนย์ฟ้าใส ให้เข้าไปช่วยจัดกระบวนการให้กับเยาวชน

ต่อมาจึงได้ปรึกษาร่วมกับ อบจ.ยะลา ถึงแนวทางการทำงานและกิจกรรมต่างๆ ขณะเดียวกันสำนักงานปฏิรูปสุขภาพแห่งชาติ (สปรช.) ได้เข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการจัดเวที

“ซึ่งตอนนั้นเรามองว่า จะทำอย่างไรให้องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนด้านเด็กและเยาวชนด้วย เพราะ อบต.เองมีครอบคลุมทุกตำบล แล้วก็หน่วยงานที่อยู่ในชุมชน และใกล้ชิดกับเด็กอยู่แล้ว”

“ถ้า อบต. เข้ามาร่วมด้วย ก็จะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนในระดับหมู่บ้านด้วย ทำให้ได้รายละเอียดมากขึ้น เพราะเรามองว่าทุกหมู่บ้าน จะต้องมีส่วนร่วมในการดูแลเด็กและเยาวชนด้วย” มาเรียกกล่าว

ผู้ประสานงาน ศูนย์ฟ้าใส กล่าวต่อว่า ต่อมา อบจ.ได้เชิญ อบต. ทั้ง 8 อำเภอในจังหวัดยะลา เข้ามาร่วมปรึกษาร่วมหรือในการที่จะแก้ปัญหา ด้านเด็กและเยาวชน ร่วมกัน

จากนั้น อบจ. และศูนย์ฟ้าใสฯ ก็ได้ลงไปในพื้นที่ เพื่อทำความเข้าใจกับทุกอำเภอ โดยเชิญเด็กมาประชุมร่วมกันที่อำเภอ ซึ่งเป็นตัวแทนเด็กและเยาวชน ตำบลละ 7 คน และได้นำเยาวชนจากทุกอำเภอไปพัฒนาศักยภาพของเยาวชนด้านต่างๆ เป็นเวลา 2 ปี

อย่างเช่น พัฒนาการเรียนรู้เรื่องการทำงานเป็นทีม การมีจิตอาสาที่จะทำงานกับชุมชน การเขียนโครงการเพื่อของบประมาณในการพัฒนาตัวเอง เช่น โครงการปลูกต้นไม้ กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ที่มีสัปดาห์

จนสุดท้ายได้มีการสร้าง “ศูนย์เรียนรู้เด็กเยาวชนในตำบล” ซึ่งมีครอบคลุมทุกตำบลในจังหวัดยะลา

ในส่วนของปัญหาและอุปสรรคในการทำโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชน

“สุวิทย์ ชูโชติ” นักวิชาการศึกษา 7 องค์การบริหารส่วนจังหวัดยะลาระบุว่า ปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้น คือกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการบางกลุ่มไม่ทราบข่าว ขาดในเรื่องประชาสัมพันธ์ และส่งข่าวสารการรับสมัครให้เยาวชนเข้าร่วมโครงการ จึงทำให้เยาวชนบางส่วนขาดโอกาสไปอย่างน่าเสียดาย

อีกปัญหาที่สำคัญคือ การประสานงานกับเยาวชนเป็นไปด้วยความลำบาก เนื่องจากเยาวชนได้เปลี่ยนที่อยู่ เพื่อไปศึกษาต่อหรือทำงานที่ใหม่ และมีการเปลี่ยนหมายเลขติดต่อ จึงทำให้ขาดการติดต่อระหว่างเจ้าหน้าที่และเยาวชน

ในส่วนของประโยชน์ที่เยาวชนและชุมชนได้รับ จากโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชน สุวิทย์เผยว่า ทำให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการสร้างสังคมต้นแบบแห่งการเรียนรู้ และสันติสุขในจังหวัดชายแดนใต้

รวมทั้งได้พัฒนาทักษะกระบวนการคิด และการพัฒนาตนเองสู่การเป็นอยู่ในสังคม และได้พัฒนาองค์ความรู้ ด้านกระบวนการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ในการพัฒนาท้องถิ่น

“พอมีโครงการก็ทำให้เด็กและเยาวชน รู้จักใช้เวลาว่างทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ สามารถร่วมกิจกรรมกีฬาและนันทนาการได้อย่างทั่วถึง มีโอกาสพัฒนาความรู้ ทักษะและความสามารถเหมาะสมกับเพศและวัย”

“นอกจากนี้ เด็กยังได้ฝึกฝนอาชีพ เพื่อใช้เป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพในอนาคตตามความเหมาะสมของท้องถิ่นและตลาดแรงงาน เป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพ มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ แล้วก็เสียสละ เพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม”

“แล้วก็ยังช่วยทำให้เยาวชนประพฤติตนตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และได้รู้จักการทำงานบำรุง ศิลปะ จารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม ถือว่าเป็นประโยชน์อย่างมากต่อตัวเด็กเอง ต่อครอบครัว แล้วก็ต่อชุมชนที่เขาอยู่อาศัย” สุวิทย์กล่าวทิ้งท้าย

สรุปข้อเสนอและความต้องการของเยาวชน

อำเภอกรบิ๊ง

ต.กรบิ๊ง

- จัดการแข่งขันกีฬาเซปักตะกร้อ
ระหว่างวันที่ 19 - 20 มิถุนายน 2553
ณ ลานกีฬาโรงเรียนบ้านกรบิ๊ง

ต.ปูลอง

- โครงการจัดกิจกรรมเพื่อสุขภาพของเยาวชนในตำบล

อำเภอยะหา

ต.บาโร๊ะ

- โครงการแข่งขันฟุตบอล 7 คน
ระหว่างวันที่ 5 - 6 เมษายน 2555 ณ โรงเรียนราชอุทิศปูลอง
- โครงการเลี้ยงสัตว์ วันที่ 10 ตุลาคม 2556 ณ บ้านบาโร๊ะ

ต.ปะแต

- โครงการแข่งขันกีฬาฟุตบอล
ระหว่างเดือนมีนาคม - เมษายน
ณ สนามกีฬาโรงเรียนบ้านสี่แฉ่ง
- โครงการส่งเสริมประเพณีฮีรียายอ
ระหว่างเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน
ณ สนามกีฬาโรงเรียนบ้านสี่แฉ่ง
- โครงการเสริมสร้างคนดีสู่สังคม
ณ องค์การบริหารส่วนตำบลปะแต

ต.ละแอ

- โครงการแข่งขันกีฬาฟุตบอล เดือนมีนาคม 2554
(เป้าหมาย เยาวชน ผู้นำท้องถิ่น ชรบ.)
ณ สนามโรงเรียนบ้านละแอ

อำเภอรามัน

ต.จะกะวี

- โครงการฝึกอบรมส่งเสริมอาชีพ การประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ของใช้
จากวัสดุธรรมชาติ ณ 12/2 ม.6 บ้านกูแบกือโร๊ะ ต.จะกะวี

ต.ท่าธง

- โครงการฝึกอบรมส่งเสริมอาชีพ การเลี้ยงปลา
ณ 54/3 ม.6 ต.ท่าธง
- โครงการเรียนรู้ประวัติในชุมชน

ต.บาโงย

- โครงการแข่งขันกีฬาภายใน ณ ตำบลบาโงย
- โครงการส่งเสริมอาชีพเพาะเห็ด ณ महाลัยราชภัฏยะลา
เลี้ยงปลา ณ ตำบลบาโงย

ต.ยะตะ

- โครงการปรับปรุงศูนย์ กรกฏาคม - กันยายน
ณ ม.4 บ้านอุแบ ต.ยะตะ
- โครงการต้อนรับเดือนรอมฎอน กรกฏาคม - กันยายน
ณ ม.1 ต.ยะตะ
- โครงการแข่งขันกีฬาฟุตบอล 5 คน สิงหาคม
ณ สนามกีฬาากลางตำบลยะตะ

ต.กาญูบอเกาะ

- ซ่อมแซมสนามกีฬา เดือนสิงหาคม - ธันวาคม
ณ บ้านสูงงบาไร๊ะ ม.5 ต.กาญูบอเกาะ
- โครงการแข่งขันกีฬาโรงเรียนตาดีกา
เดือนพฤษภาคม - มิถุนายน
ณ บ้านสูงงบาไร๊ะ ม.5 ต.กาญูบอเกาะ

ต.กาลูปัง

- โครงการส่งเสริมอาชีพ เดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม
ณ อบต.กาลูปัง
- โครงการพาเยาวชนไปทัศนศึกษา มกราคม - กุมภาพันธ์

ต.เนินงาม

- โครงการอบรมเยาวชนในเรื่องยาเสพติด ระยะเวลา 1 สัปดาห์
ณ โรงเรียนบ้านเกียรติ ต.เนินงาม
- การแข่งขันกวนอาซุรอ ระยะเวลา 1 วัน
ณ โรงเรียนบ้านเกียรติ ต.เนินงาม
- จัดแข่งขันกีฬา อาทิตย์ละ 2 วัน ณ สนามกีฬา อบต.เนินงาม

ต.อาซ่อง

- โครงการฝึกทักษะนักกีฬา ฟุตบอล วอลเลย์บอล ตะกร้อ

ต.กอดตืออ๊ะ

- ปรับปรุงซ่อมแซมศูนย์พัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชน
เดือนมิถุนายน - กันยายน 2553 ณ ม.1 ต.กอดตืออ๊ะ
- เข้าค่าย Sport Summer Camp เดือนเมษายน 2554
ณ โรงเรียนบ้านกอดตืออ๊ะ

ต.บาลอ

- กีฬาสร้างความสัมพันธ์
- เข้าค่ายศิลปะวัฒนธรรม
- อบรมการสร้างอาชีพ
- ชมรมรักท้องถิ่น “อาสาพัฒนา”
- ศึกษาดูงานเศรษฐกิจพอเพียง

ต.วังพญา

- โครงการเลี้ยงโค
- ทักษะศึกษาดูงานต่างจังหวัด
- โครงการแข่งขันกีฬาเยาวชนภายในตำบล
- โครงการเศรษฐกิจพอเพียง
- พัฒนามัสยิดและกุโบร์
- จัดกิจกรรมเยาวชนสันติสุข

ต.กาลอ

- โครงการความมั่นคงทางเศรษฐกิจในชุมชน

อ.เมือง

ต.สะเตงนอก

- โครงการแข่งขันกีฬาเปตองเยาวชน ระยะเวลา 3 วัน
ณ หน้ามัสยิด บ้านกำแพงบุญเก๊ะ
- โครงการแข่งขันกีฬาตาดิกาสัมพันธ์ ระยะเวลา 2 วัน
ณ บ้านตะโละกือบอ ม.6 ต.สะเตงนอก

ต.หน้าถ้ำ

- โครงการส่งเสริมกีฬาพัฒนาชุมชน ทุกๆปี
ณ บ้านหน้าถ้ำ

ต.บุดี

- โครงการฟุตบอลสัมพันธ์ ครั้งที่ 2
ณ สนามฟุตบอลบ้านจือนือแร
- โครงการกีฬาต้านยาเสพติด
ณ สนามฟุตบอลบ้านจือนือแร

ต.เปาะเส็ง

- โครงการกีฬาภายในตำบลต้านยาเสพติด
ณ สนามกีฬาภายในตำบล

ต.ท่าสาป

- จัดการแข่งขันกีฬาประเพณีตำบลท่าสาป
ณ สนามกีฬาโรงเรียนบ้านท่าสาป
- จัดงานวันเด็ก ปี 54 ณ สนามกีฬาโรงเรียนบ้านท่าสาป
- พัฒนาชุมชนทุกหมู่บ้าน
- จัดอบรมศิลปะการต่อสู้ ณ ศูนย์บ้านท่าสาป

ต.พร่อน

- โครงการบ้านหลังเรียน เดือนมิถุนายนเป็นต้นไป ณ ตำบลพร่อน
- โครงการอบรมทักษะอาชีพเยาวชนรุ่นใหม่
เดือนกรกฎาคม ณ ตำบลพร่อน
- โครงการกีฬาสามัคคีเยาวชนอำเภอเมืองยะลา
เดือนกันยายน ณ ศูนย์เยาวชนเทศบาลนครยะลา
- รวมกลุ่มเยาวชนเปิดบวชพร้อมกัน เดือนสิงหาคม
- กีฬาสามัคคีเยาวชนตำบลพร่อน ช่วงปิดภาคเรียน
ณ ศูนย์เยาวชนตำบลพร่อน
- โครงการรณรงค์โรคระบาดในพื้นที่

ต.ลำใหม่

- โครงการแข่งขันฟุตบอล 5 คน ระยะเวลา 2 วัน
ณ ศูนย์เด็กเล็กบ้านน้ำเย็น

ต.ลิคิล

- โครงการแข่งขันกีฬาประจำศูนย์
ระหว่างเดือน มีนาคม - เมษายน 2554
ณ สนามโรงเรียนบ้านตาโละ
- โครงการทัศนศึกษาดูงานภาคฤดูร้อน
ระหว่างเดือนเมษายน - พฤษภาคม 2554
ณ ศูนย์ ม.5 บ้านตาโละ
- การสนับสนุนอุปกรณ์กีฬาประจำศูนย์
ระหว่างเดือน มกราคม - มีนาคม 2554
- การแข่งขันกีฬาพื้นบ้านเพื่อประชาชน ระยะเวลา 2 วัน
- การแข่งขันฟุตบอล 7 คน (มาราธอน) ระยะเวลา 2 - 3 วัน

- กิจกรรมการออกกำลังกายช่วงเย็น ทุกวัน
ณ สนามโรงเรียนบ้านบาตัน และสนามกีฬาแต่ละหมู่บ้าน

ต.บันนังสาเรง

- โครงการกีฬาเยาวชนสัมพันธ์ ตำบลยาเสพติด
ณ สนามกีฬาโรงเรียนบันนังนุโย
- โครงการโซล่เยาวชนพัฒนาอาชีพ

อ.เบตง

ต.ยะรม

- โครงการแข่งขันกีฬาฟุตบอล ระยะเวลา 3 วัน ณ หมู่บ้านจันทรรัตน์

ต.เบตง

- โครงการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม
ระยะเวลา 2 วัน 1 คืน ณ โรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านกาแป๊ะฮูลู)
- กิจกรรมแข่งขันกีฬา ณ ตลาดกลางๆ
- กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- กิจกรรมละศีลอด
- กิจกรรมเยี่ยมบ้านคนชราในชุมชน

ต.อัยเยอร์เวง

- โครงการอบรมเยาวชนรักสันติสุข
เดือนมิถุนายน ณ ห้องประชุม อบต.อัยเยอร์เวง
- โครงการอบรมประชาธิปไตยให้เยาวชน
เดือนกรกฎาคม ณ โรงเรียนบ้านเมือง
- ทักษะศึกษาดูงาน เดือนกันยายน ณ จังหวัดกระบี่ /ตรัง
- กิจกรรมฝึกอาชีพให้เยาวชน
เดือนสิงหาคม ณ โรงเรียนอัยเยอร์เวง

ต.ธารโต

- โครงการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด ระยะเวลา 1 วัน
ณ ห้องประชุมโรงเรียนธารโตวัฒนวิทย์
- โครงการพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชน
ระยะเวลา 3 วัน ณ วีลารีสปอร์ต อ.เทพา จ.สงขลา

ต.บ้านแหง

- จัดแข่งขันกีฬาเพื่อหาเงินบำรุงทีมฟุตบอลของเยาวชนต.บ้านแหง
ภายในเดือนพฤศจิกายน ณ โรงเรียนสุทธิศาสตร์วิทยา (บ้านแหง)
- โครงการพัฒนาศูนย์เด็กเล็ก (บ้านแหง)
1 วันภายในเดือนตุลาคม

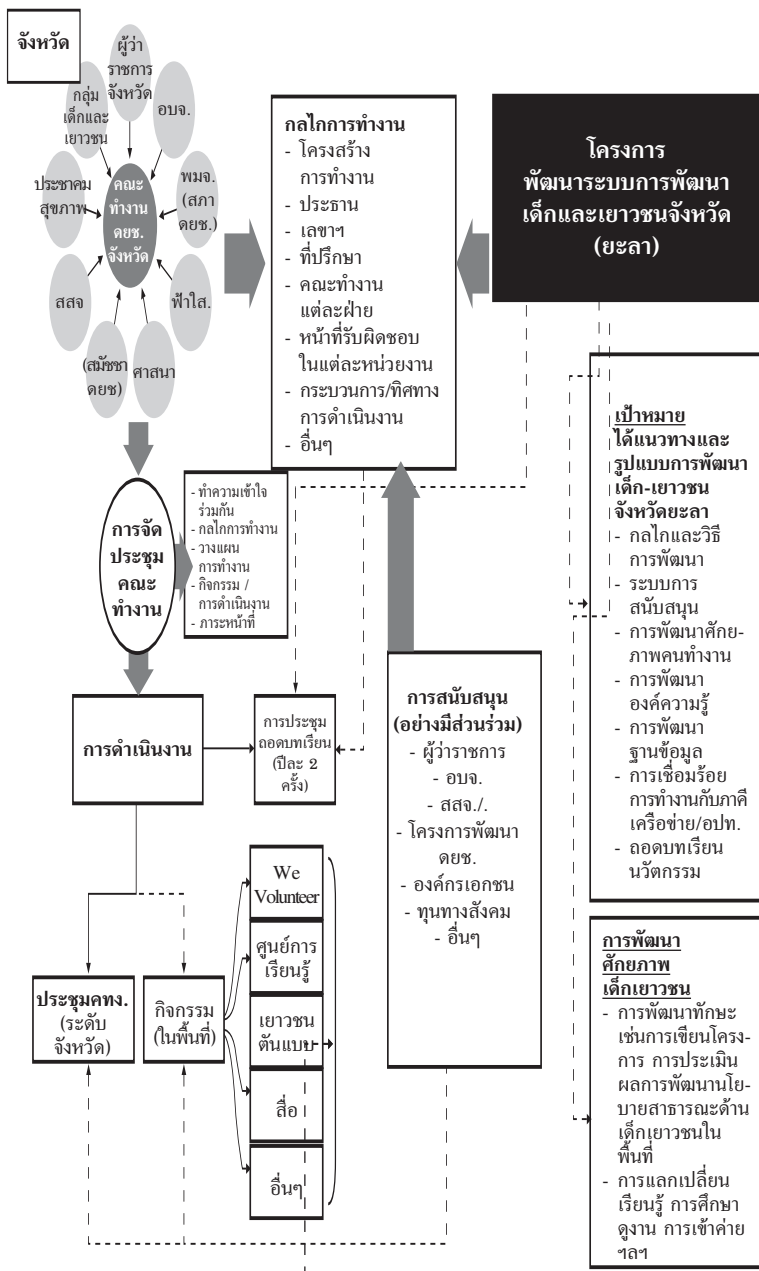
ต.คีรีเขต

- จัดแข่งขันกีฬาเยาวชนภายในตำบล ระยะเวลา 3 วัน
ภายในเดือนตุลาคม ณ สนามกีฬาตำบลคีรีเขต
- อบรมเยาวชนในอำเภอธารโต จำนวน 100 คน
โครงการพัฒนาเด็กและเยาวชน เดือนกรกฎาคม

อำเภอบันนังสตา

ต.บันนังสตา

- โครงการส่งเสริมอาชีพ (เลี้ยงเบ็ดไข่)

14

การต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน บทเรียนจากเทือกเขาบูโด อ.บาเจาะ จ.นราธิวาส

เทือกเขาบูโดเป็นผืนป่าสำคัญในจังหวัดชายแดนใต้ มีประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยบริเวณตีนเขามายาวนาน แต่เมื่อมีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับซ้อนพื้นที่ทำกินเดิมของชุมชน ทำให้เกิดปัญหาตามมามากมาย เป็นปัญหาเรื้อรังปัญหาหนึ่งที่ชุมชนรู้สึกถึงความไม่เป็นธรรม อย่างไรก็ตาม ด้วยกระบวนการแก้ปัญหาที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง ร่วมกับการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน จนมาสู่ข้อเสนอต่อรัฐบาล และมีการนำเข้าสู่เสนอในการประชุมคณะรัฐมนตรี จนมีมติแก้ปัญหาออกมา นับเป็นบทเรียนที่สะท้อนการแก้ปัญหาจากระดับรากหญ้าจนนำสู่ระดับนโยบายด้วยกระบวนการสมัชชาที่น่าสนใจ

เทือกเขาบูโด ตำนานแห่งป่า

เทือกเขาบูโดทอดตัวตามแนวตะเข็บ 3 จังหวัด ชายแดนภาคใต้ ทิศเหนือติดอำเภอรามัน จังหวัดยะลา และอำเภอกะพ้อ จังหวัดปัตตานี เหยียดยาวลงใต้ รายล้อมด้วยอำเภอบาเจาะ อำเภอยี่งอ อำเภอเรือเสาะ อำเภอจะนะ อำเภอแว้ง ไปจรดเทือกเขาสุไหงปาดีในจังหวัดนราธิวาส

สถาปณิศาสตร์เทือกเขาบูโดมีความสลับซับซ้อนและเป็นป่าดงดิบที่เป็นแหล่งพันธุ์ไม้หายาก เช่น ปาล์มบังสุรย์ หรือ ‘ลีแป’ หวายตะคร้ำแดง รวมถึงใบไม้สีทองที่มีชื่อท้องถิ่นว่า ‘ย่านดาโอ๊ะ’ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งนกเงือกตระกูลต่างๆ มากมาย

ดินเขาบูโดเป็นแหล่งชุมชนเก่าแก่ ซึ่งชาวบ้านหลายชั่วอายุคนทำมาหากินพึ่งพิงอยู่ในพื้นที่ป่าเขาด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เทือกเขาแห่งนี้กลายเป็นแหล่งสะสมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชนมุสลิมมายาวนาน ทั้งประวัติเรื่องราวการต่อสู้ของคนกลุ่มต่างๆ นับตั้งแต่โจรร้ายไปยันกลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดน ซึ่งได้ใช้บูโดเป็นพื้นที่เคลื่อนไหว และแหล่งหลบซ่อนพักพิง

ในปี 2508 บริเวณพื้นที่เทือกเขาบูโดได้ถูกประกาศให้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ต่อมาในปี 2542 เทือกเขาแห่งนี้ ตลอดจนจนถึงเทือกเขาสุโหงปาตีซึ่งทอดตัวอยู่ทางทิศใต้ได้รับการจัดตั้งให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติบูโด-สุโหงปาตี ครอบคลุมพื้นที่ 293.7 ตารางกิโลเมตรหรือ 183,562.5 ไร่ ใน 3 จังหวัด 9 อำเภอ 24 ตำบล

การประกาศเขตอุทยานได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่อยู่รายล้อมป่าเขา เนื่องจากไม่มีกระบวนการจัดการและวางแผนที่ดี ทำให้ที่ดินทำกินจำนวนมากไม่ได้รับการกันแนวเขตออกก่อน และเมื่อนำกฎระเบียบของทางการเข้ามาบังคับใช้โดยมีเจ้าหน้าที่อุทยานเป็นศูนย์กลาง จึงเกิดเรื่องกระทบกระทั่งกับชาวบ้านมาโดยตลอด

ประเด็นสำคัญที่ชาวบ้านก็รับไม่ได้ หรือยอมรับแบบไม่เต็มใจ คือ การออกประกาศเขตอุทยานทับพื้นที่ชาวบ้าน ทั้งๆ ที่ชาวบ้านไม่เคยคิดรุกพื้นที่ของรัฐเลย แต่เขาอยู่ทำมาหากินอย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติมาก่อน

ความเดือดร้อนของชาวบ้านย่านเทือกเขาบูโด สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของภาครัฐที่ไม่ลงตัว เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นทั่วทุกภาคของประเทศ การแย่งชิงทรัพยากรท้องถิ่นในลักษณะนี้เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่บ่มเพาะความไม่พอใจของชุมชนมุสลิมที่กระจายตัวอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

สวนดุขง การอนุรักษ์แบบวิถีชุมชน

ที่ดินเขาและส่วนต่อเนื่องสู่พื้นที่เขาของเทือกเขาบูโดหากดูไกลจะเป็นเหมือนป่าเขียวขจีที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่แท้ที่จริงเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่สวนของชาวบ้าน ที่มีสภาพเหมือนป่า เรียกว่าสวนดุขง สวนดุขงเป็นสวนป่าที่มีพืชพรรณผสมผสานหลายชนิดผสมผสานพันธุ์ไม้ไว้หลากหลายสำหรับหล่อเลี้ยงตัวเองและครอบครัว รวมทั้งมีการปลูกต้นยางพาราของชาวบ้านขึ้นแซม

กุจิ สาและ ชาวบ้านอีกคนหนึ่งที่ทำสวนอยู่บนเขาบูโด ซึ่งที่ดินของเขามีอยู่ 6 ไร่ โดยบรรพบุรุษเป็นผู้บุกเบิกเช่นเดียวกัน แต่กุจิได้พยายามประยุกต์ดุขงให้เป็นเกษตรแบบผสมผสาน

“สวนดุขงแห่งนี้มีรายได้ให้เราทั้งปี นอกจากต้นทุเรียนเก่า ต้นมังคุด ต้นสะตอแล้ว ผมยังเอาต้นระกำ ต้นสละ และไม้อื่นๆ อีกหลายอย่างมาปลูกเพิ่ม สามารถเก็บผลผลิตผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปตามฤดูกาล”

“พวก เราได้รับความสุขสงบ อยู่ดี กินดี เพราะอยู่ใต้ร่มเงาของบูโด ผู้เฒ่าผู้แก่สอนไว้ว่า หากขึ้นไปทำสวนบนเขา ให้ช่วยกันรักษาต้นไม้ไว้ แม้แต่ไม้เนื้ออ่อนก็เถอะ เพราะมันช่วยอุ้มน้ำ ยิ่งไม้ใหญ่ยิ่งห้ามตัด คนที่นี่เลยติดเป็นนิสัย”

สวนดุขงที่เป็นแหล่งทำมาหากินมาช้านาน การถูกตั้งเงื่อนไขให้อยู่ในกรอบที่ทางการกำหนด เช่น ห้ามตัดต้นยางพาราในสวนของตัวเอง ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าจะไม่ได้รับความเป็นธรรม

ในมุมมองของชาวบ้าน สวนดุขงเป็นการอนุรักษ์ป่าที่สำคัญยิ่ง เพราะวิถีชีวิตของคนในชุมชนยังพึ่งพาป่าและสวนที่ผสมผสานกัน คำว่า ‘อนุรักษ์’ ที่ทางการนำมาใช้ในบูโด ด้วยการประกาศกฎเกณฑ์ต่างๆ มากมาย เป็นคนละความหมายของการอนุรักษ์ในวิถีชาวบ้านที่นี่ แต่ชาวบ้านที่นี่กลับคิดต่าง ต่างเห็นว่าไม่จำเป็นต้องเอากฎหมายที่บังคับใช้ที่อื่นเข้ามา เพราะรอบบูโดมีวิธีการดูแลและจัดการกันเองโดยวิถีประชา หากใครทำผิดจะมีเสียงร่ำลือและเสียงแซวในร้านน้ำชา แค่นี้ก็ทำให้เกิดความระอวย จนคนที่ละเมิดข้อห้ามชุมชน ไม่กล้าทำผิดอีก

ทางการส่งคนข้างนอกมาอยู่ แม้เขาจะรู้ได้อย่างไรว่าป่าหมดไปแล้ว ก็ไร้ แม้จะนั่งเฮลิคอปเตอร์จะเห็นชัดเจน แต่ก็แค่รู้ว่าป่าถูกตัดทำลายไป ไม่สามารถหยุดการทำลายป่าได้จริงเพราะป่าได้เป็นของหลวงก็ให้หลวงรักษา ไม่ใช่ป่าของชุมชนป่าของคนทุกคนในชุมชนที่ต้องช่วยกันรักษา แต่ในทัศนะชาวบ้านคิดว่า การเอากฎหมายมาใช้อย่างเดียวไม่เป็นผล สิ่งที่สำคัญคือ เรื่องของจิตสำนึก

บาเจาะ จากอดีตมาสู่ปัจจุบัน

เดิมพื้นที่อำเภอบาเจาะ เป็นส่วนหนึ่งของเมืองสาयบุรี มณฑลปัตตานีในปี ร.ศ.127 ได้ยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอเรียกว่า “กิ่งจำปาคอ” อีก 1 ปีถัดมา ร.ศ.128 ได้ยกฐานะเป็น อำเภอจำปาคอ พ.ศ.2461 เปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอบาเจาะเหนือ ในปีเดียวกันได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมายังในพื้นที่ หมู่ที่ 2 ตำบลบาเจาะ เรียกว่าอำเภอบาเจาะ ในปี พ.ศ.2474 ได้โอนท้องที่อำเภอบาเจาะ มาขึ้นกับ จังหวัดนราธิวาส จนถึงปัจจุบัน

อำเภอบาเจาะ มีพื้นที่เขตปกครองทั้งหมด 6 ตำบล 46 หมู่บ้าน มีประชากรกว่า 47,000 คน พื้นที่ประมาณร้อยละ 60 ในจำนวน 5 ตำบล 15 หมู่บ้าน ดินเขตเทือกเขาบูโด ราษฎรได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินตั้งแต่ปี พ.ศ. 2251 ดังที่มีการก่อสร้างมัสยิดตะโลละมานะ ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 1 ตำบลลูโปะสาวอ ซึ่งเรียกว่ามัสยิด 300 ปี หรือ วัดเชิงเขา ที่ชาวบ้านรู้จักกันในนามหลวงพ่อแดงแห่งวัดเชิงเขา ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 บ้านเชิงเขา ตำบลปะลุกาสาเมาะ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2351

เมื่อปี พ.ศ.2508 ได้มีการออกกฎกระทรวง (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์)ขึ้น เพื่อกันแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติในเขตเทือกเขาบูโด-เขาตะเวง อำเภอสุไหงปาดี ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ในพื้นที่ 3 จังหวัด

ต่อมาได้มีการประกาศพระราชกฤษฎีกา เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2542 กำหนดบริเวณที่ดินเทือกเขาหรือเสา ปายังอ และป่าบาเจาะ ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด 9 อำเภอ ประกอบด้วย จังหวัดนราธิวาส 7 อำเภอ จังหวัดยะลา

1 อำเภอ และจังหวัดปัตตานี 1 อำเภอ โดยอำเภอบาเจาะ เป็นหนึ่งในอำเภอที่มีการประกาศกันเขตป่าสงวนฯ และเขตอุทยานแห่งชาติบูโด-สุไหงปาดี ด้วย ครอบคลุมพื้นที่ ตำบลปะลุกาสาเมาะ ตำบลบาระเหนือ ตำบลกาเยาะมาตี ตำบลบาเจาะ และตำบลลูโบะสาวอ รวม 5 ตำบล 15 หมู่บ้าน กินเนื้อที่ประมาณ 11,496 ไร่

การประกาศเขตป่าสงวนดังกล่าว จึงทำให้ราษฎรได้รับผลกระทบโดยตรงต่อระบบเศรษฐกิจ วิถีชีวิตในชุมชนตลอดจนอัตลักษณ์เฉพาะของพี่น้องชาวบ้านในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

ทุนเดิมของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสิทธิชุมชน

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ได้สนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ อันประกอบด้วย การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยทั้งเมืองและชนบท การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน กรณีอุทยานแห่งชาติบูโด-สุไหงปาดี/อุทยานแห่งชาติซีโป การแก้ไขปัญหาที่ดินนิคม การขับเคลื่อนสภาองค์กรชุมชน การขับเคลื่อนงานสวัสดิการชุมชน ประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของพี่น้องประชาชนมานับตั้งแต่ปี พ.ศ.2548 เป็นต้นมา

จากความพยายามของขบวนการชุมชนในพื้นที่และได้แรงสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช) ได้เกิดองค์กรและเครือข่ายการขับเคลื่อนในพื้นที่เป็นจำนวนมาก เกิดแกนนำที่มีศักยภาพ และทางชุมชนรู้สึกถึงความสำคัญงานพัฒนาในพื้นที่โดยชุมชนเอง ซึ่งเป็นนิมิตหมายที่ดีที่ทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเข้ามาสนับสนุน โดยยึดชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนา ด้วยชุมชนเอง

ภายหลังเกิดเหตุรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ และมีการจัดตั้งคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์ (กอส.) ขึ้น และได้มีการนำประเด็นความเดือดร้อนของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการประกาศเขตอุทยานบูโด-สุไหงปาดีเข้าไปหารือ

กอส.มีข้อสรุปที่ทำเป็นข้อเสนอต่อรัฐบาล คือ

1. อนุญาตให้ชาวบ้านสามารถโค่นต้นยางพาราที่หมดอายุในที่ดินทำกินของตนเองในเขตอุทยานได้
2. ให้สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) ช่วยเหลือเกษตรกรในการปลูกยางทดแทน

คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดิน ในศูนย์อำนวยการจัดความยากจนและพัฒนาชนบทตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ สจพ.ได้ดำเนินการแก้ไขในเรื่องนี้ โดยเลือกเอาอำเภอบาเจาะ ซึ่งมี 5 ตำบล 15 หมู่บ้าน ได้รับผลกระทบ เป็นพื้นที่นำร่อง ทำให้เกิดโครงการกรณีศึกษาการแก้ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน กรณีเขตอุทยานแห่งชาติบูโด-สุไหงปาดีทับที่ทำกินชาวบ้าน พื้นที่นำร่อง อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ซึ่งขับเคลื่อนโดยเครือข่ายองค์กรชุมชนร่วมกับหน่วยงานองค์กรภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อแก้ปัญหาในมากที่สุด

หลักคิดที่ใช้ในการดำเนินการ

การดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินในเขตอุทยานแห่งชาติเทือกเขาบูโด-สุไหงปาดี จะต้องมีสามส่วนที่สำคัญ ดังนี้

หนึ่ง คือ กลไกการขับเคลื่อน ซึ่งจะยึดขบวนที่ทำงานในพื้นที่ที่มีอยู่แล้ว เพื่อทำหน้าที่ประสานงาน ประสานความร่วมมือ การสร้างความเข้าใจสำรวจข้อมูล และการจัดเวทีประชาคม

สอง คณะกรรมการโครงการ ซึ่งจะต้องดำเนินการในลักษณะกองทุนในระดับหมู่บ้าน หรือตำบล โดยมีคณะกรรมการกองทุนที่ได้รับการแต่งตั้งโดยทางการ ประกอบด้วย ตัวแทนองค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้แทนท้องถิ่น ผู้นำศาสนา ผู้รู้ในชุมชน เป็นต้น

สาม คณะกรรมการกลั่นกรองโครงการแก้ไขปัญหาที่ดิน หรือผู้ได้รับสิทธิจะต้องได้รับการแต่งตั้งจากผู้ว่าราชการจังหวัด จะมีสามระดับด้วยกัน ระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนท้องถิ่น ผู้แทนผู้นำท้องถิ่น ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ผู้แทนผู้นำศาสนา และผู้แทนปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นต้น โดยมีจำนวนที่เหมาะสม ทำหน้าที่กรั่นกรองรับรองโครงการ และผู้ได้รับผลประโยชน์ ที่ผ่านการรับรองจากเวทีประชาคม เป็นต้น

กระบวนการทำงาน 9 ขั้นตอน

กระบวนการในการแก้ไขปัญหาที่ดินในเทือกเขาบูโด ประกอบด้วย

1. แต่งตั้งคณะกรรมการศึกษาปัญหาที่ดินทำกินเพื่อถวายเป็นราชกุศลเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550 โดยนายอำเภอได้แต่งตั้งคณะทำงาน จำนวน 24 คน เป็นผู้แทนจากหน่วยงานระดับอำเภอ, จังหวัด, ผู้นำท้องที่, ผู้นำท้องถิ่น และผู้นำศาสนา
2. จัดประชุมคณะทำงาน เพื่อทราบความก้าวหน้า ตลอดจนมอบหมายภารกิจ และกำหนดแผนงานลงพื้นที่จัดเวทีประชาคม แต่ละหมู่บ้านตามพื้นที่เป้าหมาย
3. กำหนดพื้นที่เป้าหมายการแก้ไขปัญหาที่ดินบูโด - สู่หงป่าดี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส จำนวน 5 ตำบล 15 หมู่บ้าน
4. ชี้แจงประชาสัมพันธ์ กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน และราษฎรในพื้นที่เป้าหมาย ผ่านเวทีประชุมหัวหน้าส่วนราชการ ประจำเดือน การพบปะผู้นำศาสนาและประชาชน ทุกวันศุกร์ ตามมัสยิดมีปลัดประจำตำบลเยี่ยมตาม (โครงการมัสยิดสัญจร) ในช่วงเดือนรอมฎอน และเวทีประชาคมหมู่บ้าน
5. อำเภอปิดประกาศล่วงหน้า 7 วัน เพื่อให้ราษฎรผู้ต้องการพิสูจน์สิทธิในการถือครองที่ดินมาแจ้งต่อที่ทำการกำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน ที่ตนมีที่ดินถือครองอยู่ ตั้งแต่วันที่ 21 - 27 เดือนกันยายน พ.ศ.2550
6. อำเภอได้จัดพิมพ์รายชื่อราษฎร ที่แจ้งขอพิสูจน์สิทธิในการถือครองที่ดิน พร้อมปิดประกาศรายชื่อ ณ ที่ว่าการอำเภอ, ที่ทำการกำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, เทศบาลตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล

ทุกแห่ง เพื่อให้ผู้มีสิทธิใดในที่ดิน ร้องคัดค้านสิทธิต่อนายอำเภอ
บาเจาะ และให้ราษฎรที่ต้องการเพิ่มชื่อในการขอพิสูจน์สิทธิ
เรื่องที่ดินดำเนินการให้แล้วเสร็จภายใน 15 วัน นับตั้งแต่วันที่
ประกาศ

7. คณะกรรมการลงตรวจแปลง ตามรายชื่อที่ผ่านประชาคมแล้ว
ตรวจสอบตัวบุคคลตามที่แจ้งไว้ ตรวจสอบจำนวนเนื้อที่จริงตาม
ที่แจ้งไว้ ตรวจสอบการทำประโยชน์ในที่ดินจริงตามที่แจ้งไว้
8. ประชุมร่วมหน่วยงานสนับสนุนพื้นที่แก้ไขปัญหาที่ดิน เพื่อปรับ
ฐานข้อมูลทุกฝ่ายให้เป็นฐานข้อมูลเดียวกัน และจัดกลุ่มประเภท
ปัญหา พร้อมแนวทางแก้ไข
9. นำเสนอแนวทางการแก้ไขต่อที่ประชุมคณะอนุกรรมการแก้ไข
ปัญหาเรื่องที่ทำกิน ศจพ. ครั้งที่ 1

ผลที่ได้/ผลลัพธ์/ผลกระทบเชิงนโยบาย จากการจัดสัมมนา

จากกระบวนการที่ขับเคลื่อนของเครือข่าย ทำให้เกิดข้อเสนอในการ
ผลักดันระดับนโยบาย ดังแผนภาพที่แสดงข้างล่างนี้

คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดิน ในศูนย์อำนวยการจัดความ
ยากจนและพัฒนาชนบทตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ ศจพ. ได้
ดำเนินการแก้ไขในเรื่องนี้ โดยเลือกเอาอำเภอบาเจาะ ซึ่งมี 5 ตำบล 15
หมู่บ้าน ได้รับผลกระทบ เป็นพื้นที่นำร่อง

ชาวบ้านและส่วนราชการที่เกี่ยวข้องได้ร่วมกันเก็บข้อมูลและทำ
ประชาคมอยู่หลายครั้ง พร้อมกับทำการสำรวจ จนกระทั่งแยกกลุ่มปัญหา
ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. ที่ดินอยู่นอกเขตอุทยานฯ และป่าสงวน แต่ไม่มีแนวเขตที่ชัดเจน
ทำให้ไม่มีการออกเอกสารสิทธิให้ชาวบ้าน โดยมีชาวบ้านได้รับ
ผลกระทบ 745 ราย จำนวนที่ดิน 4,116 ไร่

2. ที่ดินอยู่ในเขตอุทยานฯ แต่อยู่นอกเขตป่าสงวน มี 795 ราย
จำนวน 4,942 ไร่ และ

3. ที่ดินอยู่ในเขตป่าสงวนมี 264 รายจำนวน 2,439 ไร่

ในขณะนั้น นายอำเภอสายัณห์ ชนะชัยวงศ์ นายอำเภอบาเจาะ ซึ่งเป็นแกนกลางที่เข้าไปร่วมแก้ปัญหา ซึ่งทางออกว่า กรณีที่ชาวบ้านอยู่นอกเขตป่าสงวนและนอกเขตอุทยานฯ ได้มีการสำรวจร่วมกันแล้ว เพื่อพิสูจน์การถือครองที่ดินและการเข้าไปทำประโยชน์ ซึ่งขั้นต่อไปกรมที่ดินจะมารังวัดเพื่อออกเอกสารสิทธิ์ต่อไป

ทั้งนี้คณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินอำเภอบาเจาะ ได้มีมติให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปดำเนินการต่อให้แล้วเสร็จภายใน 9 มกราคม 2551 คือ

1. ที่ดินในเขตอุทยานแห่งชาติมอญให้สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6 นำไปตรวจสอบ
2. ที่ดินนอกเขตอุทยานมอญให้สำนักงานที่ดินไปตรวจสอบ
3. ที่ดินในเขตป่าสงวนมอบให้สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 19 นครราชสีมาและศูนย์ปฏิบัติการที่ดินป่าไม้ ปัตตานี ไปตรวจสอบข้อมูล

ส่วนการแก้ปัญหาระยะสั้นเดิมที่ชาวบ้านไม่สามารถตัดต้นยางทั้งหมดอายุได้ก็จะอนุญาตให้มีการตัดได้ เพียงแต่อย่าตัดพร้อมๆ กันทีละมากๆ ซึ่งทางอุทยานฯกลัวว่าจะมีผลกระทบกับสิ่งแวดล้อม จึงมีการหาทางออกร่วมกันว่า ทอยยอดได้ปีละ 5% ของพื้นที่ปลูกยางในเขตนั้นๆ ซึ่งแต่ละพื้นที่ให้ชาวบ้านไปตกลงกันเอง นอกจากนี้ยังได้เชิญสำนักงานสงเคราะห์การทำสวนยาง (สทย.) มาร่วมวางแผนปลูกยางใหม่ด้วย

จากมติในพื้นที่สู่มติ กรม.

การขับเคลื่อนเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวทางทับซ้อนของที่ดินในเขตพื้นที่เทือกเขาบูโด ได้ขับเคลื่อนมาจากระดับล่างในระดับหมู่บ้าน จนถึงระดับจังหวัด และในที่สุดก็มีการนำเข้าเสนอปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาต่อคณะ

รัฐมนตรี จนในการประชุมคณะรัฐมนตรี(ครม.) เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2551 เห็นชอบแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ประกาศอุทยานบุโด้-ลุ้หงป่าดี ตามที่ศูนย์อำนวยการจัดความยากจนและพัฒนาชนบทตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ศจพ.) นำเสนอ หลังจากที่ชุมชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้รออุ้มมาหลายรัฐ

มติ ครม.ในการแก้ปัญหาดังกล่าวมี 2 ข้อคือ

1. เห็นชอบแนวทางการตัดโค่นยางพาราที่หมดอายุเพื่อปลูกใหม่ทดแทนในสัดส่วนไม่เกินร้อยละ 4 ของพื้นที่ปัญหาที่ดินเพื่อไม่ให้กระทบต่อสิ่งแวดล้อม และจัดให้มีกลไกการทำงาน ซึ่งประกอบด้วย นายอำเภอ ผู้แทนอุทยาน ผู้แทนสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 4 สำนักงานกองทุนสงเคราะห์ยางพารา และผู้แทนชุมชนเป็นผู้พิจารณาร่วมกัน
2. เห็นชอบให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเร่งรัดการแก้ไขปัญหาเอกสารสิทธิราษฎรผู้เดือดร้อนในเขตอำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ที่ได้มีการจัดทำข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลร่วมกันเรียบร้อยแล้ว ดังนี้
 - 2.1 ให้กรมที่ดินเร่งรัดตรวจสอบและออกเอกสารสิทธิโดยเดินสำรวจออกโฉนด ให้กลุ่มที่ดินที่อยู่นอกเขตอุทยานและนอกเขตป่าสงวนแห่งชาติ 745 ราย 994 แปลง จำนวนประมาณ 4,116 ไร่
 - 2.2 ให้ดำเนินการพิสูจน์สิทธิที่ดินของราษฎรที่อยู่ในที่ดินที่อยู่ในเขตอุทยาน (ส่วนที่นอกเขตป่าสงวน) จำนวน 795 ราย 1,108 แปลง 4,942 ไร่ และที่ดินที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ 322 แปลง 2,439 ไร่ ที่ได้มีการจัดทำข้อมูลและแผนที่รายแปลงแล้วโดยให้อำเภอแต่งตั้งคณะกรรมการพิสูจน์สิทธิในการถือครองที่ดินของราษฎรระดับ อำเภอ ซึ่งมีองค์ประกอบจากทุกฝ่ายที่ร่วมกันจัดทำข้อมูลแก้ไขปัญหาที่ดิน และใช้ข้อมูลเป็นที่ยอมรับร่วมกันแล้ว เป็นฐาน

ในการพิสูจน์สิทธิ ซึ่งในกรณีพิสูจน์ได้ชัดเจนว่ามีการถือครองก่อนการประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติปี 2508 และประกาศเป็นเขตป่าอุทยานแห่งชาติ ปี 2542 และมีการทำประโยชน์ในที่ดินต่อเนื่องให้มีการดำเนินการกันพื้นที่ทำกินออกจากเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตอุทยานแห่งชาติตามกฎหมายนั้นโดยเร่งด่วน

2.3 ให้เร่งรัดการแก้ไขปัญหาตามแนวทางที่อำเภอบาเจาะได้ดำเนินการในพื้นที่ บริเวณอุทยานบูโด-สุโหงปาดี อีก 8 อำเภอที่ยังไม่ได้ดำเนินการโดยให้สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศสนับสนุนภาพถ่ายดาวเทียม (Digital File) มอบให้คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินคจพ.เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาให้ครอบคลุมพื้นที่ปัญหาที่ดินสามจังหวัดชายแดน ภาคใต้ทั้งนี้ ให้ประสานกรมทรัพยากรธรณีและองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ในการดำเนินการที่เกี่ยวข้องด้วย

สิ่งที่รัฐบาลเห็นชอบในเรื่องดังกล่าว ทำให้คนในพื้นที่นาร่องมีผู้รับประโยชน์จากการแก้ปัญหาจำนวนมากกว่า 1,500 รายจะเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นรูปธรรมของการสร้างความสมานฉันท์และลดความขัดแย้งในพื้นที่จุดที่ต้องได้

และหากได้ดำเนินการในแนวทางที่ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งในการแก้ปัญหาสนับสนุนให้มีกลไกร่วมระหว่างประชาชนที่เดือดร้อนกับหน่วยงานท้องถิ่น โดยผู้เดือดร้อนมีส่วนสำคัญในการจัดทำข้อมูลให้ชัดเจนจะช่วยให้การแก้ไขปัญหาดำเนินการได้โดยเร็ว เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย พร้อมให้มีการพัฒนาทักษะฝึกอบรมการจัดทำข้อมูล การทำแผนที่ทำมือ การลงข้อมูลในแผนที่มาตรา 1: 4000 การใช้ระบบภูมิสารสนเทศ GIS การวัดค่าพิกัด GPS ให้กับเยาวชน ผู้นำชุมชนจะช่วยพัฒนาผู้นำเพื่อการทำงานที่รวดเร็วขึ้นเหมือนดังเช่นที่ใช้แนวทางที่วานี้ในพื้นที่นาร่อง 5 ตำบล ในอำเภอบาเจาะที่ผ่านมา ก็จะเป็นต้นแบบในการขับเคลื่อนปัญหาที่ดินในพื้นที่อื่นๆ ได้ด้วย

กระบวนการสมัชชาสุขภาพที่ซ่อนตัวในการแก้ปัญหาที่ผ่านมา

การแก้ปัญหาที่ดินอุทยานแห่งชาติเทือกเขาภูโต-สุโหงปลาดี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส จนสามารถแก้ปัญหาการประกาศเขตอุทยานซ้อนทับที่ดินทำมาหากินเดิมของชุมชนได้บางส่วน นับเป็นแสงสว่างปลายอุโมงค์สำหรับการแก้ปัญหาในลักษณะเดียวกันของทั่วประเทศ

กระบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิในที่ดินทำกินดั้งเดิม จากเดิมที่เคลื่อนในลักษณะการเรียกร้อง การทำความเข้าใจยื่นตัวหน่วยราชการ ได้มีการพัฒนากระบวนการขับเคลื่อนเป็นข้อเสนอและผลักดันในเรื่องสิทธิชุมชนและความเป็นธรรม โดยใช้กระบวนการที่หลากหลาย ทั้งการต่อสู้ด้วยข้อมูล การเคลื่อนไหวด้านสิทธิชุมชน การประสานพลังจากองค์กรภายนอกมาสนับสนุน การสร้างกลไกมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหากับทุกภาคส่วน โดยเฉพาะกรมป่าไม้ และจังหวัดนราธิวาส จนสามารถแก้ปัญหาหลุดวงไปได้มาก

ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้แม้ที่ผ่านมาจะไม่ได้เรียกว่าเป็น “กระบวนการสมัชชา” ก็ตาม แต่โดยเนื้อหาและกลวิธีนั้น เป็นไปตามแนวทางการขับเคลื่อนด้วยกระบวนการสมัชชาสุขภาพอย่างชัดเจน จึงเป็นอีกบทเรียนที่มีคุณค่าจากจังหวัดปลายสุดด้ามขวาน จังหวัดนราธิวาส

สิทธิในที่ดินทำกินเป็นสิทธิชุมชนที่สำคัญ การขับเคลื่อนในครั้งนี้จะ เป็นต้นแบบในการแก้ปัญหาที่ดินที่มีการซ้อนทับกับการประกาศเขตต่างๆ ของทางราชการ และอาจนำไปสู่การแก้กฎหมายที่ไม่เป็นธรรมด้วยในอนาคต

